

ВІСНИК

Центральної виборчої комісії

№ 2 (4) • Квітень • 2006

Загальнодержавне офіційне,
нормативно-правове, інформаційне видання
Засновник і видавець: Центральна виборча комісія

Виходить щокварталу

Мова видання – українська
Видається відповідно до Закону України
«Про Центральну виборчу комісію»

Зареєстрований Державним комітетом
телебачення і радіомовлення України
20 вересня 2005 року

Свідоцтво про державну реєстрацію серії КВ №10423

Редакційна колегія:

ДАВИДОВИЧ Я.В.
(ГОЛОВА)

БАРАБАШ О.Л.
ДУБОВИК С.О.
ДОНЧЕНКО Ю.Г.
ЗАВАЛЕВСЬКА В.О.
КАВУН М.Г.
КАЧУР І.А.
КНЯЗЕВИЧ Р.П.
КЛЮЧКОВСЬКИЙ Ю.Б.
КОЗЮБРА М.І.
КОЛОДІЙ А.М.
МАГЕРА А.Й.
МЕЛЬНИК М.І.
ОХЕНДОВСЬКИЙ М.В.
ПИСАРЕНКО А.А.
ПОГОРІЛКО В.Ф.
РАЙКОВСЬКИЙ Б.С.
РОМОВСЬКА З.В.
СТАВНІЙЧУК М.І.
ТОДИКА Ю.М.
УСЕНКО-ЧОРНА Ж.І.
ЧУПАХІН О.М.
ШАПОВАЛ В.М.
ШЕЛУДЬКО В.Є.

Головний редактор СЕРЕДА В.Я.

Адреса редакції:

м. Київ, пл. Лесі Українки, 1, кімн. 303.
Тел.: 286-86-15; 256-81-77; 256-81-73; 256-81-29

WEB-сторінка: www.cvk.gov.ua

Над номером працювали:

Андрієнко В.А., Беззушко С.Г., Белікова О.В., Богатов І.Л.,
Вишневецька О.С., Дондик М.І., Король В.Г., Краснощок А.І.,
Кривошея Г.В., Луконіна В.О., Макаруч Є.А., Осадчук О.О.,
Погонюк В.А., Слярова Н.І., Сом В.М., Стріганов В.М.,
Суряко С.М., Шарикова З.К.

Передрук опублікованих у «Віснику Центральної
виборчої комісії» матеріалів чи використання зазначених
у виданні відомостей дозволяється за умови обов'язкового
посилання на джерело інформації.

Факт подання автором матеріалів означає його згоду
на їхнє опублікування після редагування.
Журнал може публікувати матеріали,
не поділяючи точки зору автора.

Редакція, головний редактор не несуть відповідальності
за недостовірну інформацію, подану автором.

Надруковано ТОВ «Видавництво «ПоліПРЕС» ЛТД
Україна, Автономна Республіка Крим
9500, м. Сімферополь, вул. К. Маркса, 35/5
тел./факс: +38 0652 25-31-12

ВСТАНОВЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ

Ярослав ДАВИДОВИЧ

4 Вибори–2006: процес завершено
Підсумки. Аналіз. Перспективи

Із засідання Центральної виборчої комісії 10 квітня
2006 року

ПІДСУМКИ ГОЛОСУВАННЯ

11 Про результати виборів народних депутатів
України

Протокол Центральної виборчої комісії

ІЗ ЗАЛУ СУДУ

18 Постанова Вищого адміністративного суду
України від 25 квітня 2006 року

ВИБОРЧА СТАТИСТИКА

- 24 Основні статистичні відомості виборчого
процесу 2006 року
- 27 Активність участі виборців у голосуванні на
виборах депутатів Верховної Ради Автономної
Республіки Крим, місцевих рад та сільських,
селищних, міських голів
- 28 Відомості про розподіл депутатських мандатів
у Верховній Раді Автономної Республіки
Крим, обласних, Київській та Севастопольській
міських радах між кандидатами в депутати,
які включені до виборчих списків місцевих
організацій партій (блоків)

ПОДІЇ. ЗАХОДИ. КОМЕНТАРІ.

30 Справа державної ваги

Президент України відвідав Центральну виборчу комісію
напередодні виборів

31 АОВЦСЕ: визначено стратегію до 2010 року

Із засідання Виконавчої Ради Асоціації організаторів
виборів країн Центральної та Східної Європи (АОВЦСЕ)

32 Міжнародне спостереження за виборами в
Україні

Прийом офіційних делегацій

34 Демократизація суспільства: свідомий вибір
Міжнародна громадськість про вибори в Україні

ЗАВДОСКОНАЛЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

36 Виступають організатори виборів

МІЖНАРОДНА ОЦІНКА

40 Резолюція Європейського Парламенту щодо
парламентських виборів в Україні

УКРАЇНА-2006:

- 41 Міжнародна місія зі спостереження за виборами до Верховної Ради України 26 березня 2006 р.: попередня заява
- 55 Європейська мережа організацій, що спостерігають за виборами: попередній звіт висновків Місії спостереження за парламентськими виборами 2006 року

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Валентина ЗАВАЛЕВСЬКА

- 66 Політичні партії України: участь у виборчому процесі з виборів народних депутатів України 2006 року

ВИБОРЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Андрій МАГЕРА, Анна ПОЛЯКОВА

- 74 Проблемні питання застосування Закону України «Про вибори народних депутатів України» в частині проведення передвиборної агітації під час виборчого процесу 2006 року

ПЕРЕХІДНИЙ ЕТАП

Любомир БОРИСЛАВСЬКИЙ

- 81 Парламентські вибори-2006: недоліки і проблеми

МІСЦЕВІ ВИБОРИ

Руслана МАКСАКОВА

- 86 Особливості організації і проведення місцевих виборів 2006 року в Україні

САМОВРЯДУВАННЯ

Олександр БАРАБАШ

- 92 Організація виборів на місцях: спостереження за виборами в Криму

НЕУПЕРЕДЖЕНИЙ ПОГЛЯД

Іван ВАРЗАР

- 97 Підсумки виборів-2006: чому ми опинилися у «популістському полоні»?

ДО ВІДОМА

- 103 Інформація про використання партіями (блоками) коштів виборчих фондів на фінансування заходів і засобів передвиборної агітації
- 104 *Нормативно-методичне забезпечення виборчого процесу*

ВИБІР ЗРОБЛЕНО!

ВИБОРИ-2006: процес завершено. Підсумки. Аналіз. Перспективи

Виступ Ярослава Давидовича на засіданні Центральної виборчої комісії при встановленні результатів виборів народних депутатів України 10 квітня 2006 року

Шановні члени Центральної виборчої комісії та учасники засідання!

Як відомо, відповідно до частини першої статті 96 Закону України «Про вибори народних депутатів України» Центральна виборча комісія не пізніше як на п'ятнадцятий день з дня виборів встановлює результати виборів депутатів, про що складає протокол. Такий день настав, і ми готові сьогодні, 10 квітня 2006 року, зробити цей фінішний крок, до якого йшли довго й наполегливо, більш як чотири місяці.

Хочу зазначити, що Центральна виборча комісія у своїй роботі була незалежною, неупередженою, працювала відповідно до правових норм. У своїх рішеннях та діях вона керувалась виключно Конституцією та законами України, і протягом визначеного Законом часу здійснила весь без винятку комплекс організаційно-правових заходів, щоб забезпечити вільне волевиявлення громадян на демократичних засадах.

Як відомо, 18 листопада 2005 року Центральна виборча комісія оголосила про початок виборчої кампанії з виборів народних депутатів України 26 листопада 2005 року. У визначені Законом України «Про вибори народних депутатів України» строки було утворено 225 територіальних виборчих округів, конфігурація яких на цих виборах порівняно з 2002 роком дещо змінена. За чинним Законом округи утворювалися з приблизно рівною кількістю виборчих дільниць, а не виборців, як було на попередніх парламентських виборах.

Відповідно, інший підхід визначено Законом і щодо утворення виборчих дільниць. На виконання його вимог окружні виборчі комісії територіальних виборчих округів з виборів народних депутатів України за поданням виконавчих комітетів сільських, селищних, міських (міст, де немає районних рад), районних у містах рад, а в окремих випадках – за пропозицією сільських, селищних, міських голів, голів районних у містах рад або

посадових осіб, які відповідно до Закону здійснюють їх повноваження, своєчасно утворили 34 039 виборчих дільниць, у тому числі 33 923 виборчі дільниці на території України та 116 виборчих дільниць у закордонному виборчому окрузі (78 іноземних країн).

Ця кількість є більшою, ніж на попередніх виборах, на 926 дільниць, а об'єктивною підставою для її збільшення стала норма Закону про зменшення максимальної кількості виборців на одній виборчій дільниці до 2 500 осіб (замість 3 тисяч – на попередніх виборах).

Для участі у виборчих перегонях подали документи 53 політичні партії і виборчі блоки. Ця цифра перевершила всі сподівання як політиків, так і організаторів виборів.

Після перевірки поданих документів суб'єктами виборчого процесу було зареєстровано, як відомо, 45 партій і блоків. Таким чином, участь у виборах взяли 51 партія, об'єднані у 17 блоків, а 28 партій ішли на вибори самостійно. Тобто 79 партій були учасниками виборчих перегонів. Окремо слід наголосити, що восьми політичним силам було відмовлено у реєстрації через невідповідності в оформленні поданих на реєстрацію документів та відсутність або несвоєчасну сплату грошової застави.

У списках політичних партій (виборчих блоків) на виборах народних депутатів України 26 березня 2006 року було зареєстровано 7 747 кандидатів у народні депутати України, реєстрацію 148 з яких скасовано з різних причин. Отже, загальна кількість кандидатів у народні депутати України на виборах 26 березня 2006 року становила 7 599 осіб.

Для порівняння нагадаю, що на виборах народних депутатів до Верховної Ради України 2002 року всього було зареєстровано 7 506 кандидатів у народні депутати України. За час виборчих перегонів скасовано реєстрацію 660 кандидатів, отже, станом на день виборів 31 березня 2002 року, до Верховної Ради України балотувалося 6 846 кандидатів у народні депутати України.

Одним із найскладніших етапів виборчої кампанії стало для нас формування окружних та дільничних виборчих комісій за тими правилами, які визначено новим Законом України «Про вибори народних депутатів України».

225 окружних виборчих комісій були утворені нами у повній відповідності до вимог Закону. Центральна виборча комісія включила до складу цих комісій в обов'язковому порядку кандидатури від партій (блоків), які в поточному складі Верховної Ради України станом на 15 вересня 2005 року мали свої партійні фракції (фракції блоків). Такі політичні сили подали до складу окружних виборчих комісій 3 279 кандидатур.

Тридцять одна партія (блок) – суб'єкти виборчого процесу також скористалися своїм правом подання кандидатур для включення до складу окружних виборчих комісій шляхом жеребкування. Вони подали 3 248 кандидатур. Таким чином, усього було подано 6 527 кандидатур. Нагадаю, що для опрацювання відповідних документів перед проведенням жеребкування Комісія мала лише три дні.

Отже, в обов'язковому порядку до складу окружних виборчих комісій було включено 3 261 кандидатуру, а за підсумками проведеного в Центровиборчкомі жеребкування 789 осіб від інших суб'єктів виборчого процесу включено до складу окружних виборчих комісій, загалом – 4 050 осіб. Таким чином, були сформовані 225 окружних виборчих комісій, кожна з яких налічувала по 18 осіб.

Дотримуючись умови про те, що всі партії (блоки) мають право на пропорційну частку кожної категорії керівних посад в окружних виборчих комісіях, Центральна виборча комісія за допомогою спеціально розробленої комп'ютерної програми визначила керівний склад усіх окружних комісій пропорційно до кількості поданих суб'єктами виборчого процесу кандидатур.

За час роботи окружних виборчих комісій склали повноваження 777 членів комісій, з них 59 голів, 51 заступник, 82 секретарі та 585 членів ОВК. Центральною виборчою комісією прийнято 38 постанов про внесення змін до складу окружних виборчих комісій територіальних виборчих округів з виборів народних депутатів України 26 березня 2006 року. Найбільше змін у складі ОВК відбулось від таких політичних сил, як Народний Рух України, Політична партія «Вперед, Україно!», Партія промисловців і підприємців України, Політична партія «Трудова Україна», Партія «Єдина Україна» та інші. В окремих округах керівники комісій змінювалися двічі, а то й тричі.

Ще складнішим виявився процес формування окружними виборчими комісіями складу дільничних виборчих комісій. Це вилилось у величезну проблему, яку нам довелося розв'язувати аж шляхом внесення змін до виборчого законодавства.

Відповідний закон про зміни до деяких законодавчих актів України було підписано 17 березня 2006 року, і склад дільничних виборчих комісій вдалось укомплектувати практично до середнього рівня кількості членів комісій, а отже забезпечити передусім їх легітимну роботу для вирішення всіх організаційних питань.

Водночас Центральна виборча комісія звернулася до окружних виборчих комісій з проханням передбачити на день голосування резерв кандидатур до складу дільничних комісій, які б могли бути задіяні в разі хвороби чинних членів комісій чи інших непередбачених обставин.

Отже, на день виборів в Україні діяли 34 039 дільничних виборчих комісій (разом із закордонним виборчим округом), з них 11 417 – малих, 11 589 – середніх та 11 033 – великих. У їх складі працювало 455 455 осіб. Найбільше представництво у складі дільничних виборчих комісій забезпечили такі політичні сили:

«Блок Юлії Тимошенко» – 28 248 осіб, Соціалістична партія України – 27 176, Партія регіонів – 26 954, Політична партія «Народний Союз «Наша Україна» – 24 479, Партія «Єдина Україна» – 22 774, Народна партія – 22 115 осіб та інші. Практично не мали представництва у складі дільничних виборчих комісій Українська Національна Асамблея

(1 особа), Блок Безпартійних «Сонце» (2), Політична партія «Європейська столиця» (4), Всеукраїнська партія народної довіри (16).

Інтереси партій та блоків у комісіях усіх рівнів презентував чималий загін їх представників та уповноважених осіб. Зокрема, 45 представників партій та блоків було зареєстровано в Центральній виборчій комісії з правом дорадчого голосу, а кількість уповноважених осіб у загальнодержавному виборчому окрузі та територіальних виборчих округах становила 10 148 осіб.

Як відомо, важливою складовою виборчого процесу є передвиборна агітація. Центральна виборча комісія в повному обсязі забезпечила всім зареєстрованим суб'єктам виборчого процесу можливість здійснювати передвиборну агітацію за рахунок і в межах коштів Державного бюджету України.

Нагадаю, що своєчасно було проведено жеребкування щодо надання з цією метою ефірного часу на загальнодержавних каналах телебачення і радіомовлення та друкованих площ – у загальнодержавних виданнях «Голос України» та «Урядовий кур'єр», у визначені строки та в необхідній кількості виготовлено передбачені Законом інформаційні плакати та матеріали передвиборної агітації. У регіонах жеребкування щодо надання ефірного часу та друкованих площ для здійснення передвиборної агітації за рахунок і в межах коштів Державного бюджету проводили окружні виборчі комісії, які також зробили це вчасно і з дотриманням вимог чинного законодавства.

Відповідно до норм Закону Центральна виборча комісія у визначені строки провела жеребкування щодо порядку розміщення назв партій (блоків) у виборчому бюлетені. Багато хто з лідерів партій та блоків, не кажучи вже про представників, були присутні на жеребкуванні й мали змогу особисто переконатись у повній прозорості та відкритості цієї процедури.

Організація виборів потребувала від Центральної виборчої комісії значного обсягу роботи щодо фінансового та матеріально-технічного забезпечення виборчого процесу, зокрема окружних та дільничних виборчих комісій.

На проведення виборів народних депутатів України державою виділено 631 млн 234 тис. грн., у тому числі у 2005 році – 32 млн 352 тис. грн., у 2006 році – 598 млн 882 тис. гривень.

Фінансування здійснено в повному обсязі і вчасно. Це дало змогу своєчасно перерахувати кошти окружним виборчим комісіям, зокрема здійснити виплату заробітної плати членам виборчих комісій.

Зверну вашу увагу й на те, що в ході виборчої кампанії з ініціативи Центральної виборчої комісії видатки на оплату праці членів виборчих комісій були збільшені. З метою мотивації праці членів комісії та укомплектування вакантних посад у виборчих комісіях Центральна виборча комісія внесла пропозицію збільшити розмір одноденної оплати праці в день голосування та в дні встановлення підсумків голосування з 16–20 грн. до 49 грн., тобто

майже утричі. Ця пропозиція була підтримана Кабінетом Міністрів та Верховною Радою України.

Переважаюча більшість коштів, виділених на підготовку та проведення виборів народних депутатів України, була спрямована на фінансування окружних та дільничних виборчих комісій – 524 млн 47 тис. грн., що становить 83 відсотки. З них 62 відсотки становила заробітна плата членів комісій.

Так само, як і вибори народних депутатів України, у повному обсязі були профінансовані й відповідні місцеві вибори, фінансування яких здійснювалося за рахунок коштів місцевих бюджетів, виділених як цільова субвенція з Державного бюджету України.

Завершуючи тему фінансування виборів, хочу зазначити, що належне забезпечення коштами стало вагомим чинником високого рівня підготовки та проведення виборів народних депутатів України та виборів до місцевих органів влади. Саме це дало змогу вчасно і в необхідних обсягах здійснити всі роботи з матеріально-технічного забезпечення виборчого процесу.

За цей період Центральною виборчою комісією укладено 32 господарські договори на загальну суму 40 млн 80 тис. грн., з яких 14 – за результатами проведення тендерних процедур на суму 31 млн 80 тис. гривень. Зокрема, для потреб виборчого процесу було закуплено послуги з модернізації інформаційно-аналітичної системи «Вибори» і виготовлено виборчі бюлетені, відкріпні посвідчення, інформаційні плакати політичних партій та виборчих блоків, скриньки для голосування, захисні пакети, пломбувальні пристрої, архівні бокси, журнали реєстрації документів та обліку прийому громадян; видано в необхідній кількості Закони України «Про вибори народних депутатів України» та «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». І це далеко не повний перелік продукції. Лише одних бланків різноманітних протоколів та актів, передбачених Законом, було виготовлено майже 40 видів та найменувань.

Зокрема, хочу відзначити чітку організацію роботи з виготовлення та доставки виборчих бюлетенів. Так, усього Комісією було замовлено державному підприємству «Поліграфкомбінат «Україна» 38 млн. 534 тис. 655 бюлетенів, з них для голосування на підставі відкріпних посвідчень – 380 629.

Крім того, оскільки мали місце випадки псування виборчих бюлетенів на окремих виборчих дільницях, то Центральна виборча комісія забезпечила оперативну заміну зіпсованих бюлетенів у кількості 19 391 примірник. У кінцевому підсумку, всі дільниці були повністю забезпечені виборчими бюлетенями.

Вистачило й скриньок для голосування. Адже напередодні виборів було багато спекуляцій на тему недостатньої забезпеченості дільниць виборчими скриньками, їх неспроможності вмістити таку велику кількість бюлетенів тощо. Центральна виборча комісія не піддалась істерії

і не кинулась масово витратити державні кошти на додаткові скриньки. Замість цього був проведений точний розрахунок місткості скриньок, спрогнозовано потребу виборчих дільниць у виборчих скриньках, визначено кількість великих дільниць з кількістю виборців понад 2,5 тисячі та понад 3 тисячі, яким було виділено відповідно по одній та по дві додаткові скриньки. Як показало голосування, кількість скриньок була достатньою.

Окремою сторінкою цієї виборчої кампанії було її законодавче забезпечення, на чому хочу зупинитись дещо детальніше. На жаль, знову продовжилась традиція внесення змін до виборчого Закону, як кажуть, на марші, коли виборчий процес був у повному розпалі. Водночас ці зміни і новели виборчого законодавства правового та організаційного характеру були вкрай необхідні для повного забезпечення всіх процедур, вони значно допомогли в організації та проведенні цієї непростой виборчої кампанії. Нагадаю, що кілька з них ініціювала та відстоювала саме Центральна виборча комісія.

З ініціативи Центральної виборчої комісії Верховна Рада України внесла зміни до Закону України «Про вибори народних депутатів України», які дали змогу забезпечити реалізацію права голосу членів дільничних виборчих комісій через включення їх до списків виборців на тих виборчих дільницях, у складі дільничних виборчих комісій яких вони працюють. На три години було подовжено час для проведення голосування. Уточнено також окремі положення законів, якими законодавчо подовжено функціонування робочих груп обліку виборців. Спрощено процедуру складання списків виборців для звичайних виборчих дільниць.

Крім того, встановлено ключовий перелік підстав, з яких можна визнати недійсним голосування на окремій виборчій дільниці. Також чітко встановлено, що всі бюлетені, виявлені у виборчих скриньках на виборчій дільниці, де визнано недійсним голосування, вважаються такими, що не підлягають врахуванню.

Центральна виборча комісія разом із Національною телекомпанією України та Національною радіокомпанією України забезпечили на засадах соціальної реклами проведення дистанційного навчання членів виборчих комісій з питань застосування виборчого законодавства на виборах 26 березня 2006 року шляхом трансляції відповідних навчальних програм на каналі УТ-1 Національної телекомпанії України та Першому радіоканалі Національної радіокомпанії України, а також соціальної реклами, спрямованої на заохочення громадян перевірити та уточнити списки виборців на виборчих дільницях. І це було нами зроблено.

У день голосування 26 березня 2006 року своєчасно відкрилися виборчі дільниці, і дільничні комісії розпочали свою роботу. Виняток становили лише кілька прикрих випадків. Так, у вікно виборчої дільниці № 28 територіального виборчого округу № 92 Київської області (селище Димер Вишгородського району) була вкинута

пляшка із запальною сумішшю. На щастя, бюлетені не були зіпсовані, дільнична виборча комісія продовжила роботу в іншому приміщенні, і це не вплинуло на процес голосування.

Своєчасно, у передбачені Законом часові проміжки, Комісія одержувала оперативну інформацію про участь виборців у голосуванні, а після закриття виборчих дільниць у режимі реального часу, відповідно до передбачених строків, почала надходити оперативна інформація про попередні підсумки голосування. І цю оперативність та прозорість надходження інформації було здійснено завдяки інформаційно-аналітичній системі (ІАС) «Вибори народних депутатів України» Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Вибори», за допомогою якої Центральна виборча комісія забезпечила оперативний контроль за всіма етапами виборчого процесу. Зазначу, що саме завдяки якісній та надійній роботі системи попередні результати голосування були встановлені вже на четвертий день після закінчення голосування.

Також за допомогою ЄІАС «Вибори» здійснювалась перевірка протоколів дільничних та окружних виборчих комісій про підрахунок голосів виборців на виборчих дільницях та підсумки голосування в межах територіальних виборчих округів, які ми приймали в режимі засідання безперервно протягом 14 днів.

У ході цієї перевірки виправлені помилки, які виникли при введенні відомостей з протоколів дільничних виборчих комісій операторами комп'ютерного набору окружних виборчих комісій, і були спричинені напруженою працею цих людей упродовж майже трьох діб. При цьому я хочу зазначити, що ті помилки суттєво не вплинули на встановлення попередніх результатів голосування. При звірці цих відомостей з результатами, зазначеними в оригіналах протоколів, посвідчених печаткою, різниця між відсотками голосів виборців відносно кількості виборців, які взяли участь у голосуванні, становила практично всього 0,01–0,02 відсотка. Наприклад, відхилення (у бік збільшення) відбулося у таких політичних сил: Партія регіонів, «Блок Юлії Тимошенко», Соціалістична партія України – по 0,02 відсотка; Блок «НАША УКРАЇНА», «Народний блок Литвина» – по 0,01 відсотка. Зменшились показники у Всеукраїнського об'єднання «Свобода», Селянської партії України, Блоку Лазаренка, Всеукраїнської партії «Нова сила», Блоку Безпартійних «Сонце» – на 0,01 відсотка.

У решти ж політичних сил, у тому числі в Партії «Віче», Блоку Наталії Вітренко «Народна опозиція», Комуністичної партії України, «Опозиційного блоку «НЕ ТАК!», «Громадянського блоку ПОРА-ПРП», Партії «Відродження», «Блоку Юрія Кармазіна», Блоку НДП, ця різниця дорівнює нулю.

Якщо говорити про демократичність наших виборів у контексті порівняння з досвідом інших держав, то хочу вас поінформувати, що нинішні вибори всіх рівнів мали можливість спостерігати 324 480 офіційних спостерігачів від

партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу, зареєстрованих окремими виборчими комісіями, та понад 5 тисяч – від громадських організацій, які, до речі, вперше зареєстровані офіційно, а також 3 516 офіційних спостерігачів від 16 іноземних держав та 26 міжнародних організацій. Законом їм було дозволено спостерігати за всіма аспектами виборчого процесу, отримувати від комісій необхідні документи, які мають відношення до організації їх роботи, і, до честі організаторів виборів в Україні, особливих проблем у взаємовідносинах зі спостерігачами не було.

Не можна не сказати, що в переважній більшості звіти офіційних спостерігачів відзначають повну демократичність, прозорість і чесність українських виборів, відсутність адміністративного тиску на виборців, забезпечення основних громадянських прав і свобод, вільну конкуренцію лідерів і програм політичних партій. Також підкреслюється непересічне значення парламентських виборів в Україні для демократичної трансформації усього пострадянського простору, розвитку незалежних засобів масової інформації.

Щодо перебігу роботи самої Комісії, то за період виборчої кампанії, тобто з 26 листопада минулого року й до 10 квітня 2006 року включно, відбулося 92 засідання Центральної виборчої комісії, тобто вони відбувалися практично щодня, одне з яких – з прийняття та оголошення протоколів окружних виборчих комісій про підсумки голосування в межах територіальних виборчих округів – тривало з 28 березня в безперервному режимі протягом 14 днів.

Під час цього засідання Центральна виборча комісія прийняла та розглянула протоколи всіх 225 окружних виборчих комісій про підсумки голосування в межах відповідних територіальних виборчих округів. Голови або ж інші члени окружних виборчих комісій оголошували відомості цих протоколів на засіданні Комісії. Їм ставилися запитання щодо змісту відомостей, наявності скарг на дії, рішення чи бездіяльність окружних чи дільничних виборчих комісій, окремих думок членів окружних виборчих комісій тощо. Голови окружних виборчих комісій мали можливість висловити свою позицію як з питань встановлення підсумків голосування в межах відповідних округів, так і щодо проведення виборів загалом. Багато думок було висловлено й щодо проблем недосконалості Закону, і організації виборів, і діяльності суб'єктів виборчого процесу, зокрема партій та блоків. Сьогодні можна стверджувати, що переважна більшість проблем, які виникали в процесі організації підготовки та проведення виборів, була зумовлена недосконалістю законодавчим регулюванням, або ж неналежним виконанням своїх обов'язків певними партіями та блоками – суб'єктами виборчого процесу.

Таким чином, Комісією всебічно об'єктивно розглянуто всі відомості протоколів ОВК про підсумки голосування. За результатами ретельного розгляду дано правову оцінку як протоколів, так і всіх інших виборчих

документів, які відповідно до Закону додавались до них, на підставі чого окружні виборчі комісії вносили необхідні уточнення до підсумків голосування і склали відповідні протоколи з позначкою «Уточнений», які подавались до Центральної виборчої комісії також у встановленому Законом порядку.

Зауваження Центровборчкому стосувалися технічних помилок у складанні протоколів, обумовлених складністю змісту протоколів відповідно до вимог Закону, переважною членів окружних і дільничних виборчих комісій під час встановлення результатів голосування, помилками операторів комп'ютерного набору під час заповнення електронного варіанту протоколів ОВК.

Наголошую, що у всіх випадках, коли відповідно до Закону були підстави для повторного перерахунку голосів, він здійснювався окремими та дільничними виборчими комісіями. Однак підстав ні фактичних, ні юридичних для перерахунку голосів в цілому по Україні не було.

Повертаючись до роботи Центральної виборчої комісії, зазначу, що за період виборчої кампанії на її засіданнях розглянуто і прийнято 1 417 постанов та 10 протокольних рішень.

Упродовж зазначеного періоду до Комісії надійшло понад 22 тисячі документів.

915 із них становлять скарги (4,15 відсотка). Їх кількість значно менша, ніж кількість звернень та скарг під час виборів Президента України 2004 року, що, на нашу думку, свідчить про чітке дотримання Комісією вимог Закону та її роботи в правовому полі.

До дня голосування було отримано й розглянуто 434 скарги, за якими прийнято 145 постанов (54 – з місцевих виборів). З них:

задоволено – 6, задоволено частково – 15, залишено без задоволення – 3, залишено без розгляду – 68, відмовлено – 11, залишено без розгляду по суті – 39. Три матеріали надіслано до Генеральної прокуратури.

Скарги надійшли від:

- партій – 189;
- кандидатів у народні депутати України та їх довірених осіб – 33;
- членів окружних виборчих комісій – 32;
- громадян – 118;
- кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, кандидатів у депутати – 37;
- інших – 25.

Найбільш характерні питання, щодо яких зверталися зі скаргами:

- невідповідність у списках виборців – 12;
- порушення при публікаціях агітаційних матеріалів у друкованих ЗМІ – 24;
- порушення умов агітації на радіо і телебаченні – 16;
- обмеження передвиборної агітації – 9;
- порушення законодавства про вибори до місцевих рад – 64;
- порушення умов передвиборної агітації – 39;

- порушення з боку посадових осіб (створення нерівних умов для кандидатів) – 21;
- скарги на рішення або бездіяльність виборчих комісій – 91;
- скарги на рішення щодо складу окружних, дільничних виборчих комісій – 12;
- скарги щодо реєстрації кандидатів у народні депутати України – 13;
- скарги на порушення законодавства під час висування кандидатів у народні депутати – 15;
- скарги на дії посадових осіб – 41;
- скарги на дії кандидатів у народні депутати України – 8, та низка інших питань щодо організації виборчого процесу.

Уже після дня голосування було подано 481 скаргу. Центральна виборча комісія своєчасно їх розглянула і прийняла відповідні рішення.

Скарги надійшли від:

- партій – 304 (Блок Наталії Вітренко – 154, «Народний блок Литвина» – 105, Партія «Віче» – 28, «Блок Юрія Кармазіна» – 17 та ін);
- кандидатів у народні депутати України та їх довірених осіб – 80;
- членів окружних виборчих комісій – 30;
- громадян – 46;
- територіальних виборчих комісій – 21.

Найчастіше оскаржувались дії виборчих комісій (414 звернень). Порушувались у скаргах й інші питання. Це:

- неможливість проголосувати за місцем перебування – 11;
- порушення закону про вибори до місцевих рад – 36;
- агітація в день голосування – 18;
- неправомірні дії кандидатів у народні депутати України – 2.

Аналіз поданих до Центральної виборчої комісії скарг на рішення та дії окружних виборчих комісій щодо встановлення результатів голосування у відповідних територіальних виборчих округах дає змогу встановити цікаві тенденції у використанні партіями (блоками) – суб'єктами виборчого процесу, кандидатами у депутати свого права на оскарження.

Як відомо, оскарження рішень, дій чи бездіяльності окружних виборчих комісій є способом захисту суб'єктами виборчого процесу, у тому числі партіями (блоками) та окремими кандидатами у депутати, своїх виборчих прав. Для здійснення оскарження повинно мати місце порушення цих прав (щонайменше обґрунтоване припущення такого порушення), що має бути відповідним чином процесуально підтверджено. Іншими словами, мають бути фактичні та юридичні підстави для такого оскарження.

Однак при оскарженні дій окружних виборчих комісій у абсолютній більшості випадків скарги подавалися за надуманими підставами чи приводами, без зазначення доказів, до них не додавалися необхідні акти, що є порушенням вимог Закону. Багато подібних скарг подавалися

до Центральної виборчої комісії та окружних виборчих комісій з порушенням строків оскарження. В окремих випадках подані скаргниками матеріали як докази містили ознаки підроблення таких матеріалів, тобто штучне створення підстав оскарження та доказової бази оскарження. Як мовиться, неозброєним оком було видно, що скарги писалися масово, оскільки в назві скарг йшлося про один округ, а у змісті – зовсім про інший.

Складається стійке враження, що скаргники, свідомо ігноруючи вимоги Закону щодо порядку та строків оскарження, насправді мали на меті не встановлення істини, чи поновлення порушеного права, а просто «закидати» Центральну виборчу комісію та окружні виборчі комісії великою кількістю скарг, створити видимість масових порушень при підрахунку голосів та встановленні результатів голосування, тобто насадити в суспільстві думку про масові фальсифікації, а також у такий спосіб ускладнити діяльність Центральної виборчої комісії із встановлення результатів виборів та підготувати штучне підґрунтя для оскарження її дій.

Привертає до себе увагу той факт, що скарги щодо підрахунку голосів на виборчих дільницях та встановлення підсумків голосування в межах територіальних виборчих округів, почали подаватися до окружних виборчих комісій та Центральної виборчої комісії після встановлення попередніх результатів голосування за повідомленнями, отриманими електронним зв'язком, тобто тоді, коли стало відомо про результати голосування. При цьому скарги подавалися й стосовно тих виборчих дільниць і тих виборчих округів, де на момент встановлення підсумків голосування з боку відповідних суб'єктів виборчого процесу жодних скарг і навіть зауважень не було висловлено. Уповноважені особи від партій (блоків) підписували протоколи дільничних та окружних виборчих комісій, чим засвідчували законність дій по встановленню результатів голосування, а потім через кілька днів від таких партій (блоків) чи окремих кандидатів у депутати надходили скарги.

Окружні виборчі комісії, які, наголошую, були сформовані з представників різних політичних партій, висловлювали обурення необґрунтованими, на їх думку, скаргами. Про це заявляли голови окружних виборчих комісій під час оголошення протоколів на засіданні Центральної виборчої комісії, а деякі з них висловлювалися за те, щоб звернутися до суду за захистом своєї ділової репутації, честі та гідності від безпідставних звинувачень.

За всіма цими фактами можна зробити висновок, що певні партії (блоки) – суб'єкти виборчого процесу явно зловживали наданим Законом правом на оскарження рішень та дій окружних виборчих комісій.

На жаль, на цих виборах певною мірою повторився рецидив з телеграмами, які організовано надходили до Центральної виборчої комісії з приводу порушень при встановленні результатів голосування. Багато з таких телеграм є ідентичними за змістом, мають анонімний

характер, у них не міститься повідомлень про конкретні порушення, а йдеться про порушення Закону загалом. Встановлено випадки подання телеграм від імені інших осіб. Це складно коментувати як з правової, так і з моральної точки зору.

Загалом за період організації та проведення виборчої кампанії до дня голосування судами за позовами до Центральної виборчої комісії та її членів було розглянуто 79 адміністративних справ та винесено 139 рішень.

Ухвалою суду першої інстанції 37 позовних вимог до Комісії та її членів залишено без розгляду.

Постановою суду першої інстанції 42 позовні вимоги до Центральної виборчої комісії та її членів залишено без задоволення. Частково задоволено – 5, і лише один позов задоволено повністю (реєстрація кандидата від Селянської партії України).

Оскаржено позивачем до суду апеляційної інстанції 46 адміністративних справ. З них:

ухвалою суду апеляційної інстанції залишено без задоволення – 29;

ухвалою суду апеляційної інстанції залишено без розгляду – 4;

ухвалою суду апеляційної інстанції направлено на новий розгляд до суду першої інстанції – 7;

постановою суду апеляційної інстанції позовні вимоги частково задоволено – 3;

постановою суду апеляційної інстанції позовні вимоги задоволено повністю – 2;

заявлені вимоги одним із відповідачів про перегляд справи за нововиявленими обставинами – 1.

Центральна виборча комісія також скористалась своїм правом на оскарження рішень судів першої інстанції. Було оскаржено до суду апеляційної інстанції 4 рішення, з них:

задоволено в повному обсязі – 2;

частково задоволено – 1;

відмовлено в задоволенні – 1.

Після дня голосування судом першої інстанції було винесено п'ять рішень, якими позовні вимоги до Центральної виборчої комісії залишено без задоволення. У трьох випадках позовні вимоги стосувалися роз'яснень Комісії від 30 березня 2006 року щодо порядку встановлення результатів виборів депутатів місцевих рад у багатомандатному виборчому окрузі, інші два – стосувалися також місцевих виборів.

Отже, прийнявши та детально розглянувши всі 225 протоколів окружних виборчих комісій, у тому числі з позначкою «Уточнений», та окремого закордонного виборчого округу, Центральна виборча комісія приступає до оголошення остаточних підсумків голосування, яке відбулось 26 березня 2006 року, і встановлення результатів виборів народних депутатів України.

Пропонується такий порядок розгляду питання. Член Комісії, який є куратором певного регіону, оголошує результати підрахунку голосів у межах територіального виборчого округу та коментує інші матеріали, які надійшли до Центральної виборчої комісії разом із протоколами окружних виборчих комісій.

Оголошені цифри заносяться до проекту протоколу Центральної виборчої комісії.

ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ
26 березня 2006 року

ПРОТОКОЛ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ ВИБОРЧОЇ КОМІСІЇ

ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ВИБОРІВ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ
(витяг)

Відповідно до статті 96 Закону України «Про вибори народних депутатів України» на підставі протоколів окружних виборчих комісій про підсумки голосування в межах відповідних територіальних виборчих округів, у тому числі з поміткою «Уточнений», та протоколу Центральної виборчої комісії про підсумки голосування у закордонному виборчому окрузі Центральна виборча комісія встановила:

1) кількість виборчих бюлетенів, виготовлених на замовлення Центральної виборчої комісії, – тридцять вісім мільйонів п'ятсот тридцять чотири тисячі шістьсот п'ятдесят п'ять (прописом)	38534655 (цифрами)
2) кількість невикористаних виборчих бюлетенів, погашених Центральною виборчою комісією, – нуль (прописом)	0 (цифрами)
3) кількість виборчих бюлетенів, одержаних окружними виборчими комісіями, – тридцять вісім мільйонів п'ятсот тридцять чотири тисячі шістьсот п'ятдесят п'ять (прописом)	38534655 (цифрами)
4) кількість невикористаних виборчих бюлетенів, погашених окружними виборчими комісіями, – сімдесят чотири тисячі триста двадцять вісім (прописом)	74328 (цифрами)

Підсумки голосування

5) кількість виборчих бюлетенів, одержаних дільничними виборчими комісіями, – тридцять вісім мільйонів чотириста п'ятдесят дев'ять тисяч шістсот шістдесят один (прописом)	38459661 (цифрами)
6) кількість виборчих бюлетенів, виготовлених дільничними виборчими комісіями, – три тисячі сто шістдесят вісім (прописом)	3168 (цифрами)
7) кількість невикористаних виборчих бюлетенів, погашених дільничними виборчими комісіями, – тринадцять мільйонів сімдесят чотири тисячі триста двадцять три (прописом)	13074323 (цифрами)
8) загальна кількість невикористаних виборчих бюлетенів – тринадцять мільйонів сто сорок вісім тисяч шістсот п'ятдесят один (прописом)	13148651 (цифрами)
9) загальна кількість зіпсованих виборчих бюлетенів – двадцять шість тисяч вісімсот шістдесят п'ять (прописом)	26865 (цифрами)
10) кількість виборців, внесених до списків виборців на виборчих дільницях, – тридцять сім мільйонів п'ятсот двадцять вісім тисяч вісімсот вісімдесят чотири (прописом)	37528884 (цифрами)
11) кількість виборців, внесених до витягів із списку виборців на виборчих дільницях, – один мільйон сто вісімдесят дві тисячі шістсот одинадцять (прописом)	1182611 (цифрами)
12) кількість виборців, внесених до списків виборців для голосування за відкріпними посвідченнями, – двадцять тисяч триста шістдесят п'ять (прописом)	20365 (цифрами)
13) кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені у приміщенні для голосування, – двадцять чотири мільйони триста шістдесят сім тисяч п'ятсот вісім (прописом)	24367508 (цифрами)
14) кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені за місцем перебування, – дев'яносто дев'яносто дві тисячі сімсот дев'яносто шість (прописом)	992796 (цифрами)
15) кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені на підставі відкріпних посвідчень, – шістнадцять тисяч вісімсот дев'яносто дев'ять (прописом)	16899 (цифрами)
16) загальна кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені, – двадцять п'ять мільйонів триста шістдесят тисяч триста дев'яносто два (прописом)	25360392 (цифрами)
17) кількість виборців, які взяли участь у голосуванні у приміщенні для голосування, – двадцять чотири мільйони двісті одна тисяча п'ятсот п'ятдесят вісім (прописом)	24201558 (цифрами)
18) кількість виборців, які взяли участь у голосуванні за місцем перебування, – дев'яносто вісімдесят шість тисяч вісімсот дев'ятнадцять (прописом)	986819 (цифрами)
19) кількість виборчих бюлетенів, що не підлягають врахуванню, виявлених на виборчих дільницях, – одна тисяча вісімсот тридцять п'ять (прописом)	1835 (цифрами)
20) загальна кількість виборців, які взяли участь у голосуванні, – двадцять п'ять мільйонів триста п'ятдесят дві тисячі триста вісімдесят (прописом)	25352380 (цифрами)

21) кількість виборчих бюлетенів, визнаних недійсними, – чотириста дев'яносто тисяч п'ятсот дев'яносто п'ять (прописом)	490595 (цифрами)
22) відсоток виборчих бюлетенів, визнаних недійсними, у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у голосуванні, – одна ціла дев'яносто три соті (прописом)	1.93 (цифрами)

23) кількість голосів виборців, поданих за кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку кожної політичної партії, виборчого блоку політичних партій:

Назва політичної партії, виборчого блоку політичних партій	Цифрами	Прописом
ВСЕУКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ НАРОДНОЇ ДОВІРИ	29899	двадцять дев'ять тисяч вісімсот дев'яносто дев'ять
УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ БЛОК КОСТЕНКА І ПЛЮЩА – ВИБОРЧИЙ БЛОК УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПАРТІЇ, ПАРТІЇ ВІЛЬНИХ СЕЛЯН І ПІДПРИЄМЦІВ УКРАЇНИ, ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «УКРАЇНА СОБОРНА»	476155	чотириста сімдесят шість тисяч сто п'ятдесят п'ять
УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АСАМБЛЕЯ	16379	шістнадцять тисяч триста сімдесят дев'ять
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПАРТІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОРЯТКУНКУ «ЕКО+25%»	120238	сто двадцять тисяч двісті тридцять вісім
УКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ «ЗЕЛЕНА ПЛАНЕТА»	96734	дев'яносто шість тисяч сімсот тридцять чотири
БЛОК НДП (БЛОК НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ПАРТІЙ) – НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ, ХРИСТІЯНСЬКО-ЛІБЕРАЛЬНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ, ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ, ХРИСТІЯНСЬКО-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	126586	сто двадцять шість тисяч п'ятсот вісімдесят шість
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ «ПАРТІЯ ПОЛІТИКИ ПУТІНА»	30917	тридцять тисяч дев'ятсот сімнадцять
КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	929591	дев'ятсот двадцять дев'ять тисяч п'ятсот дев'яносто один
ПАРТІЯ «ВІЧЕ»	441912	чотириста сорок одна тисяча дев'ятсот дванадцять
БЛОК «НАША УКРАЇНА»: ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НАРОДНИЙ СОЮЗ НАША УКРАЇНА», НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ, ПАРТІЯ ПРОМИСЛОВЦІВ І ПІДПРИЄМЦІВ УКРАЇНИ, КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ, УКРАЇНСЬКА РЕСПУБЛІКАНСЬКА ПАРТІЯ «СОБОР», ПАРТІЯ ХРИСТІЯНСЬКО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЮЗ	3539140	три мільйони п'ятсот тридцять дев'ять тисяч сто сорок
УКРАЇНСЬКА КОНСЕРВАТИВНА ПАРТІЯ	25123	двадцять п'ять тисяч сто двадцять три
НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ ЗА ЄДНІСТЬ	34723	тридцять чотири тисячі сімсот двадцять три
УКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ ЧЕСТІ, БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ ТА ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ	28818	двадцять вісім тисяч вісімсот вісімнадцять
БЛОК ЮРІЯ КАРМАЗІНА – «ПАРТІЯ ЗАХИСНИКІВ ВІТЧИЗНИ», «ВСЕУКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ МИРУ І ЄДНОСТІ», ПАРТІЯ «НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНЕ ОБ'ЄДНАННЯ «УКРАЇНА»	165881	сто шістдесят п'ять тисяч вісімсот вісімдесят один
ВСЕУКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ «НОВА СИЛА»	12522	дванадцять тисяч п'ятсот двадцять два
ПАРТІЯ «ВІДРОДЖЕННЯ»	245188	двісті сорок п'ять тисяч сто вісімдесят вісім
ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ «ЗА СОЮЗ» – ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ПАРТІЇ «СОЮЗ», ПАРТІЇ «СОЦІАЛІСТИЧНА УКРАЇНА», СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ПАРТІЇ, ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ВІТЧИЗНА»	51569	п'ятдесят одна тисяча п'ятсот шістдесят дев'ять
ПАРТІЯ РЕГІОНІВ	8148745	вісім мільйонів сто сорок вісім тисяч сімсот сорок п'ять
СЕЛЯНСЬКА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	79160	сімдесят дев'ять тисяч сто шістдесят

Підсумки голосування

Назва політичної партії, виборчого блоку політичних партій	Цифрами	Прописом
ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ «ГРОМАДЯНСЬКИЙ БЛОК ПОРА-ПРП» ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПАРТІЇ «ПОРА» ТА ПАРТІЇ «РЕФОРМИ І ПОРЯДОК»	373478	триста сімдесят три тисячі чотириста сімдесят вісім
ПАРТІЯ ПАТРІОТИЧНИХ СИЛ УКРАЇНИ	26553	двадцять шість тисяч п'ятсот п'ятдесят три
«ВИБОРЧИЙ БЛОК «ЄВГЕН МАРЧУК – «ЄДНІСТЬ» – ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ СВОБОДИ, УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ «ЄДНІСТЬ», ПАРТІЇ «СОЛІДАРНІСТЬ ЖІНОК УКРАЇНИ»	17004	сімнадцять тисяч чотири
ПАРТІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	60195	шістдесят тисяч сто дев'яносто п'ять
«ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ДЕРЖАВА» ТА ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ ТРУДЯЩИХ «ДЕРЖАВА-ТРУДОВИЙ СОЮЗ»	36396	тридцять шість тисяч триста дев'яносто шість
ВИБОРЧИЙ БЛОК «БЛОК БЕЗПАРТІЙНИХ «СОНЦЕ» – ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ «ЄДИНА РОДИНА» ТА ПАРТІЇ «ЖІНКИ УКРАЇНИ»	12620	дванадцять тисяч шістсот двадцять
ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «СВОБОДА»	91321	дев'яносто одна тисяча триста двадцять один
СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	1444224	один мільйон чотириста сорок чотири тисячі двісті двадцять чотири
СОЦІАЛЬНО-ХРИСТІАНСЬКА ПАРТІЯ	22953	двадцять дві тисячі дев'ятсот п'ятдесят три
ЛІБЕРАЛЬНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	12098	дванадцять тисяч дев'яносто вісім
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ЄВРОПЕЙСЬКА СТОЛИЦЯ»	12027	дванадцять тисяч двадцять сім
ПАРТІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ	14649	чотирнадцять тисяч шістсот сорок дев'ять
БЛОК НАТАЛІЇ ВІТРЕНКО «НАРОДНА ОПОЗИЦІЯ» ПРОГРЕСИВНОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ ТА ПАРТІЇ «РУСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СОЮЗ» (РУСЬ)	743704	сімсот сорок три тисячі сімсот чотири
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ТРЕТЯ СИЛА»	34963	тридцять чотири тисячі дев'ятсот шістдесят три
ПАРТІЯ ЗЕЛЕНИХ УКРАЇНИ	137858	сто тридцять сім тисяч вісімсот п'ятдесят вісім
«БЛОК ЛАЗАРЕНКА – ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ГРОМАДА», «СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЮЗ», СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ»	76950	сімдесят шість тисяч дев'ятсот п'ятдесят
«БЛОК ЮЛІЇ ТИМОШЕНКО» – ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ «ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «БАТЬКІВЩИНА», УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ	5652876	п'ять мільйонів шістсот п'ятдесят дві тисячі вісімсот сімдесят шість
ВИБОРЧИЙ БЛОК «ВЛАДА НАРОДУ» ПАРТІЇ ЗАХИСТУ ПЕНСІОНЕРІВ УКРАЇНИ, ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ ДУХОВНОСТІ І ПАТРІОТИЗМУ ТА ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПАРТІЇ «ЗА ДОБРОБУТ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАРОДУ»	24243	двадцять чотири тисячі двісті сорок три
ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ «ПАТРІОТИ УКРАЇНИ» (ПАТРІОТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ, УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА КОНСЕРВАТИВНА ПАРТІЯ)	11503	одинадцять тисяч п'ятсот три
«НАРОДНИЙ БЛОК ЛИТВІНА» (НАРОДНА ПАРТІЯ, ПАРТІЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ ЛІВИХ «СПРАВЕДЛИВІСТЬ», УКРАЇНСЬКА СЕЛЯНСЬКА ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ)	619905	шістсот дев'ятнадцять тисяч дев'ятсот п'ять
«БЛОК БОРИСА ОЛІЙНИКА ТА МИХАЙЛА СИРОТИ» ТРУДОВОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ, ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ІНФОРМАЦІЙНА УКРАЇНА», ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ПАРТІЯ ЗДОРОВ'Я»	21649	двадцять одна тисяча шістсот сорок дев'ять
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ВПЕРЕД, УКРАЇНО!»	6934	шість тисяч дев'ятсот тридцять чотири
СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНА ПАРТІЯ «СОЮЗ. ЧОРНОБИЛЬ. УКРАЇНА.»	23987	двадцять три тисячі дев'ятсот вісімдесят сім

Назва політичної партії, виборчого блоку політичних партій	Цифрами	Прописом
ПАРТІЯ ПЕНСІОНЕРІВ УКРАЇНИ	51097	п'ятдесят одна тисяча дев'яносто сім
«ОПОЗИЦІЙНИЙ БЛОК «НЕ ТАК!» СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ (ОБ'ЄДНАНОЇ), ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ «ЖІНКИ ЗА МАЙБУТНЄ», ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ЦЕНТР», РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ	257106	двісті п'ятдесят сім тисяч сто шість
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ТРУДОВА УКРАЇНА»	24942	двадцять чотири тисячі дев'ятсот сорок два

24) відсоток голосів виборців, поданих за кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку кожної політичної партії, виборчого блоку політичних партій, у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у голосуванні:

Назва політичної партії, виборчого блоку політичних партій	Цифрами	Прописом
ВСЕУКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ НАРОДНОЇ ДОВІРИ	0.11	нуль цілих одинадцять сотих
УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ БЛОК КОСТЕНКА І ПЛЮЩА – ВИБОРЧИЙ БЛОК УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПАРТІЇ, ПАРТІЇ ВІЛЬНИХ СЕЛЯН І ПІДПРИЄМЦІВ УКРАЇНИ, ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «УКРАЇНА СОБОРНА»	1.87	одна ціла вісімдесят сім сотих
УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АСАМБЛЕЯ	0.06	нуль цілих шість сотих
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПАРТІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОРЯТКУНКУ «ЕКО+25%»	0.47	нуль цілих сорок сім сотих
УКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ «ЗЕЛЕНА ПЛАНЕТА»	0.38	нуль цілих тридцять вісім сотих
БЛОК НДП (БЛОК НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ПАРТІЙ) – НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ, ХРИСТИЯНСЬКО-ЛІБЕРАЛЬНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ, ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ, ХРИСТИЯНСЬКО-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	0.49	нуль цілих сорок дев'ять сотих
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ «ПАРТІЯ ПОЛІТИКИ ПУТІНА»	0.12	нуль цілих дванадцять сотих
КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	3.66	три цілі шістдесят шість сотих
ПАРТІЯ «ВІЧЕ»	1.74	одна ціла сімдесят чотири соті
БЛОК «НАША УКРАЇНА»: ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НАРОДНИЙ СОЮЗ НАША УКРАЇНА», НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ, ПАРТІЯ ПРОМИСЛОВЦІВ І ПІДПРИЄМЦІВ УКРАЇНИ, КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ, УКРАЇНСЬКА РЕСПУБЛІКАНСЬКА ПАРТІЯ «СОБОР», ПАРТІЯ ХРИСТИЯНСЬКО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЮЗ	13.95	тринадцять цілих дев'яносто п'ять сотих
УКРАЇНСЬКА КОНСЕРВАТИВНА ПАРТІЯ	0.09	нуль цілих дев'ять сотих
НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ ЗА ЄДНІСТЬ	0.13	нуль цілих тринадцять сотих
УКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ ЧЕСТІ, БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ ТА ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ	0.11	нуль цілих одинадцять сотих
БЛОК ЮРІЯ КАРМАЗІНА – «ПАРТІЯ ЗАХИСНИКІВ ВІТЧИЗНИ», «ВСЕУКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ МИРУ І ЄДНОСТІ», ПАРТІЯ «НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНЕ ОБ'ЄДНАННЯ «УКРАЇНА»	0.65	нуль цілих шістдесят п'ять сотих
ВСЕУКРАЇНСЬКА ПАРТІЯ «НОВА СИЛА»	0.04	нуль цілих чотири соті
ПАРТІЯ «ВІДРОДЖЕННЯ»	0.96	нуль цілих дев'яносто шість сотих
ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ «ЗА СОЮЗ» – ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ПАРТІЇ «СОЮЗ», ПАРТІЇ «СОЦІАЛІСТИЧНА УКРАЇНА», СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ПАРТІЇ, ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ВІТЧИЗНА»	0.20	нуль цілих двадцять сотих
ПАРТІЯ РЕГІОНІВ	32.14	тридцять дві цілі чотирнадцять сотих
СЕЛЯНСЬКА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	0.31	нуль цілих тридцять одна сота
ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ «ГРОМАДЯНСЬКИЙ БЛОК ПОРА-ПРП» ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПАРТІЇ «ПОРА» ТА ПАРТІЇ «РЕФОРМИ І ПОРЯДОК»	1.47	одна ціла сорок сім сотих

Підсумки голосування

Назва політичної партії, виборчого блоку політичних партій	Цифрами	Прописом
ПАРТІЯ ПАТРІОТИЧНИХ СИЛ УКРАЇНИ	0.10	нуль цілих десять сотих
«ВИБОРЧИЙ БЛОК «ЄВГЕН МАРЧУК – «ЄДНІСТЬ» – ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ СВОБОДИ, УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ «ЄДНІСТЬ», ПАРТІЇ «СОЛІДАРНІСТЬ ЖІНОК УКРАЇНИ»	0.06	нуль цілих шість сотих
ПАРТІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	0.23	нуль цілих двадцять три соті
«ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ДЕРЖАВА» ТА ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ ТРУДЯЩИХ «ДЕРЖАВА-ТРУДОВИЙ СОЮЗ»	0.14	нуль цілих чотирнадцять сотих
ВИБОРЧИЙ БЛОК «БЛОК БЕЗПАРТІЙНИХ «СОНЦЕ» – ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ «ЄДИНА РОДИНА» ТА ПАРТІЇ «ЖІНКИ УКРАЇНИ»	0.04	нуль цілих чотири соті
ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «СВОБОДА»	0.36	нуль цілих тридцять шість сотих
СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	5.69	п'ять цілих шістдесят дев'ять сотих
СОЦІАЛЬНО-ХРИСТІЯНСЬКА ПАРТІЯ	0.09	нуль цілих дев'ять сотих
ЛІБЕРАЛЬНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	0.04	нуль цілих чотири соті
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ЄВРОПЕЙСЬКА СТОЛИЦЯ»	0.04	нуль цілих чотири соті
ПАРТІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ	0.05	нуль цілих п'ять сотих
БЛОК НАТАЛІЇ ВІТРЕНКО «НАРОДНА ОПОЗИЦІЯ» ПРОГРЕСИВНОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ ТА ПАРТІЇ «РУСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СОЮЗ» (РУСЬ)	2.93	дві цілі дев'яносто три соті
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ТРЕТЯ СИЛА»	0.13	нуль цілих тринадцять сотих
ПАРТІЯ ЗЕЛЕНИХ УКРАЇНИ	0.54	нуль цілих п'ятдесят чотири соті
«БЛОК ЛАЗАРЕНКА – ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ГРОМАДА», «СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЮЗ», СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ»	0.30	нуль цілих тридцять сотих
«БЛОК ЮЛІЇ ТИМОШЕНКО» – ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ «ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «БАТЬКІВЩИНА», УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ	22.29	двадцять дві цілі двадцять дев'ять сотих
ВИБОРЧИЙ БЛОК «ВЛАДА НАРОДУ» ПАРТІЇ ЗАХИСТУ ПЕНСІОНЕРІВ УКРАЇНИ, ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ ДУХОВНОСТІ І ПАТРІОТИЗМУ ТА ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПАРТІЇ «ЗА ДОБРОБУТ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАРОДУ»	0.09	нуль цілих дев'ять сотих
ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ «ПАТРІОТИ УКРАЇНИ» (ПАТРІОТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ, УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА КОНСЕРВАТИВНА ПАРТІЯ)	0.04	нуль цілих чотири соті
«НАРОДНИЙ БЛОК ЛИТВІНА» (НАРОДНА ПАРТІЯ, ПАРТІЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ ЛІВИХ «СПРАВЕДЛИВІСТЬ», УКРАЇНСЬКА СЕЛЯНСЬКА ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ)	2.44	дві цілі сорок чотири соті
«БЛОК БОРИСА ОЛІЙНИКА ТА МИХАЙЛА СИРОТИ» ТРУДОВОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ, ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ІНФОРМАЦІЙНА УКРАЇНА», ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ПАРТІЯ ЗДОРОВ'Я»	0.08	нуль цілих вісім сотих
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ВПЕРЕД, УКРАЇНО!»	0.02	нуль цілих дві соті
СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНА ПАРТІЯ «СОЮЗ. ЧОРНОБИЛЬ. УКРАЇНА.»	0.09	нуль цілих дев'ять сотих
ПАРТІЯ ПЕНСІОНЕРІВ УКРАЇНИ	0.20	нуль цілих двадцять сотих
«ОПОЗИЦІЙНИЙ БЛОК НЕ ТАК !» СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ (ОБ'ЄДНАНОЇ), ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ «ЖІНКИ ЗА МАЙБУТНЄ», ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ЦЕНТР», РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ	1.01	одна ціла одна сота
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ТРУДОВА УКРАЇНА»	0.09	нуль цілих дев'ять сотих

25) кількість виборців, які не підтримали кандидатів у народні депутати України, включених до виборчих списків політичних партій, виборчих блоків політичних партій, від жодної політичної партії, виборчого блоку політичних партій, –

чотириста сорок дев'ять тисяч шістсот п'ятдесят

(прописом)

449650

(цифрами)

26) відсоток голосів виборців, які не підтримали кандидатів у народні депутати України, включених до виборчих списків політичних партій, виборчих блоків політичних партій, від жодної політичної партії, виборчого блоку політичних партій, у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у голосуванні, –

одна ціла сімдесят сім сотих

(прописом)

1.77

(цифрами)

Відповідно до частини шостої, пункту 1 частини одинадцятої статті 96 Закону України «Про вибори народних депутатів України» на підставі відомостей, зазначених у пункті 23 цього протоколу, загальна кількість голосів виборців, поданих за кандидатів у народні депутати України, включених до виборчих списків політичних партій, виборчих блоків політичних партій, що отримали три і більше відсотків голосів виборців, становить:

дев'ятнадцять мільйонів сімсот чотирнадцять тисяч п'ятсот сімдесят шість

(прописом)

19714576

(цифрами)

Відповідно до частини сьомої, пункту 2 частини одинадцятої статті 96 Закону України «Про вибори народних депутатів України» кількість голосів виборців, необхідних для отримання одного депутатського мандата (виборча квота), становить:

сорок три тисячі вісімсот десять

(прописом)

43810

(цифрами)

Відповідно до частин третьої, п'ятої, восьмої, пункту 3 частини одинадцятої статті 96 Закону України «Про вибори народних депутатів України» кількість депутатських мандатів, отриманих кожною політичною партією, виборчим блоком політичних партій – суб'єктом виборчого процесу, становить:

Назва політичної партії, виборчого блоку політичних партій	Цифрами	Прописом
ПАРТІЯ РЕГІОНІВ	186	сто вісімдесят шість
«БЛОК ЮЛІЇ ТИМОШЕНКО» – ВИБОРЧИЙ БЛОК ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ «ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «БАТЬКІВЩИНА», УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ	129	сто двадцять дев'ять
БЛОК «НАША УКРАЇНА»: ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НАРОДНИЙ СОЮЗ НАША УКРАЇНА», НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ, ПАРТІЯ ПРОМИСЛОВЦІВ І ПІДПРИЄМЦІВ УКРАЇНИ, КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ, УКРАЇНСЬКА РЕСПУБЛІКАНСЬКА ПАРТІЯ «СОБОР», ПАРТІЯ ХРИСТІЯНСЬКО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЮЗ	81	вісімдесят один
СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	33	тридцять три
КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ	21	двадцять один

Закон України «Про вибори народних депутатів України»

Стаття 96. Встановлення результатів виборів депутатів

(витяг)

1. Центральна виборча комісія на своєму засіданні на підставі протоколів окружних виборчих комісій про підсумки голосування в межах відповідних територіальних виборчих округів, у тому числі з поміткою «Уточнений», та протоколу Центральної виборчої комісії про підсумки голосування у закордонному виборчому окрузі не пізніше як на п'ятнадцятий день з дня виборів встановлює результати виборів депутатів, про що складає протокол.

2. **Відомості про підсумки голосування цифрами і прописом заносяться до протоколу Центральної виборчої комісії про результати виборів депутатів.**

ВИЩИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

іменем України

25 квітня 2006 року

м. Київ

Колегія суддів Вищого адміністративного суду України у складі:

головуючого: **Пасенюка О.М.**,

суддів: **Кобилянського М.Г.**,

Ліпського Д.В.,

Маринчак Н.Є.,

Смоковича М.І.,

при секретарях: **Якименко О.М.**, **Липи В.А.**,

за участю представників Блоку **Наталії Вітренко «Народна опозиція» Прогресивної соціалістичної партії України та Партії «Русько-Український союз» (Русь)**: Авраменка Г.М., Вітренко Н.М., Марченка В.Р., Нікітіна А.І., Сидорчука О.М., Цимбалюка В.Д., Шапіро С.Г.,

представників Блоку **Юрія Кармазіна – «Партія захисників Вітчизни», «Всеукраїнська партія Миру і Єдності», Партія «Національне-демократичне об'єднання «Україна»**: Кармазіна Ю.А., Стеблевського А.О.,

представників Партії **«ВІЧЕ»**: Богословської І.Г., Гребановської О.С., Кальницького Р.В.,

кандидата у народні депутати від Блоку **Наталії Вітренко «Народна опозиція» Прогресивної соціалістичної партії України та Партії «Русько-Український союз» (Русь)** Єрохіна Олександра Вікторовича, його представників: Авраменка Г.М., Смиківського В.П.,

представників **Виборчого блоку політичних партій «Народний блок Литвина»**: Зарубінського О.О., Крат В.Ф., Надраги В.І.,

представників **Центральної виборчої комісії**: Байдан С.М., Басалаєвої А.В., Донченка Ю.І., Краснощока А.І., Магери А.Й., Мельника М.І., Охендовського М.В., Погонюка В.А., Ставнійчук М.І., Усенко-Чорної Ж.І.,

представника **виборчого блоку політичних партій «Блок Юлії Тимошенко»**: Пилипенка В.П.,

представників блоку **«Наша Україна»**: Ключковського Ю.Б., Кустової С.М.,

розглянувши у відкритому судовому засіданні адміністративну справу за позовом Блоку **Наталії Вітренко «Народна опозиція» Прогресивної соціалістичної партії України та Партії «Русько-Український союз» (Русь)**, Блоку **Юрія Кармазіна – «Партія захисників Вітчизни», «Всеукраїнська партія Миру і Єдності», Партія «Національно-демократичне об'єднання», Партії «ВІЧЕ»**, кандидатів у народні депутати України від Блоку **Наталії Вітренко «Народна опозиція» Прогресивної соціалістичної партії України та Партії «Русько-Український союз» (Русь)** **Бауліна Павла Борисовича і Єрохіна Олександра Вікторовича**, **Виборчого блоку політичних партій «Народний блок**

Литвина» до Центральної виборчої комісії (далі – ЦВК) та третіх осіб, що не заявляють самостійних вимог, на стороні відповідача: Виборчого блоку політичних партій «Блок Юлії Тимошенко», Блоку «Наша Україна» про визнання дій та бездіяльності ЦВК щодо встановлення результатів виборів народних депутатів України неправомірними,

встановила:

У період з 11 по 15 квітня 2006 року Блок Наталії Вітренко «Народна опозиція» Прогресивної соціалістичної партії України та Партії «Русько-Український союз» (Русь), Блок Юрія Кармазіна – «Партія захисників Вітчизни», «Всеукраїнська партія Миру і Єдності», Партія «Національно-Демократичне об'єднання», Партія «ВІЧЕ», кандидати у народні депутати України від Блоку Наталії Вітренко «Народна опозиція» Прогресивної соціалістичної партії України та Партії «Русько-Український союз» (Русь) Баулін П.Б. і Єрохін О.В., Виборчий блок політичних партій «Народний блок Литвина» звернулися у Вищий адміністративний суд України з позовними заявами, зміненими і уточненими в ході розгляду справи та об'єднаними судом в одне провадження, до Центральної виборчої комісії, в яких просили:

1. Визнати неправомірними дії Центральної виборчої комісії, вчинені 10 квітня 2006 року, щодо встановлення результатів виборів народних депутатів України 26 березня 2006 року та зобов'язати ЦВК прийняти з цього питання рішення у формі постанови;

2. Установити, що під час визначення партій (блоків), які отримали три і більше відсотків голосів виборців, необхідно враховувати лише кількість голосів виборців, поданих за кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку кожної політичної партії (блоку), та зобов'язати Центральну виборчу комісію з урахуванням цієї вимоги встановити результати виборів і розподілити депутатські мандати;

3. Визнати дії та бездіяльність Центральної виборчої комісії неправомірними і такими, що призвели до фальсифікацій, масштабних порушень законодавства про вибори народних депутатів України під час виборчого процесу, внаслідок чого неправильно встановлені результати цих виборів, та зобов'язати провести повторний підрахунок голосів виборців.

Вимоги обґрунтовували тим, що Центральна виборча комісія допустила порушення вимог Конституції України, Конвенції про захист прав та основних свобод людини, Закону України «Про Центральну виборчу комісію» та Закону України «Про вибори народних депутатів України» під час виборчого процесу, зокрема, допустила порушення принципів і засад виборчого процесу, виборчих прав громадян, прав та законних інтересів суб'єктів виборчого процесу, що призвело до неправильного встановлення результатів виборів народних депутатів України.

Під час підготовки справи до судового розгляду ухвалами судді Вищого адміністративного суду України від 12 квітня 2006 року та від 14 квітня 2006 року за відповідними заявами до участі у справі в якості третіх осіб, що не заявляють самостійних вимог на предмет спору, на стороні відповідача допущені Виборчий блок політичних партій «Блок Юлії Тимошенко» та Блок «Наша Україна».

У судовому засіданні позивачі підтримали свої вимоги та просили їх задовольнити.

Представники Центральної виборчої комісії та представники третіх осіб, що не заявляють самостійних вимог на предмет спору, на стороні відповідача, заперечуючи проти позовних вимог, посилалися на дотримання Центральною виборчою комісією вимог чинного законодавства під час організації і проведення виборів 26 березня 2006 року та на відсутність порушень виборчого законодавства під час встановлення результатів виборів.

Заслухавши пояснення осіб, які беруть участь у справі, та дослідивши інші докази в межах позовних вимог та предметної підсудності даної справи, колегія суддів приходить до висновку, що у задоволенні позовних вимог необхідно відмовити з таких підстав.

У судовому засіданні встановлено, що 10 квітня 2006 року Центральна виборча комісія на своєму засіданні на підставі протоколів окружних виборчих комісій про підсумки голосування у межах відповідних територіальних виборчих округів, у тому числі з поміткою «Уточнений», та протоколу Центральної виборчої комісії про підсумки голосування у закордонному виборчому окрузі склала протокол про вибори народних депутатів України 26 березня 2006 року.

Відповідно до частини 2 статті 19 Конституції України, частини 2 статті 3 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» Центральна виборча комісія зобов'язана діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України.

Частиною 3 статті 77, пунктом 20 частини 1 статті 92 Конституції України передбачено, що організація і порядок проведення виборів народних депутатів України визначаються виключно законами України.

Організація та порядок проведення виборів народних депутатів України 26 березня 2006 року визначається Законом України «Про вибори народних депутатів України» від 25 березня 2004 року (з наступними змінами і доповненнями), – інші нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

Спосіб і порядок встановлення результатів виборів народних депутатів України Центральною виборчою комісією регулюються статтями 95, 96 цього Закону.

Відповідно до частини 1 статті 96 Закону України «Про вибори народних депутатів України» Центральна виборча комісія на своєму засіданні на підставі протоколів окружних виборчих комісій про підсумки голо-

сування у межах відповідних територіальних виборчих округів, у тому числі з поміткою «Уточнений», та протоколу Центральної виборчої комісії про підсумки голосування у закордонному виборчому окрузі не пізніш як на п'ятнадцятий день з дня виборів встановлює результати виборів депутатів, про що складає протокол.

Правовий аналіз зазначеного законодавства свідчить, що результати виборів народних депутатів України встановлюються Центральною виборчою комісією на її засіданні, про що складається протокол. Такі порядок та форма встановлення результатів виборів народних депутатів є спеціально законодавчо визначеними. Прийняття ж постанови про встановлення результатів виборів народних депутатів або про затвердження протоколу про встановлення результатів виборів народних депутатів України відповідною постановою Центральної виборчої комісії Законом України «Про вибори народних депутатів України» не передбачені.

У судовому засіданні встановлено, що складений Центральною виборчою комісією протокол за формою і за змістом відповідає вимогам Закону України «Про вибори народних депутатів України».

Отже, Центральна виборча комісія, дотримуючись визначених Законом України «Про вибори народних депутатів України» порядку і строків, за установленнями формою та змістом, встановивши результати виборів народних депутатів України 26 березня 2006 року у протоколі, діяла правомірно.

Відповідно до частини 2 статті 71 Конституції України виборцям гарантується вільне волевиявлення.

Статтею 5 Закону України «Про вибори народних депутатів України» передбачено, що участь громадян України у виборах депутатів є добровільною. Ніхто не може бути примушений до участі чи неучасті у виборах.

Положення частини 8 статті 83 Закону України «Про вибори народних депутатів України» передбачають, що виборець засвідчує своє волевиявлення у виборчому бюлетені шляхом позначки у квадраті проти назви партії або блоку партій, за кандидатів у депутати якої він голосує, або у квадраті проти слів «Не підтримую кандидатів від жодної політичної партії, виборчого блоку політичних партій», а зі змісту частини 16 статті 88 цього Закону (підстави визнання недійсним виборчого бюлетеня) випливає, що і бюлетені, які визнані недійсними, відображають волевиявлення виборця.

З положень частини 12 статті 88 Закону України «Про вибори народних депутатів України» вбачається, що встановлена у підсумку підрахунку кількість виборчих бюлетенів є кількістю виборців, які взяли участь у голосуванні, за винятком виборчих бюлетенів, які не підлягають врахуванню з підстав, передбачених частиною 13 цієї статті.

Отже, за особливостями національного виборчого законодавства до виборців, які взяли участь у голосуванні у загальнодержавному виборчому окрузі, відносяться ви-

борці, що в установленому законом порядку особисто отримали виборчий бюлетень і, зробивши або не зробивши в ньому відмітку, опустили його до виборчої скриньки.

Відповідно до частини 3 статті 96 Закону України «Про вибори народних депутатів України» право на участь у розподілі депутатських мандатів набувають кандидати в народні депутати України, включені до виборчих списків політичних партій, виборчих блоків політичних партій, що отримали три і більше відсотків голосів виборців, які взяли участь у голосуванні у загальнодержавному виборчому окрузі.

З огляду на зазначені правові положення виборчого законодавства та встановлені судом обставини, колегія суддів приходиться до висновку, що при визначенні політичних партій, виборчих блоків політичних партій, що отримали три і більше відсотків голосів, необхідно враховувати суму кількостей виборчих бюлетенів з голосами виборців, поданими за кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку кожної політичної партії, виборчого блоку політичних партій, недійсних виборчих бюлетенів та виборчих бюлетенів з голосами виборців, які не підтримали кандидатів у народні депутати України від жодної політичної партії, виборчого блоку політичних партій, тобто з врахуванням волевиявлення всіх виборців.

Таким чином, дії відповідача щодо порядку і способу визначення політичних партій, виборчих блоків політичних партій, що отримали три і більше відсотків голосів виборців, які взяли участь у голосуванні у загальнодержавному виборчому окрузі, відповідають Закону.

З урахуванням викладеного, не заслуговують на увагу доводи позивачів про те, що вказане визначення має проводитись тільки з урахуванням виборчих бюлетенів з голосами виборців, поданими за кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку кожної політичної партії, виборчого блоку політичних партій.

Позивачі у доведення упередженості Центральної виборчої комісії під час встановлення результатів виборів народних депутатів України посилалися на те, що між розміщеними на офіційному веб-сайті ЦВК та у газеті «Голос України» № 65 (3815) відомостями, зазначеними у частині 13 статті 83, публікація яких передбачена частиною 2 статті 92 Закону України «Про вибори народних депутатів України», і розміщеними на офіційному веб-сайті Центральної виборчої комісії відомостями про підрахунок голосів виборців у межах України є розбіжності. При цьому позивачі вказують на збільшення кількості виборців при встановленні результатів голосування у порівнянні з кількістю виборців, які отримали виборчі бюлетені на момент закінчення голосування о 22 годині 26 березня 2006 року.

Виходячи з положень частини 13 статті 83, частини 2 статті 92 та частини 1 статті 96 Закону України «Про вибори народних депутатів України», ці твердження є безпідставними, так як у газеті «Голос України» пуб-

лікуються лише попередні (неточні) відомості про результати голосування, отримані через автоматизовану інформаційну систему, а кінцевий результат встановлюється на підставі протоколів окружних виборчих комісій, в тому числі з поміткою «Уточнений», та підсумків голосування у закордонному виборчому окрузі.

Разом з тим, з досліджених у судовому засіданні 225 протоколів окружних виборчих комісій територіальних виборчих округів та протоколу Центральної виборчої комісії про підсумки голосування у закордонному виборчому окрузі видно, що протокол Центральної виборчої комісії про результати виборів народних депутатів України 26 березня 2006 року за своїм змістовим наповненням у сумарному визначенні повністю відповідає показникам, закладеним у протоколи окружних виборчих комісій територіальних виборчих округів та протокол Центральної виборчої комісії про підсумки голосування у закордонному виборчому окрузі.

Вказані протоколи окружних виборчих комісій та протокол Центральної виборчої комісії про підсумки голосування у закордонному виборчому окрузі в порядку і строки, встановлені частиною 6 статті 172 Кодексу адміністративного судочинства України, в судовому порядку не визнані протиправними та виборчою комісією вищого рівня не скасовані.

Частиною 1 статті 96 Закону України «Про вибори народних депутатів України» передбачено, що результати виборів встановлюються на підставі протоколів окружних виборчих комісій про підсумки голосування в межах відповідних територіальних виборчих округів, у тому числі з поміткою «Уточнений», та протоколу Центральної виборчої комісії про підсумки голосування у закордонному виборчому окрузі.

За таких обставин, доводи позивачів щодо невідповідності значень окремих пунктів протоколу Центральної виборчої комісії про результати виборів народних депутатів України 26 березня 2006 року підлягають відхиленню, оскільки й у даному випадку відповідач діяв в межах своїх повноважень.

Також, у судовому засіданні не знайшли свого підтвердження доводи щодо дій і бездіяльності Центральної виборчої комісії, які, на думку позивачів, призвели до масштабних порушень законодавства про вибори народних депутатів України, фальсифікацій під час підрахунку голосів і встановлення результатів цих виборів.

Так, твердження позивачів про те, що Центральною виборчою комісією в порушення статей 1, 2 Закону України «Про Центральну виборчу комісію», статті 25 Закону України «Про вибори народних депутатів України», положень Конвенції про захист прав та основних свобод людини не було дотримано основних принципів та засад, на яких будується діяльність ЦВК, а саме про те, що ЦВК безпідставно давала доручення окружним виборчим комісіям складати протоколи про підсумки голосування з позначкою «Уточнений» та не

реагувала на явні порушення виборчого законодавства окружними виборчими комісіями, спростовуються наступним.

Відповідно до частини 6 статті 93 Закону України «Про вибори народних депутатів України», якщо після підписання протоколу про підсумки голосування в межах територіального виборчого округу до відправки його до Центральної виборчої комісії окружна виборча комісія виявила в ньому неточності (описку чи помилку у цифрах), вона на тому ж засіданні розглядає питання про внесення змін до підсумків голосування в межах територіального виборчого округу шляхом складання нового протоколу, на якому робиться позначка «Уточнений». Протокол з позначкою «Уточнений» виготовляється і підписується у порядку та в кількості примірників, встановлених цією статтею. Складання окружною виборчою комісією протоколу з поміткою «Уточнений» на іншому засіданні комісії без доручення Центральної виборчої комісії не допускається.

1 квітня 2006 року Центральна виборча комісія на своєму засіданні прийняла протокольне рішення № 5, яким уповноважила своїх членів, закріплених за відповідними адміністративно-територіальними одиницями України (розпорядження Голови Центральної виборчої комісії від 26 грудня 2005 року № 120), повідомляти про рішення Комісії щодо зобов'язання відповідних окружних виборчих комісій територіальних виборчих округів з виборів народних депутатів України 26 березня 2006 року розглянути питання про внесення змін до протоколів про підсумки голосування виборців у межах відповідних територіальних виборчих округів у порядку, встановленому Законом України «Про вибори народних депутатів України».

Після прийняття протоколів окружних виборчих комісій територіальних виборчих округів про підсумки голосування на виборах народних депутатів України 26 березня 2006 року в межах відповідних округів члени Центральної виборчої комісії опрацьовували їх.

У разі виявлення помилок та неточностей Центральною виборчою комісією, виконуючи контрольну функцію, відповідно до статті 95 Закону України «Про вибори народних депутатів України» на своїх засіданнях приймала рішення про зобов'язання окружних виборчих комісій територіальних виборчих округів розглянути питання про внесення змін до встановлених підсумків голосування виборців у межах територіальних виборчих округів в порядку, визначеному Законом.

Отже, Центральна виборча комісія, даючи доручення окружним виборчим комісіям у випадку виявлення неточностей у протоколі про підсумки голосування у межах територіального виборчого округу про складання протоколу з позначкою «Уточнений», діяла у порядку та спосіб, встановлені виборчим законодавством.

Позивачі зверталися до судів з вимогами про визнання неправомірними рішень, дій та бездіяльності

ЦВК щодо підготовки, організації і проведення виборів 26 березня 2006 року та встановлення їх підсумків окремими виборчими комісіями. Однак, як видно з рішень судів, у задоволенні таких позовів було відмовлено.

Крім того, з повідомлень апеляційних судів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя видно, що під час встановлення Центральною виборчою комісією 10 квітня 2006 року результатів виборів народних депутатів України, а також на день ухвалення судового рішення у даній справі, в судах загальної юрисдикції, до компетенції яких віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ щодо виборчих спорів, відсутні судові рішення про визнання протиправними рішень окремими та дільничними виборчими комісіями щодо встановлення підсумків та результатів виборів.

З аналізу отриманих і розглянутих у період з 26 березня по 10 квітня 2006 року скарг та звернень суб'єктів виборчого процесу на рішення, дії та бездіяльність ЦВК видно, що розглянуті і вирішені вони відповідно до приписів Закону України «Про вибори народних депутатів України» та Регламенту Центральної виборчої комісії, затвердженого постановою Центральної виборчої комісії від 26 квітня 2005 року № 72.

Також судом встановлено, що незважаючи на труднощі, пов'язані з частою відмовою від роботи в окремими та дільничними комісіями значної кількості їх членів, ЦВК належним чином, у стислі строки організувала роботу комісії у всіх її аспектах і тим самим виконала свої повноваження, визначені статтею 19 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» та статтею 30 Закону України «Про вибори народних депутатів України».

Спростовуються і доводи позивачів про те, що дії та бездіяльність ЦВК щодо організації проведення виборів, пов'язані з направленням окремими виборчими комісіями вимог про уточнення протоколів, це цілеспрямовані діяння, які, на думку позивачів, були направлені на фальсифікацію та масштабні порушення.

З досліджених у судовому засіданні протоколів окремими та дільничними виборчими комісіями, наданих позивачами для підтвердження фальсифікації виборів і масштабних порушень виборчого законодавства, видно, що вони неналежним чином оформлені – не містять відповідних реквізитів, підписів, джерело походження їх не встановлене.

Показання свідків не несуть у собі конкретних інформаційних даних, а в деяких випадках мають характер припущень щодо неправомірності дій або бездіяльності ЦВК на всіх етапах виборчого процесу.

У тому числі, в судовому засіданні встановлено, що Центральна виборча комісія встановила результати виборів на підставі протоколів окремими виборчими комісіями, в тому числі протоколів з поміткою «Уточнений», які в частині чисельних показників належним чином оформлені, тобто складені та уточнені у відповідності до Закону України «Про вибори народних депутатів України».

Що ж стосується виявлених під час розгляду справи помилок та неточностей у протоколах окремими виборчими комісіями (незазначення причини відсутності підпису члена комісії, кількості примірників або зазначення виготовлення примірників протоколів у меншій кількості та інш.), то вони є формальними і не дають підстав для сумніву у достовірності зазначених у цих протоколах даних щодо підсумків голосування в округах.

Встановлені під час розгляду справи обставини свідчать про додержання Центральною виборчою комісією положень статті 13 Конвенції про захист прав і основних свобод людини, статті 3 Першого Протоколу та частин 1 і 2 статті 1 Протоколу №12 до неї і про проведення виборів народних депутатів України у повній відповідності до міжнародних виборчих стандартів. Здійснення виборчого права забезпечено без дискримінації за будь-якою ознакою.

За таких обставин, судом не встановлено суттєвих порушень Центральною виборчою комісією виборчого законодавства, які б унеможливили достовірне встановлення результатів волевиявлення виборців на виборах народних депутатів України 26 березня 2006 року.

Керуючись статтями 18, 24, 70, 122, 159, 160, 172, 177 Кодексу адміністративного судочинства України, на підставі статей 19, 71, 77, 92 Конституції України, статті 13 Конвенції про захист прав і основних свобод людини, статті 3 Першого Протоколу та частин 1 і 2 статті 1 Протоколу №12 до неї, статей 5, 83, 88, 92, 93, 96 Закону України «Про вибори народних депутатів України», Закону України «Про Центральну виборчу комісію», колегія суддів

постановила:

У задоволенні позову Блоку Наталії Вітренко «Народна опозиція» Прогресивної соціалістичної партії України та Партії «Русько-Український союз» (Русь), Блоку Юрія Кармазіна – «Партія захисників Вітчизни», Всеукраїнська партія Миру і Єдності», Партія «Національно-демократичне об'єднання», Партії «ВІСЬ», кандидатів у народні депутати України від Блоку Наталії Вітренко «Народна опозиція» Прогресивної соціалістичної партії України та Партії «Русько-Український союз» (Русь) Бауліна Павла Борисовича та Єрохіна Олександра Вікторовича, Виборчого блоку політичних партій «Народний блок Литвина» до Центральної виборчої комісії та третіх осіб, що не заявляють самостійних вимог, на стороні відповідача: Виборчого блоку політичних партій «Блок Юлії Тимошенко», Блоку «Наша Україна» про визнання дій та бездіяльності ЦВК щодо результатів виборів народних депутатів України неправомірними відмовити.

Скасувати встановлену ухвалою судді Вищого адміністративного суду України від 11 квітня 2006 року заборону Центральної виборчої комісії вчиняти будь-які дії по офіційному оприлюдненню результатів виборів народних депутатів України.

Постанова набирає законної сили з моменту проголошення і не може бути оскарженою.

Основні статистичні відомості виборчого процесу 2006 року

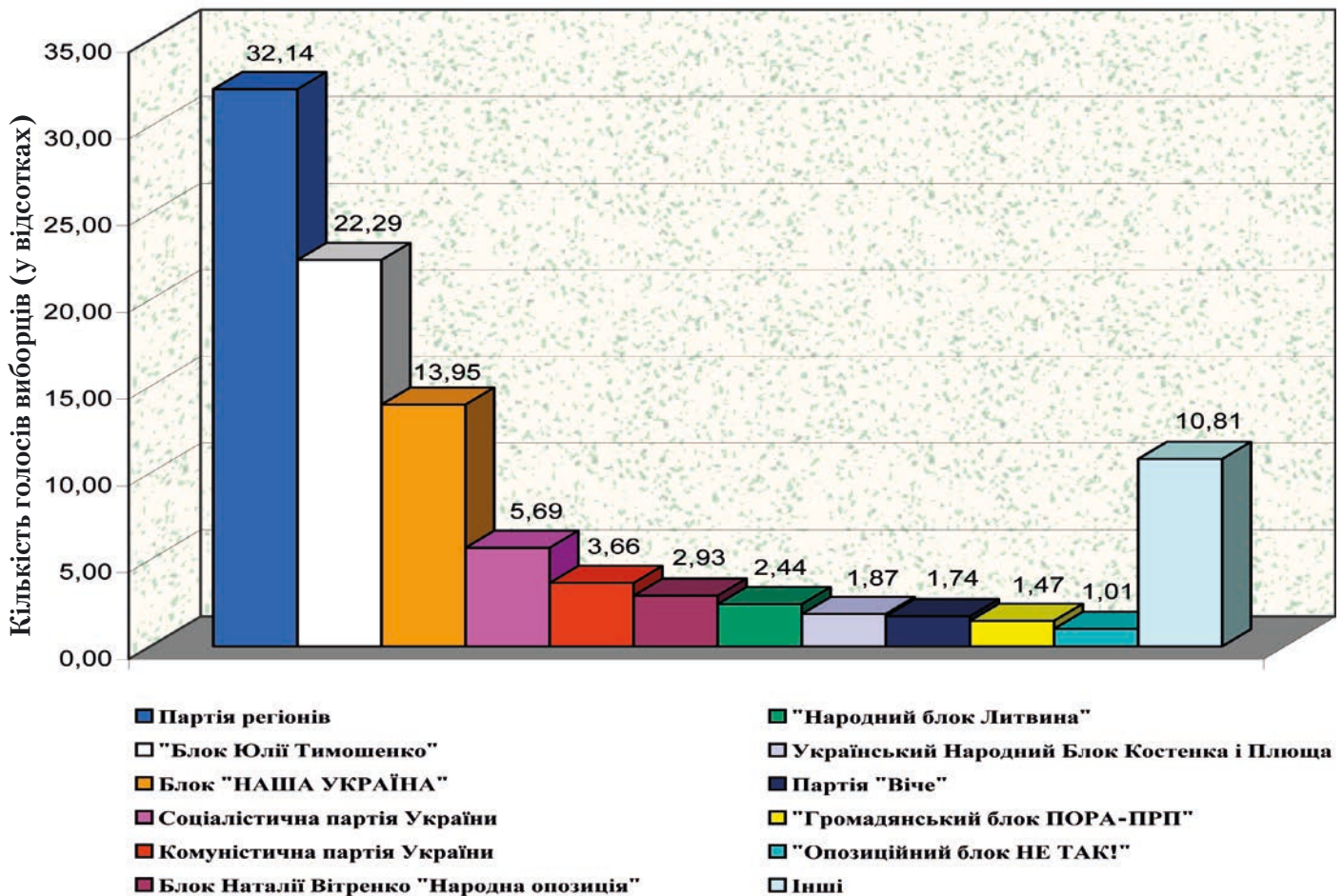
Станом на 26 березня 2006 року

Кількість територіальних виборчих округів	225
Загальна кількість виборців, внесених до списку виборців на виборчих дільницях	37528884
<i>у тому числі:</i>	
закордонних виборчих дільниць	422137
у стаціонарних лікувальних закладах	164123
в установах кримінально-виконавчої системи	158093
на судах, що перебувають у день голосування у плаванні під Державним прапором України	3274
на полярній станції України	13
Кількість окружних виборчих комісій	225
Кількість членів окружних виборчих комісій	3852
Кількість членів окружних виборчих комісій, повноваження яких припинено	777
<i>у тому числі:</i>	
голів окружних виборчих комісій	59
заступників голів окружних виборчих комісій	51
секретарів окружних виборчих комісій	82
членів окружних виборчих комісій	585
Загальна кількість виборчих дільниць	34039
<i>у тому числі:</i>	
звичайних виборчих дільниць	32330
закордонних виборчих дільниць	116
спеціальних виборчих дільниць	1593
Спеціальні виборчі дільниці, утворені:	
у стаціонарних лікувальних закладах	1242
в установах кримінально-виконавчої системи	208
на судах, що перебувають у день голосування у плаванні під Державним прапором України	142
на полярній станції України	1
Загальна кількість виборчих дільниць, визначених для голосування за відкріпними посвідченнями	612
Загальна кількість дільничних виборчих комісій	34039
Загальна кількість членів дільничних виборчих комісій	541668
Найбільша кількість осіб, включених до складу дільничних виборчих комісій за поданням:	
«Блоку Юлії Тимошенко»	30789
Соціалістичної партії України	29713
Партії Регіонів	29407
Найменша кількість осіб, включених до складу дільничних виборчих комісій за поданням:	
Всеукраїнська партія Народної Довіри	79
Політична партія «Європейська столиця»	45
Українська Національна Асамблея	24
Кількість представників партій (блоків) у ЦВК	45
Кількість партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу, від яких зареєстровано уповноважених осіб у багатомандатному виборчому окрузі	40
Кількість уповноважених осіб у загальнодержавному багатомандатному окрузі	176

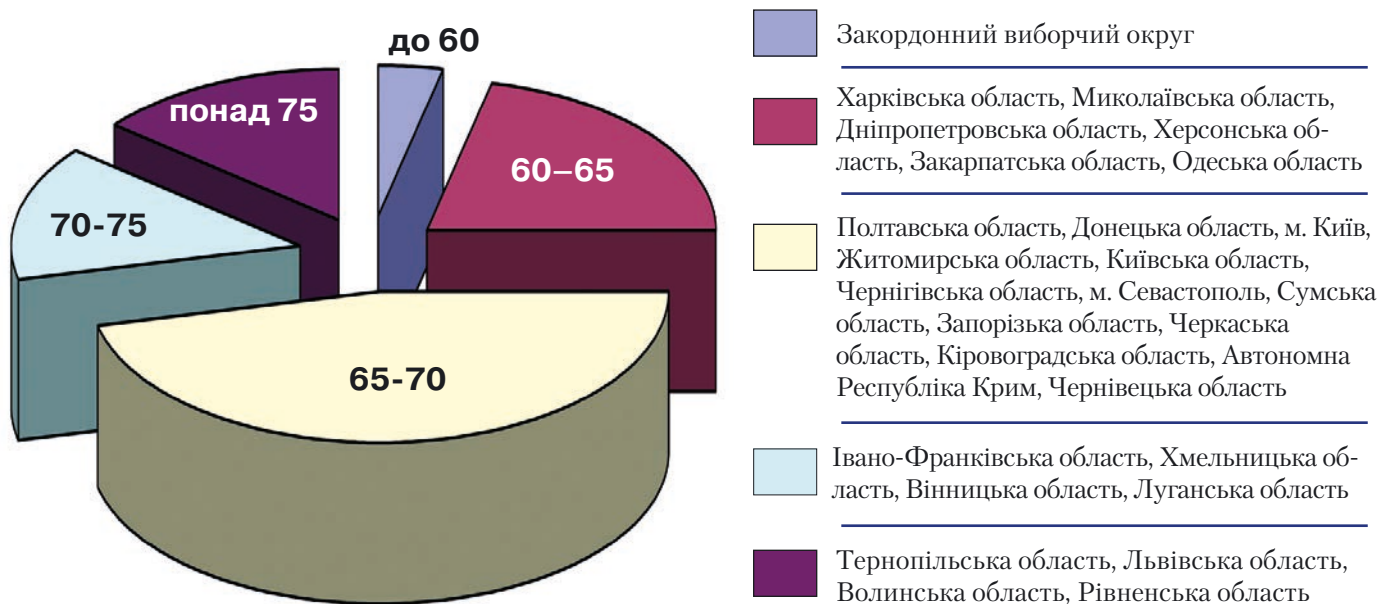

Кількість та перелік партій (блоків), які не мають уповноважених осіб у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі:	
- Політична партія «Європейська столиця» - Соціально-християнська партія - Ліберальна партія України - Соціально-екологічна партія «Союз. Чорнобиль. Україна.» - Українська партія честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю	5
Кількість партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу, від яких зареєстровано уповноважених осіб у територіальних виборчих округах	43
Кількість уповноважених осіб у територіальних виборчих округах	9972
<i>Перелік партій (блоків), які не мають уповноважених осіб у територіальних виборчих округах:</i>	
- Політична партія «Європейська столиця» - Українська Національна Асамблея	2
Загальна кількість офіційних спостерігачів від іноземних держав та міжнародних організацій, зареєстрованих Центральною виборчою комісією для участі у спостереженні за виборами народних депутатів України 26 березня 2006 року	3516
<i>у тому числі від:</i>	
міжнародних організацій	3033
іноземних держав	483
Загальна кількість зареєстрованих кандидатів у народні депутати	7747
<i>у тому числі зареєстровано за рішенням суду</i>	1
Загальна кількість кандидатів у народні депутати України, реєстрацію яких скасовано до 26 березня 2006 року	152
Загальна кількість партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу	45
<i>у тому числі:</i>	
виборчих блоків політичних партій	17
політичних партій – самостійних суб'єктів виборчого процесу	28
Загальна кількість партій, що входили до складу блоків – суб'єктів виборчого процесу	51
Загальна кількість виборчих бюлетенів, виготовлених на замовлення Центральної виборчої комісії	38534655
Загальна кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені	25360392
<i>у тому числі :</i>	
кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені за місцем перебування	992796
кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені на підставі відкріпних посвідчень	16899
Загальна кількість виборців, які взяли участь у голосуванні	25352380
Кількість голосів виборців, поданих за кандидатів у народні депутати України, включених до виборчих списків партій (блоків), що отримали три і більше відсотків голосів виборців:	19714576
<i>у тому числі:</i>	
Партія Регіонів	8148745
«Блок Юлії Тимошенко»	5652876
Блок «Наша Україна»	3539140
Соціалістична партія України	1444224
Комуністична партія України	929591
Кількість голосів виборців, необхідних для отримання одного депутатського мандата (виборча квота)	43810
Кількість депутатських мандатів, отриманих кожною партією (блоком):	
Партія Регіонів	186
«Блок Юлії Тимошенко»	129
Блок «Наша Україна»	81
Соціалістична партія України	33
Комуністична партія України	21

**Результати голосування на виборах народних депутатів України
26 березня 2006 року по партіях (блоках)**

**Активність виборців на виборах народних депутатів України
26 березня 2006 року в межах регіонів (у відсотках)**

Вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів

Активність участі виборців у голосуванні на місцевих виборах 2006 року

Автономна Республіка Крим, області і міста	Кількість виборців, які включені до списків виборців	Кількість виборців, які взяли участь у голосуванні	
		абс.	відс.
Автономна Республіка Крим	1542002	997575	64,69
Області:			
Вінницька	1344235	952001	70,82
Волинська	796934	599681	75,25
Дніпропетровська	2660116	1714797	64,46
Донецька	3610077	2483031	68,78
Житомирська	1045176	706967	67,64
Закарпатська	935085	574654	61,45
Запорізька	1501789	1002466	66,75
Івано-Франківська	1073904	794771	74,01
Київська	1443849	984460	68,18
Кіровоградська	814874	539566	66,21
Луганська	1909574	1333006	69,81
Львівська	1982968	1496381	75,46
Миколаївська	952524	614510	64,51
Одеська	1651460	990464	59,98
Полтавська	1236120	858600	69,46
Рівненська	858807	644289	75,02
Сумська	989396	661411	66,85
Тернопільська	870149	670686	77,08
Харківська	2265522	1462391	64,55
Херсонська	886862	553162	62,37
Хмельницька	1081392	640217	59,20
Черкаська	1090248	719590	66,00
Чернівецька	697850	451697	64,73
Чернігівська	942695	638047	67,68
Міста:			
Київ	2099503	1440300	68,60
Севастополь	305659	205614	67,27
РАЗОМ:	36588770	24730334	67,59

За інформацією управління по зв'язках з місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування Апарату Верховної Ради України

Відомості

про розподіл депутатських мандатів у Верховній Раді Автономної міських радах між кандидатами в депутати, які включені

Верховна Рада АРК, обласні та міські ради	РАЗОМ	Автономна Республіка Крим	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Ів.-Франківська	Київська	Кіровоградська	Луганська	Львівська
Всього мандатів у раді	2827	100	100	80	100	150	95	90	120	120	120	100	120	120
Партія регіонів	779	44	7	4	39	120	16	15	60		11	18	100	
БЮТ	779	8	44	40	18		28	25	14	37	66	44	5	41
НСНУ	480		23	18	9		23	30	8	62	16	12		44
СПУ	182		15	3		10	9	4			14	9		
КПУ	106	9	4		7	7	5		7			7	7	
Блок Н. Вітренко	99	7			5	13			13				8	
Народний блок Литвина	132		7	4	5		14	7	6		7	10		
Блок Костенка і Плюща	60			6						9	6			10
Партія «Віче»	12								5					
ПОРА-ПРП	29													9
Блок «НЕ ТАК!»	11	4							7					
Блок Лазаренка	17				17									
«Руський блок»	5													
Комуністична партія робітників і селян	4													
Національний вибір (КУН, «Собор»)	7									7				
Блок Черновецького	21													
Громадський актив Києва	7													
Демократична партія угорців України	4							4						
«КМКС» Партія угорців України	5							5						
Блок Бориса Клімчука	5			5										
Партія «Відродження»	14													
Блок Сергія Іванова	7													
Блок Сергія Кондратовського	4													
Блок «Відродження Прикарпаття»	5									5				
Партія промисловців і підприємців	6													6
Всеукр. об'єднання «Свобода»	10													10
Партія Зелених України	5													
Партія Пенсіонерів України	4													
Народний рух України	8	8												
Блок Куніцина	10	10												
Партія «Союз»	10	10												

Станом на 6 травня 2006 року

Продовження таблиці

Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській до виборчих списків місцевих організацій партій (блоків)

Верховна Рада АРК, обласні та міські ради	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська	м. Київ	м. Севастополь
Всього мандатів у раді	120	120	90	80	90	120	150	85	90	78	104	90	120	75
Партія регіонів	53	49	20	4	8		83	30	8	7	14	15	9	45
БЮТ	18	14	29	28	42	54	21	19	35	35	38	35	41	
НСНУ	6	9	15	23	17	48	12	9	24	13	32	12	15	
СПУ	6	19	15	5	11	5		5	8	13	7	17	7	
КПУ	7		7		7		10	7		4		6		5
Блок Н. Вітренко	14	10			5		10	5						9
Народний блок Литвина	11	11	4	6				6	10	6	7	5	6	
Блок Костенка і Плюща				11		13			5					
Партія «Віче»							7							
ПОРА-ПРП											6		14	
Блок «НЕ ТАК!»														
Блок Лазаренка														
«Руський блок»														5
Комуністична партія робітників і селян								4						
Національний вибір (КУН, «Собор»)														
Блок Черновецького													21	
Громадський актив Києва													7	
Демократична партія угорців України														
«КМКС» Партія угорців України														
Блок Бориса Клімчука														
Партія «Відродження»		4		3			7							
Блок Сергія Іванова														7
Блок Сергія Кондратовського														4
Блок «Відродження Прикарпаття»														
Партія промисловців і підприємців														
Всеукр. об'єднання «Свобода»														
Партія Зелених України	5													
Партія Пенсіонерів України		4												
Народний рух України														
Блок Куніцина														
Партія «Союз»														

За інформацією управління по зв'язках з місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування Апарату Верховної Ради України

Справа державної ваги

Напередодні виборів Президент України відвідав Центральну виборчу комісію

20 березня Президент Віктор Ющенко відвідав Центральну виборчу комісію. За словами Глави держави, мета його візиту до ЦВК – перевірити рівень готовності до голосування та підбити проміжні підсумки організаційного процесу.

Віктор Ющенко високо оцінив проведену Комісією роботу з підготовки виборів. Він наголосив, що фінансування виборів відбувається повною мірою й у суворій відповідності до законодавства.

Говорячи про підготовку списків виборців, Президент наголосив, що ЦВК у співпраці з органами влади всіх рівнів доклала максимум зусиль, щоб привести їх до ладу. «Сьогодні Україна має один із найточніших списків за попередні 8-10 років. У цьому немає сумніву», – наголосив В. Ющенко, зазначивши, що «не ідеалізує ситуацію».

У цьому контексті Глава держави висловився за необхідність прийняти після виборів закон про реєстр фізичних осіб. На базі цього реєстру має бути створено національний реєстр виборців, який постійно оновлюватиметься. Це, на переконання Президента, в подальшому значно спростить і вдосконалив підготовку до виборів.

Учасники зустрічі також обговорили зміни до виборчого законодавства, які, на думку членів ЦВК, унеможливають багато зловживань на дільницях і створюють більш комфортні умови для виборців.

Що ж до нових, більш жорстких правил видачі відкріпних та-

лонів, то учасники зустрічі були однаковими в тому, що ці зміни практично унеможливають зловживання, відомі з минулих президентських виборів.

Глава держави також звернувся до журналістів з проханням бути «посланцями доброї волі» й посприяти державі в донесенні до виборців елементарних правил голосування й поведінки на виборчих дільницях, у тому числі й через розміщення соціальної реклами.

Крім того, у **Центрвиборчкомі Віктор Ющенко оглянув серверну кімнату** та поспілкувався з працівниками відділу аналітичної обробки інформації та відділу інформаційно-технічного і телекомунікаційного забезпечення.

У зустрічі також брав участь Іван Васюник, перший заступник Глави Секретаріату Президента.

АОВЦСЄ: визначено стратегію до 2010 року

Із засідання Виконавчої Ради Асоціації організаторів виборів країн Центральної та Східної Європи (АОВЦСЄ)

31 березня 2006 року в Бухаресті відбулось засідання Виконавчої Ради Асоціації організаторів виборів країн Центральної і Східної Європи (АОВЦСЄ). Вів засідання Голова виконавчої ради АОВЦСЄ, Голова Центральної виборчої комісії Латвії Арніс Цимдарс. Центральну виборчу комісію України на засіданні представляв керівник Секретаріату Центровборчкому Михайло Кавун.

Виконавча Рада схвалила звіт Генерального секретаря АОВЦСЄ д-ра Золтана Тога про діяльність Асоціації у 2005 році. Членами Виконавчої Ради підтримано ініціативу про започаткування відзначення кожного першого четверга лютого Всесвітнього дня виборів, а також звіт про поточні проекти Асоціації та проект ювілейного видання, яке готується до 15-ї річниці Асоціації. Схвальний відгук мав і звіт про діяльність міжнародної місії Асоціації на виборах в Іраку.

Виконавча Рада заслухала інформацію про Третю конференцію виборчих органів Європи та схвалила підписання Декларації принципів проведення міжнародного спостереження за виборами і звіт правил для міжнародних спостерігачів. Членам Виконавчої Ради

рекомендовано перекласти текст Декларації державними мовами та розповсюджувати її у своїх країнах.

Виконавча Рада взяла до відома пропозиції щодо нової назви Асоціації та схвалила Нову стратегію АОВЦСЄ на період 2006–2010 років. Мета цієї стратегії полягає у створенні незалежного від національних урядів форуму, який забезпечуватиме можливість обміну інформацією між експертами та організаторами виборів з метою сприяння проведенню чесних і відкритих виборів. Визначено стратегічні цілі, до яких відносяться, зокрема, активізація участі громадян у виборчих процесах, обмін світовим виборчим досвідом, підтримка демократичного розвитку Європи, підняття статусу Асоціації до масштабів загальноєвропейської організації.

31 серпня – 2 вересня 2006 року в Юрмалі (Латвія) відбудеться щорічна конференція Асоціації, де планується розглянути пропозиції щодо внесення змін до її програми та заснування ордена АОВЦСЄ. Ухвалено також рішення щодо проведення чергової щорічної конференції 2007 року у Стамбулі.

Міжнародне спостереження за виборами в Україні

Центральною виборчою комісією було зареєстровано 3516 офіційних спостерігачів на виборах народних депутатів Верховної Ради України та місцевих органів влади 26 березня 2006 року

Вибори до Верховної Ради України викликали значний інтерес міжнародної спільноти. Так, за період з 27 січня по 19 березня 2006 року Центральною виборчою комісією було зареєстровано 3516 офіційних спостерігачів, які представляли 26 міжнародних організацій та 16 іноземних держав.

Найчисленнішою була делегація Бюро з демократичних інститутів і прав людини Організації з безпеки та співробітництва в Європі (БДПЛ/ОБСЄ) – 906 осіб. Місія довгострокових спостерігачів цієї організації розпочала процес спостереження за підготовкою виборів у січні 2006 року.

Європейська мережа організацій, що спостерігають за виборами (ЕНЕМО), направила 440 спостерігачів, Міжнародна громадська організація сприяння розвитку виборчих технологій «За справедливі вибори» – 373, Світовий Конгрес українців – 218, Український Конгресовий комітет Америки – 209, Конгрес українців Канади – 170, Міжнародний Республіканський інститут США – 168, міжнародна організація спостереження за виборами «CIS-ЕМО» – 134 спостерігачі.

Найбільше спостерігачів від іноземних держав направила Республіка Польща – 355 осіб. Словацька

Республіка – 39 спостерігачів, Російська Федерація – 30, Угорська Республіка – 14, Чеська Республіка – 9, Румунія та Швеція – по 7, Молдова – 5, Великобританія та Франція – по 4, США та Канада – по 2, Норвегія, Республіка Корея, Фінляндія – по одному спостерігачу.

Велику зацікавленість підготовкою до виборів вказали представники центральних виборчих органів Азербайджану, Албанії, Вірменії, Білорусі, Угорщини, Грузії, Казахстану, Киргизії, Латвії, Литви, Молдови, Польщі, Росії, Таджикистану, Естонії, а також Генеральний секретар Асоціації організаторів виборів країн Центральної та Східної Європи Золтан Тот.

Голова Центральної виборчої комісії Ярослав Давидович напередодні виборів, 25 березня, зустрівся з колегами з інших країн та розповів їм про особливості цієї виборчої кампанії, про роботу Центровиборчому та проблеми, які виникали упродовж підготовчого періоду, зокрема щодо особливостей складання списків виборців, здійснення передвиборної агітації, проблем фінансування тощо. Сторони обмінялися думками щодо подальшого співробітництва та обміну досвідом. На завершення зустрічі відбувся прийом делегацій центральних виборчих органів іноземних держав.

Демократизація суспільства: свідомий вибір

Міжнародне спостереження за виборами є однією з невід'ємних складових демократизації суспільства. Представники делегацій центральних виборчих органів іноземних держав та міжнародних організацій, які на запрошення Центральної виборчої комісії взяли участь у заходах, присвячених обговоренню актуальних проблем виборчої кампанії з виборів народних депутатів України 26 березня 2006 року, поділилися своїми враженнями щодо організації виборчого процесу загалом, ходу голосування та підрахунку голосів.

АОВЦСЕ: міжнародна громадськість про вибори в Україні

На запрошення Центральної виборчої комісії Генеральний секретар Асоціації організаторів виборів країн Центральної та Східної Європи доктор Золтан Тот та старший керівник програм Секретаріату АОВЦСЕ Оршою Надь спостерігали за ходом голосування на виборах депутатів Верховної Ради України та місцевих органів влади, які відбулись 26 березня 2006 року.

Асоціацію організаторів виборів країн Центральної та Східної Європи (АОВЦСЕ) було створено для того, щоб сприяти проведенню демократичних, чесних і прозорих виборів у Європейському регіоні. Центральна виборча комісія України є країною-учасницею АОВЦСЕ уже протягом 15 років і активно підтримує здійснення цілей та різноманітних проєктів Асоціації у галузі виборчого процесу.

За результатами спостереження ходу голосування та підрахунку голосів представники АОВЦСЕ констатували наступне:

«По нашему наблюдению, выборы 26 марта 2006 г. в Украине соответствовали национальному законодательству, международным стандартам и другим обязательствам, связанным с выборами. Было обеспечено уважение основных гражданских и политических прав, избиратели имели возможность принять сознательное решение в день голосования.

Центральная избирательная комиссия Украины осуществила уверенное и профессиональное руководство работой масштабной структуры организации выборов, деятельность которой была эффективной и открытой во время периода, предшествующего выборам, а также в день голосования.

Все этапы голосования проходили спокойно и в соответствии с законодательством. Одновременное проведение выборов депутатов Верховной Рады Украины и местных органов власти, большие избирательные бюллетени вызвали образование очередей на некоторых участках. В

то же время следует отметить, что большинство избирателей смогли пользоваться своими правами без проблем: подавляющее большинство участковых комиссий провели голосование четко и согласованно. Мы наблюдали и за процессом подсчета голосов, который проходил также спокойно и согласно требованиям закона.

На основе проведенных дискуссий с представителями избирательных комиссий сделаны выводы, что следует предпринять дополнительные шаги по созданию участковых избирательных комиссий, поскольку только некоторые партии смогли подготовить требуемое количество своих представителей для работы на избирательных участках в срок, предусмотренный законом.

Мы считаем, что целесообразно предпринять некоторые дополнительные меры для того, чтобы полностью соответствовать европейским нормам демократического развития. Наша Ассоциация готова оказать содействие в этом процессе. Вместе с тем, внесение изменений в избирательное законодательство Украины значительно способствовало обеспечению гарантий надежности системы.

Отмечая выдающийся масштаб работы, необходимо признать, что Центральная избирательная комиссия Украины должным образом обеспечила эффективную и слаженную деятельность в организации выборов.

Секретариат АОВЦСЕ выражает свою признательность Центральной избирательной комиссии Украины за приглашение для наблюдения за выборами и рассчитывает на взаимовыгодное сотрудничество.

**Доктор Золтан ТОТ,
Генеральный секретарь АОВЦСЕ,
Оршою НАДЬ,
старший руководитель программ
Секретариата АОВЦСЕ»**

РОСІЯ: міжнародна громадськість про вибори в Україні

Серед делегацій виборчих органів іноземних держав, які взяли участь у заходах, присвячених обговоренню актуальних проблем виборчої кампанії з виборів народних депутатів України 26 березня 2006 року, були представники Центральної виборчої комісії Російської Федерації: член ЦВК РФ С. Большаков, член науково-методичної ради ЦВК РФ А. Пржездомський та консультант Міжнародного управління Апарату ЦВК РФ В. Кравець. За результатами візиту Голові Центральної виборчої комісії Я. Давидовичу надійшов лист від Голови ЦВК РФ А. Вешнякова:

«Уважаемый Ярослав Васильевич!

С интересом ознакомился с отчетом нашей делегации во главе с членом ЦИК России С.В. Большаковым, принявшей по Вашему приглашению 24-27 марта с.г. участие в мероприятиях по обсуждению вопросов подготовки и проведения выборов народных депутатов Украины.

Конечно, такого непродолжительного пребывания на заключительном этапе избирательной кампании недостаточно для того, чтобы выступить с ее детальным анализом. Вместе с тем, мы весьма заинтересованы в изучении опыта, накопленного украинскими коллегами в период выборов. Особую важность для нас

это приобретает в свете очередных выборов депутатов Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации.

Как и у Вас в стране, парламентские выборы в Российской Федерации впервые будут проводиться по пропорциональной системе, именно поэтому мы с таким вниманием и товарищеским участием наблюдали за работой ЦИК Украины. Понимаем, что наши наблюдения «со стороны» и выводы носят не совсем полный и законченный характер, ряд вопросов нуждаются в дополнительной профессиональной информации, что называется, из «первых рук».

В первую очередь нас интересовали бы такие вопросы, как порядок и сроки подведения предварительных и официальных итогов голосования, смысл опротестования этих результатов со стороны различных политических сил, возможное наличие с этой точки зрения каких-либо «подводных камней» в законодательстве или использование новых «политтехнологий».

**С уважением,
Председатель Центральной избирательной
комиссии Российской Федерации
А. ВЕШНЯКОВ»**

ТАДЖИКИСТАН: міжнародна громадськість про вибори в Україні

Від Центральної виборчої комісії з виборів і референдумів Республіки Таджикистан у моніторингу підготовки та проведення виборів до Верховної Ради України, які відбулись 26 березня 2006 року, брали участь керівник апарату Центральної виборчої комісії Республіки Таджикистан М. Дадожонов та головний спеціаліст Р. Ашуров.

Спостерігачі констатували, що передвиборні заходи в Україні реалізовані в строки, встановлені Законом України «Про вибори народних депутатів України»:

«Мы увидели, что в Украине были созданы все необходимые правовые и организационно-технические условия для осуществления международного наблюдения за выборами депутатов в Верховную Раду Украины, что свидетельствует об открытости и прозрачности избирательного процесса.

Наблюдателям было предоставлено право беспрепятственного доступа на избирательные участки, свободного общения с участниками избирательного процесса.

Центральная избирательная комиссия обеспечила избирательные комиссии законодательными и нормативными актами, необходимыми методическими материалами, касающимися выборов депутатов в Верховную Раду Украины.

Были проведены семинары-совещания с представителями и секретарями участковых комиссий по вопросам организации работы.

Мы положительно оцениваем усилия, предпринятые Центральной избирательной комиссией Украины для

создания равных условий для кандидатов в депутаты Верховной Рады Украины.

Реализация этих мероприятий явилась важным элементом обеспечения демократичности и транспарентности выборов депутатов в Верховную Раду Украины.

На наш взгляд, избирательные комиссии обеспечили реализацию защиты избирательных прав граждан Украины при проведении выборов депутатов Верховной Рады Украины. Отдельные нарушения и упущения в процессе избирательной кампании не носили системного и массового характера, и таким образом, не оказали существенного влияния на свободное волеизъявление избирателей и на итоги голосования.

Мы считаем, что выборы депутатов в Верховную Раду Украины, состоявшиеся 26 марта 2006 года, проведены в соответствии с нормами действующего в стране избирательного законодательства и прошли при высокой активности избирателей.

Признаем прошедшие выборы депутатов в Верховную Раду Украины свободными, открытыми и транспарентными.

**От Центральной комиссии по выборам и референдумам Республики Таджикистан:
руководитель аппарата ЦИК РТ
М. ДАДОЖОНОВ,
главный специалист Р. АШУРОВ»**

КАЗАХСТАН: міжнародна громадськість про вибори в Україні

Свою оцінку спостереження за ходом голосування та підрахунком голосів на чергових виборах в Україні 26 березня 2006 року висловили представники казахської делегації – член Центральної виборчої комісії Республіки Казахстан Майдан Оспанова та завідувача відділом організації Секретаріату ЦВК РК Наталія Вишнякова:

«Уважаемый Ярослав Васильевич!

Разрешите поблагодарить Центральную избирательную комиссию Украины за приглашение и возможность принять участие в наблюдении за очередными выборами депутатов Верховной Рады Украины и местных органов власти 26 марта 2006 года.

Нам были созданы все необходимые правовые и организационно-технические условия для осуществления наблюдения за выборами, что свидетельствует об открытости и прозрачности избирательного процесса в Украине.

Мы пользовались правом беспрепятственного доступа на избирательные участки, свободного общения с участниками избирательного процесса, представителями политических партий и наблюдателями. Мы имели возможность получать необходимую информацию по выборам в Украине из Центральной избирательной комиссии.

В день голосования нами были посещены избирательные участки №№ 2, 6, 16, 30 218 территориального избирательного округа города Киева. В основном необходимо отметить хорошую подготовку избирательных участков, их техническое оснащение, профессионализм и слаженность работы членов участковых избирательных комиссий.

Центральная избирательная комиссия обеспечила избирательные комиссии всех уровней необходимыми нормативными и методическими материалами.

Вместе с тем, следует отметить, что в день голосования на отдельных участках наблюдались очереди из-

бирателей для получения бюллетеней и в кабины для голосования. Иногда избиратели заполняли бюллетени вне кабины, что вызывало нарекания со стороны наблюдателей и самих членов комиссий. Некоторые участки размещались на маленьких площадях, что затрудняло работу комиссий. Поэтому наблюдатели, присутствующие на таких участках в день голосования, вынуждены были находиться вне помещения для голосования (избирательный участок № 30, ТВО № 218).

На отдельных участках наблюдалось отсутствие стендов для размещения информационных материалов, что затрудняло ознакомление с ними избирателей.

На наш взгляд, работу участковых комиссий с избирателями в день голосования и при подсчете голосов осложнило совмещение очередных выборов депутатов Верховной Рады и местных органов власти.

Также мы наблюдали за тем, как отдельные избиратели затруднялись в заполнении сразу нескольких бюллетеней, мелкий шрифт текста бюллетеней вызывал возмущение избирателей, особенно пожилых людей.

В день выборов 26 марта 2006 года во время нашего присутствия при закрытии избирательного участка № 6 и подсчете голосов избирателей нарушений зафиксировано не было.

Считаем, что выборы депутатов Верховной Рады Украины и местных органов власти 26 марта 2006 года проведены в соответствии с нормами действующего в стране избирательного законодательства.

**С уважением,
член Центральной избирательной комиссии
Республики Казахстан М.ОСПАНОВА,
заведующая отделом оргработы
Секретариата ЦИК РК Н.Вишнякова»**

За вдосконалення виборчого процесу

ВИСТУПАЮТЬ ОРГАНІЗАТОРИ ВИБОРІВ

Ю.А. ГРИГОР'ЄВ,

голова окружної виборчої комісії територіального виборчого округу № 176, м. Харків (КПУ):

– Мені довелося проводити вибори у 2002 році, президентські 2004 року – тоді було легше. Ця кампанія була дуже важка, але як не було складно, ми старались, адже треба було організувати вибори. Хоча, на мою думку, сам процес голосування доцільно було б давно автоматизувати. Коди у нас є, встановили б на виборчих

дільницях апарати для голосування, запрошення для голосування – картка. Це один варіант. Або ж – визначились, за кого голосувати – кнопку натиснули один раз, і вона буде заблокована, вдруге вже не натиснуть. Голосування треба робити електронним.

Щодо фальсифікацій, то по нашому округу підрахунок голосів проходив справедливо. Люди могли помилитися, але свідомої зміни даних не було. На цих виборах були, може, й малокваліфіковані, але порядні люди.

Через черги багато людей не проголосували. Ми перед закриттям дільниці запросили всіх бажаючих проголосувати до фойє, і люди чекали до ночі.

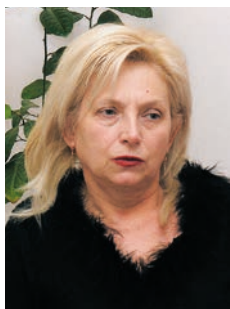

О.В. КАРАКАЙ,

голова окружної виборчої комісії територіального виборчого округу № 44, м. Єнакієве Донецької області (Блок Безпартійних «Сонце»):

– Я працювала на попередніх виборах членом ОВК. Можу порівняти, наприклад, що цього разу був дуже складний протокол як окружної, так і дільничної комісії, занадто деталізований. Можна було багато моментів не передбачати в ньому, людям було дуже важко працювати. Ми повернули більшу половину протоколів на уточнення. Складною процедурою було зачитування протоколів у голос. Дві доби я читала без перерви ці протоколи. Це знущання над людиною.

Якісніше треба було самим партіям поставитися до організації процесу. Головами ДВК партії нам давали сторожів, людей без освіти. Це правда. Сторож у нас був головою однієї з комісій. За тиждень до виборів він одержав портфель голови (!). Вважаю, що партії недобросовісно підійшли до формування комісій. У мене в окружній комісії чотири жінки тягли всю роботу. Решта членів комісії самі інваліди – похилого віку, хворі (після інфаркту, інсульту, після операції тощо). Робили все ми самі. Плакати учотирьох перетягали самі.

Р.М. БУКРЕЄВА,

член окружної виборчої комісії територіального виборчого округу № 44, м. Єнакієве Донецької області (Партія регіонів):

– Для мене це сьомі вибори. Не сходить з вуст: списки неякісні, фальшування тощо... Допоки в країні не буде створено Державний реєстр виборців, ці спекуляції існуватимуть. Наразі ми є заручниками наших законів. Наприклад, людина – бомж – вмирає на очах у натовпу, його ховають як безрідного, але, за документами, він житиме. У будь-який момент можна буде звинуватити члена комісії, що в нього на дільниці є покійник, але виключити такого «виборця» зі списку не можна. У нас, наприклад, у центрі міста було селище, згодом ці будинки знесли і не залишилось навіть фундаментів, але люди, чи то через нестачу грошей, чи незрозуміло з яких інших причин, не знімають з себе права власності на ці неіснуючі будинки і за документами є їхніми власниками. І ось фактично їх начебто немає в цьому районі, а вони прийдуть і проголосують. І спробуй цих людей не включити до списку.

Були й звернення до суду. Звісно, людей, які нічого не зробили, щоб використати своє право голосувати: не перевірили заздалегідь себе у списках, нам не шкода. Але були й такі, яких нам щиро жаль – інваліди, навіть молоді.

І ось, коли в останні дні вже не було жодної вільної секунди, або коли дільнична комісія, маючи одну машину, не доїхала в день голосування до цих людей, ви не уявляєте, яку кількість звинувачень ми вислухали від мешканців свого округу. У день підрахунку голосів до прокуратури прийшла заява про те, що до людини, не здатної пересуватися самостійно, не приїхали зі скринькою. І такі заяви від родичів хворих ми розглядали уже в день підрахунку голосів, оскільки інтерес до цих виборів був величезний.

Характерною ознакою цих виборів, поміж усього іншого, було ще й те, що партії рекомендували нам у члени комісій абсолютно неосвічених людей, присилаючи при цьому спостерігачами викладачів вузів, студентів, лікарів. Що це за технологія стосунків? Якщо голова комісії – сторож, а його приїжджають спостерігати викладачі Київської Академії управління персоналом, лікарі, вчителі, то що це? Тут уже треба якось міняти ситуацію. Партії знущались ще й тим, що сьогодні, наприклад, подають людину до складу комісії, ми оформляємо документи до третьої години ночі, а потім ними ж подається заява про відкликання цієї кандидатури з одночасним поданням нової. І це було системою. Тому ми були готові до всього.

М.А. ГАСВОЙ,

голова окружної виборчої комісії територіального виборчого округу № 211, м. Чернівці (БЮТ):

– Вибори були дуже складні. Тим більше, що не всі партії подали свої кандидатури до складу комісій. Із 45 партій тільки 17 надали нам своїх представників. Дві партії дали по 20 чоловік. Тому комісії не були вчасно і якісно сформовані. Ми доукомплектовували комісії за поданнями голови ОВК, але це були люди, не дуже підготовлені до роботи. Із тих 17 партій досвідчених працівників забезпечили лише дві. Інші партії не спромоглися мати своїх представників. Ми опинилися в ситуації, коли при мінімальному складі комісій не було голів, секретарів, заступників. Комісії формувалися буквально в останній день. У п'ятницю сформували комісії, у суботу отримали бюлетені. У день голосування ситуація ускладнилася ще й тим, що вибори розпочались о 6 годині ранку, а того ж дня стрілки годинника були переведені на одну годину вперед. Оскільки працювали і вдень, і вночі – люди просто не витримували.

У нас не було жодного зауваження від спостерігачів, а починаючи з 28 березня, пішли скарги. З чим це пов'язано – не знаю. Я розмовляв з уповноваженою особою однієї з партій, і мені сказали, що подали по всіх дільницях скарги. Із суду подзвонили, що будуть нас слухати. Я питаю: «А що там є такого?» Суддя відповідає: «Нема нічого. Ми з Києва отримали вказівку оскаржити вибори».

В.П. ГРАНИЦЯ,

член окружної виборчої комісії територіального виборчого округу № 211, м. Чернігів («Наша Україна»):

– Протягом останніх 15 років я працювала на кожних виборах. Тому можу порівнювати з попередніми: ці однозначно були для мене найтяжчими. Некваліфікованість членів комісій була найбільшою проблемою: і студенти, і пенсіонери, які вперше працювали на виборах, гальмували процес підрахунку голосів. Скажімо, пенсіонери, інваліди не можуть швидко працювати, перебирати папери, рахувати бюлетені.

Але були й ті, хто вже мав досвід роботи на виборах, і вони дуже швидко справлялись зі своїми обов'язками: вже о 13-й, 14-й годині наступного дня привозили протоколи.

До того ж, у нас малі приміщення для голосування, були черги, бо опрацювати (видати) 5 бюлетенів дуже складно, це потребує часу. Якби розмежували у часі парламентські вибори з місцевими – однозначно було б легше, менше б ми ковтали пілюль, менше б нервів витрачали. Але хто хотів, той проголосував. У нас проголосували 62,5 відсотка виборців.

С.М. ХОМИН,

голова окружної виборчої комісії територіального виборчого округу № 125, м. Жидачів Львівської області (Українська народна партія):

– Вибори були важкі, однозначно. Партії виявились неготовими до цього виборчого процесу. Комісія формувалась важко, відповідно до тих подань, які нам дали. І після призначення конкретних людей відповідно до квот партії було багато відмов. Фактично – понад 250 заяв. Вважаю, що хоча б керівний склад окружної комісії має працювати на постійній основі.

Особливі труднощі виникали через надмірну кількість бюлетенів та кількість кандидатів, включених до них. На майбутнє доцільно підвищити прохідний бар'єр у Верховну Раду для партій. Головне те, що партії займалися саморекламою і мало уваги приділяли організації виборів – належній підготовці своїх представників у виборчих комісіях. Не було кадрового потенціалу, з яким можна було б працювати. В останній момент, фактично до 12 години ночі надходили подання від партій на включення кандидатур до дільничних виборчих комісій.

Зі списками теж були проблеми. Скарги були, але до судів не доходило. Поодинокі звернення громадян вирішувалися в робочому порядку.

Складно знайти кваліфікованого юриста для консультацій.

Забезпечення оргтехнікою також було не зовсім належним. Ради повинні були забезпечити нас комп'ютерами, їм вони були передані на зберігання. Але чомусь один із комп'ютерів був переданий міліції, і поспробуй з тієї міліції той комп'ютер забрати. А нам необхідно мати принаймні 4 комп'ютери. Крім того, потрібен факс, принтер, ксерокс, а отже, потрібні професіонали, які б працювали на постійній основі.

А.Е. АДЖИБЕКІРОВА,

голова окружної виборчої комісії територіального виборчого округу № 6, м. Феодосія, Автономна Республіка Крим («Патріоти України»):

– Ми працювали в дуже складних умовах, нам багато людей заважали. З'ясувалося, що було багато двійників в утворенні комісій, наприклад, кілька заяв від однієї особи. Я виявила, що ми постійно змінюємо склад комісії, а комп'ютер видає одні й ті самі дані. В результаті ми з робочою групою з'ясували, що ті заяви подавались спеціально для того, щоб ми кандидатури то вводили до складу комісій, то виводили. А ми були настільки втомлені, що не бачили того, аж потім виявили і нарешті сформували комісії.

Щодо підрахунку голосів по дільницях – партії надали нам людей некомпетентних, які жодного разу не брали участі у виборах. У нас були навіть бомжі, був алкоголік – зовсім неграмотні люди. Довелося перерахувати голоси на 79-й дільниці, бо там головою комісії була людина, яка мала 6 класів освіти і не вмiла навіть рахувати. А коли я покликала представників партій і попросила замінити цих людей, вони сказали: «Ні, ми будемо давати тих людей, яких вважаємо за потрібне». Я досі не розумію, чому багато партій так вчинили – щоб зірвати ці вибори, чи що інше. І коли вже ми все підрахували і треба було підписати протокол, щоб вводити програму в комп'ютер, одразу ж стали дзвонити всі партії з Сімферополя, Києва своїм людям, які працювали в комісіях, даючи їм вказівки не підписувати протокол. Мені також запропонували продовжити строк підписання протоколу. Я сказала – ні. З самого початку на жодні компроміси, жодні оборудки ми не погоджувались. Треба було окремо проводити вибори до Верховної Ради і до місцевих рад. Це полегшило б роботу. Набагато якісніше пройшли б вибори. І ще одне. Через те, що було багато бюлетенів, люди похилого віку не витримували довго стояти в чергах і поверталися додому, не проголосувавши.

Коли почали надходити скарги, одразу було зрозуміло, що ці дії не чисті, так би мовити. Приносили заяви (скарги) пачками, і ми їх, звичайно, не приймали.

Хто хоче скаржитись, нехай приходять з паспортом і заявою – будемо приймати і розглядати.

Л.В. ЖАРОВСЬКИЙ,
заступник голови окружної виборчої комісії територіального виборчого округу № 119, м. Городок Львівської області («Наша Україна»):

– Кожні вибори мають свою специфіку. Нині ж головним ускладнюючим елементом було те, що місцеві вибори і парламентські звели до купи. Щодо рекомендації кандидатур від партій до складу комісії, то підхід, на мою думку, також неправильний. Я не кажу, щоб зовсім вилучити партії, нехай спостерігають за виборами, але нехай і працюють. Упевнений, що, принаймні, голова, секретар, системний оператор і головний бухгалтер повинні працювати на постійній основі.

Я вважаю, що роботи таким постійним комісіям буде достатньо. По-перше, вибори треба буде розмежувати в часі. От як за кордоном: то селищні, то сільські, то районні, то міські, то обласні вибори; то парламент, то президент – і все це розкинуто в часі. Я, наприклад, не зумів об'їздити напередодні виборів усі дільничні комісії, щоб перевірити їхню готовність: приміщення, побутові умови, матеріальне забезпечення – просто фізично не зміг, бо ж 186 дільниць! А там, де побував – побачив, що приміщення в них малесенькі, ніде повернутися. «Де ж тут голосувати?», – запитую. Мені відповідають: «Ми так проводили вибори раніше, і будемо так проводити їх тепер». Але ж у законі сказано, що приміщення для голосування має мати площу принаймні 25 кв. м. Якщо людям ніде голосувати, то навіщо створювати там дільниці? А законодавством визначено, що в кожному селі має бути виборча дільниця. Ми зуміли минулого року відкрити лише дві дільниці, і нас картали за це, цього ж року додалося ще три дільниці. Я вперше побачив, що дійсно в селах немає приміщень для дільниць.

Тому для голосування найдоцільніше використовувати приміщення шкіл. Будинки культури, клуби у селах виглядають жахливо, а школи все ж підтримуються в належному стані, бо там навчаються діти. В школі є тепло. Нам треба, до того ж, думати про наше обличчя: тут у нас і ОБСЄ, і серби, і хорвати, і американці, і французи, інші спостерігачі. Скільки можна виглядати жebraками перед світом?

Проблеми були й з кадрами. Скажімо, досвідчені люди пішли працювати в осередки партій, фактично вони забрали найкращі кадри, крім того, кваліфікованих кадрів позабирали на посади спостерігачів усіх рівнів, кандидатів у депутати до міських, районних рад. І залишилися лише ті люди, які не знали роботи. Фактично дільничні комісії були оголені. У нас у Городоцькому районі з тих 74 кандидатур, яких партії подали до складу дільничних комісій, 67 – мали неповну середню та середню освіту.

Щодо кабінок для голосування. Їх також можна зробити багаторазового використання. Наприклад, ми замовили каркаси з пластмасових трубок. Звісно, дещо

треба ще удосконалювати, скажімо, додати й поперечні трубки, бо каркас хитається. Але це все одно було б набагато дешевше. Наш народ все-таки розумний, багатий глибинною, підсвідомою мудрістю. Цього разу ми забезпечили такими кабінками два райони за рахунок коштів, виділених нам на організацію виборів.

На моє переконання, треба встановити довший термін на підрахунок голосів – як для ОВК, так і для ЦВК. Скажімо, у нас було 180 дільниць, було б нормально приймати хоча б по 30 дільниць у день, а то сидіти днями і ночами – це ненормально. У ЦВК також необхідно було визначити, коли нам приїхати, чергу якусь встановити. І не одразу на другий – третій день, а почати днів за три-чотири після виборів. За кордоном такий порядок є – здаєш протягом місяця, двох-трьох тижнів, а не так, як було у нас. Були випадки, коли члени ДВК втрачали свідомість. Не можна так ставитися до людей.

Т.П. ПОНОМАРЕНКО,
головний бухгалтер окружної виборчої комісії територіального виборчого округу № 145, м. Лохвиця Полтавської області:

– Я маю досвід роботи на виборах з 1999 року – і на парламентських, і на президентських виборах працювала, і на референдумі, так що це – моя стихія. У мене вже є певний досвід, контакт з людьми, оскільки провести семінар, навчити людей також не просто, треба донести до них все грамотно. Тому на підставі свого досвіду вважаю, що голова комісії, секретар і головний бухгалтер мають працювати на постійній основі, бо дуже складно за такий короткий термін все осягнути «свіжій» людині. Адже вибори – як стихійне лихо – ці нерви, ці перевірки...

Цьогорічні вибори відрізняються від попередніх. Щоразу чекаєш, що буде легше, а воно виходить важче. Я йшла на ці вибори, уявляючи, що все знаю. Виявилось, що багато чого ще не знаю. А як же важко було людям, які вперше прийшли працювати на виборах!

Люди нарікають, що затримували документи з ЦВК, не можна було додзвонитися. А я по допомогу завжди зверталася у Київ, перестраховувалась, дзвонила часто в бухгалтерію. І постанов, і роз'яснень було достатньо. У нас був телефон куратора, дзвонили і на мобільний, як треба було. Він завжди знаходив хвилинку і допомагав.

З людьми добре розраховувалися, краще, ніж у попередні роки. Важче було тим, які не вміють використовувати кошторис. Його треба правильно відкоригувати, і можна зробити економію для оплати праці. Досвід – це велике діло. Наприклад, нам на Лохвицю, де 20 тисяч населення, дали 2 млн. 200 грн., а це – великі гроші для нас, це річний бюджет якогось підприємства. Нам же дали їх на два місяці. Треба було ці гроші тільки грамотно розподілити.

Резолюція Європейського Парламенту щодо парламентських виборів в Україні

Неофіційний переклад

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ,

беручи до уваги

- ◆ власні попередні резолюції щодо політичних подій в Україні, зокрема резолюцію від 13 січня 2005 року;
  - ◆ резолюцію щодо європейської політики сусідства, прийняту 19 січня 2006 року;
  - ◆ План дій для України та подальші заходи, прийняті Радою на підтримку демократичної та зорієнтованої на реформи України;
  - ◆ попередню заяву ОБСЄ щодо виборів в Україні від 27 березня 2006 року;
  - ◆ Правило 103 (4) власних Правил процедури,
а також з огляду на те, що:
- A.** Україна чітко підтвердила своє бажання бути частиною Європи та прагнення інтегруватися до Європейського Союзу на основі базових принципів та критеріїв ЄС;
- B.** Висновки Місії міжнародних спостерігачів Європейського парламенту, Парламентських асамблей Ради Європи, ОБСЄ, НАТО та ОБСЄ/БДПЛ свідчать, що парламентські вибори 26 березня 2006 року в Україні були вільними і чесними, а також відповідали міжнародним стандартам демократичних виборів;
- C.** Протягом виборчої кампанії спостерігалось збалансоване залучення засобів масової інформації, яке давало партіям можливість висвітлити свої програми, а виборцям – вільно висловити свій вибір;
- D.** Згідно з висновками управління виборчим процесом відбувалося практично без інцидентів та мало демократичний і прозорий характер, хоча певні незручності, спровоковані проблемами з кадровим наповненням виборчих дільниць та надмірною кількістю виборців на деяких дільницях, мали місце у день виборів;
- E.** Європейський Союз, його держави-члени та Україна досягли більш тісного рівня відносин, що базуються на взаємній повазі основних європейських цінностей:
1. Вітає той факт, що парламентські вибори та вибори до місцевих рад 26 березня 2006 року були належно проведені у повній відповідності до міжнародних виборчих стандартів, а також, що Україна міцно стоїть на шляху перетворення у зрілу демократичну державу та отримання місця у європейському співтоваристві демократичних держав, яке належить їй по праву.
  2. Бере до відома недоліки згаданих виборів, визначені Місією зі спостереження за виборами, та закликає відповідні органи державної влади України вжити заходів з метою уникнення подібних проблем на наступних виборах.
  3. Вітає народ України, який, незважаючи на складні обставини, що інколи виникали на виборчих дільницях, продемонстрував відданість демократичному процесу у своїй державі.
  4. Закликає як усіх членів новообраної Верховної Ради, так і новий Уряд України, повністю присвятити себе за-

безпеченню незворотності цього демократичного процесу, продовжити та без вагань посилити політичні, соціальні та економічні реформи.

5. Рішуче закликає Комісію та Раду невідкладно та конкретно відреагувати на дедалі більші надії українського народу, який все частіше звертає свій погляд у бік ЄС, та прийняти рішення щодо посилення заходів, включених до Плану дій у рамках європейської політики сусідства, з метою підтримки подальшого демократичного розвитку України, зокрема в питаннях поваги до верховенства права, та продовження і посилення соціально-економічних реформ; також закликає членів ЄС виступити з подібними ініціативами та конкретними проектами підтримки, які б зробили внесок у продовження процесу демократизації та реформування України.

6. Закликає новий Уряд, що буде сформований після цих виборів, об'єднати цілі України з її відданістю загальноєвропейським цінностям шляхом вжиття подальших заходів щодо поширення демократії, прав людини, громадянського суспільства та верховенства права, продовження ринкових реформ та подолання політичних протиріч в Україні.

6-а. Закликає новий український Уряд продовжити бути надійним партнером Європейського Союзу, особливо в питанні забезпечення стабільності в регіоні, зокрема у віднайденні вирішення Придністровського конфлікту.

7. Закликає всі сусідні держави повною мірою поважати демократичний вибір українського народу та утримуватися від будь-якого економічного або іншого тиску з метою зміни демократично обраного напряму подальшого політичного, соціального та економічного розвитку країни.

8. Сподівається на укладення угоди про спрощення візового режиму між Україною та ЄС із визначенням кінцевою метою запровадження безвізового режиму, водночас закликаючи Комісію протягом цього періоду поважати як уже укладені Україною з сімома державами-членами угоди про безкоштовні багаторазові в'їзні візи, так і інші кроки назустріч європейській інтеграції України; закликає надалі сприяти наближенню України до повного членства у Світовій організації торгівлі.

9. Звертає увагу на те, що діюча Угода про партнерство і співробітництво втрачає чинність 2008 року та закликає Комісію розпочати переговори щодо укладення між Україною та Європейським Співтовариством Угоди про асоціацію.

10. Чекає на посилення співробітництва з Верховною Радою та на безперервний перехідний процес, що наблизить Україну до її мети та забезпечить найвищу інтенсивність співробітництва з Європейським Союзом, зобов'язується сприяти та допомагати Україні в ході цього процесу.

11. Уповноважує Голову передати цю резолюцію Комісії, Раді, парламенту та Уряду України, Парламентським асамблеям Ради Європи, ОБСЄ та НАТО.

МІЖНАРОДНА МІСІЯ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ

до Верховної Ради України – 26 березня 2006 р.

INTERNATIONAL ELECTION OBSERVATION MISSION

Parliamentary Elections, Ukraine – 26 March 2006

ПОПЕРЕДНЯ ЗАЯВА

Київ, 27 березня 2006 р. Міжнародна місія зі спостереження за виборами (ММСВ) до Верховної Ради України 26 березня організована спільними зусиллями Парламентської Асамблеї ОБСЄ (ПА ОБСЄ), Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), Європейського Парламенту (ЄП), Парламентської Асамблеї НАТО (ПА НАТО) та Місії спостереження за виборами Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ (ОБСЄ/БДІПЛ).

На запрошення Президента України ОБСЄ/БДІПЛ створило 23 січня 2006 р. в Києві Місію зі спостереження за виборами (МСВ) у складі 12 експертів та 52 довгострокових спостерігачів. Між 28 лютого та 2 березня ПАРЄ направила до України Місію з представників різних партій для оцінки передвиборного періоду.

У день виборів у рамках ММСВ було розміщено 914 спостерігачів з 45 держав – учасниць ОБСЄ, з них 100 парламентарів та працівників ПА ОБСЄ, 43 – від ПАРЄ, 14 – від ЄП, та 25 – від ПА НАТО. ММСВ спостерігала за процесами голосування та підрахунку голосів на більш ніж 2500 виборчих дільницях по всій країні.

Чинний Голова ОБСЄ його Високість Елсі Гастінгс, Президент ПА ОБСЄ, був призначений Спеціальним Координатором групи короткострокових спостерігачів, пані Рената Вольвенд очолила Делегацію ПАРЄ, пан Марек Сівець – Делегацію ЄП, а Президент ПА НАТО пан П'єр Леллюш – Делегацію ПА НАТО. Місію зі спостереження за виборами ОБСЄ/БДІПЛ очолив Посол Любомир Копай.

Виборчий процес оцінювався з точки зору його відповідності вимогам національного законодавства України, її зобов'язань перед ОБСЄ та Радою Європи,

PRELIMINARY STATEMENT

Kyiv, 27 March 2006 –The International Election Observation Mission (IEOM) for the 26 March parliamentary elections is a joint undertaking of the OSCE Parliamentary Assembly (OSCE PA), Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE), European Parliament (EP), NATO Parliamentary Assembly (NATO PA) and the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights' (OSCE/ODIHR) Election Observation Mission.

Following an invitation by the President of Ukraine, the OSCE/ODIHR established an Election Observation Mission (EOM) in Kyiv on 23 January 2006 with 12 experts and 52 long-term observers. The PACE sent a cross-party Pre-election Mission to Ukraine between 28 February and 2 March.

On election day, 914 observers were deployed in the context of the IEOM from a total of 45 OSCE participating States, including 100 parliamentarians and staff members from the OSCE PA, 43 from the PACE, 14 from the EP and 25 from the NATO PA. The IEOM observed the polling and vote count in over 2,500 polling stations throughout the country.

The Honourable Alcee Hastings, President of the OSCE PA, was appointed by the OSCE Chairman-in-Office as Special Coordinator to lead the short-term observers. Ms. Renate Wohlwend led the PACE Delegation. Mr. Marek Siwec led the EP Delegation. Mr. Pierre Lellouche, President of the NATO PA, led the NATO PA Delegation. Ambassador Lubomir Kopaj headed the OSCE/ODIHR Election Observation Mission.

The election process was assessed for compliance with domestic law, OSCE Commitments, Council of Europe

а також міжнародним стандартам демократичних виборів. Цю Попередню заяву оголошено до завершення підрахунку голосів та встановлення підсумків голосування, оголошення попередніх та остаточних результатів виборів, до розгляду можливих скарг чи апеляцій. ОБСЄ/БДПЛ опублікує вичерпний заключний звіт з рекомендаціями щодо можливих вдосконалень приблизно через два місяці після завершення процесу. ПАРЄ представить свій звіт із рекомендаціями на засіданні у квітні.

Механізми впровадження рекомендацій можуть бути обговорені з органами державної влади України в рамках можливої співпраці після завершення роботи Місії. Представлені у ММСВ інституції підтверджують свою готовність підтримати такі зусилля щодо продовження роботи за наслідками діяльності Місії.

ММСВ хоче висловити подяку Урядові України – за запрошення спостерігати за виборами; Центральній виборчій комісії – за надання акредитаційних документів; Міністерству закордонних справ України та іншим центральним та місцевим органам державної влади – за співпрацю та підтримку. ММСВ також бажає висловити щиро подяку Координаторові проектів ОБСЄ у Києві за його підтримку впродовж всього терміну діяльності Місії.

ПОПЕРЕДНІ ВИСНОВКИ

Вибори до Верховної Ради України 26 березня 2006 року відбулися вчетверте після набуття Україною незалежності у 1991 році. Спостереження за попередніми парламентськими виборами в 1998 та 2002 рр. показали, що вони в цілому не відповідали міжнародним стандартам. Під час першого та другого турів голосування на президентських виборах 2004 року було виявлено серйозні недоліки. Повторний другий тур голосування, проведений 26 грудня 2004 р., ознаменував собою прорив у проведенні виборів в Україні. Ці позитивні зрушення були далі закріплені під час виборів до Верховної Ради України 26 березня 2006 р., підтвердивши проголошений владою пріоритет дотримання міжнародних зобов'язань.

Передвиборна кампанія у парламентських виборах 26 березня проводилася, в принципі, відповідно до зобов'язань України в рамках ОБСЄ, Ради Європи, інших міжнародних стандартів демократичних виборів. У цілому, поважалися основні громадянські та політичні права людини – такі, як свобода висловлювати власну думку та свобода зібрань. Безперешкодний процес реєстрації кандидатів та жваве медіа-середовище забезпечили справжню змагальність та рівність умов для учасників виборів. Це дало змогу виборцям зробити свідомий вибір між численними альтернативами й вільно та чесно висловити свою волю.

Серед позитивних моментів процесу, зокрема, такі:

- Безперешкодний процес реєстрації кандидатів сприяв участі партій та блоків, що представляють увесь політичний спектр в Україні.

commitments and other international standards for democratic elections. This preliminary statement is delivered prior to the completion of counting and tabulation, the announcement of preliminary and final results, and adjudication of possible complaints and appeals. The OSCE/ODIHR will publish a comprehensive final report, offering recommendations for potential improvements, approximately two months after completion of the process. The PACE will present its report with recommendations at its April meeting.

Modalities for implementation of recommendations could be discussed with authorities of Ukraine in the framework of a possible follow-up process. The institutions represented in the IEOM remain ready to support such follow-up efforts.

The IEOM wishes to thank the Government of Ukraine for the invitation to observe the elections, the Central Election Commission for providing accreditation documents, and the Ministry of Foreign Affairs and other state and local authorities for their assistance and cooperation. The OSCE/ODIHR would also like to express its appreciation to the OSCE Project Coordinator in Kyiv for his support throughout the duration of the mission.

PRELIMINARY CONCLUSIONS

The 26 March 2006 parliamentary elections were the fourth since independence in 1991. Previous observation of the 1998 and the 2002 parliamentary elections concluded that those elections overall fell short of international standards. During the 2004 presidential election, the first and second rounds of voting were seriously flawed. The 26 December 2004 repeat second round marked a breakthrough for the conduct of elections in Ukraine. This has been further consolidated during the 26 March parliamentary elections, underscoring the stated priority of the authorities to meet international commitments.

The 26 March parliamentary elections were conducted basically in line with OSCE Commitments, Council of Europe commitments and other international standards for democratic elections. Overall, fundamental civil and political rights, such as freedom of expression and assembly, were respected. An inclusive candidate registration and a vibrant media environment provided for genuine competition and equal conditions. This enabled voters to make informed choices between distinct alternatives and to freely and fairly express their will.

Positive aspects of the process include, in particular, the following:

- The participation of parties and blocs, representative of the entire political spectrum of Ukraine, was facilitated by an inclusive registration process;
- The media allowed for comprehensive coverage of the campaign and enabled parties and blocs to communicate their messages to the electorate;
- The campaign period was conducted overall in an un-

- ЗМІ забезпечили всебічне висвітлення кампанії, і тим самим дали змогу партіям та блокам донести до виборців свої програмні заяви.

- Передвиборна кампанія проводилася в цілому динамічно та без перешкод. Декілька заяв про втручання, що начебто мали місце, Місії підтвердити не вдалося.

- Центральна виборча комісія (ЦВК) керувала виборчим процесом прозоро, професійно й узгоджено, з дотриманням майже всіх визначених законом кінцевих строків виконання.

- Втілення в життя вже давно пропонованих ОБСЄ/БДПП рекомендацій призвело до законодавчого закріплення можливості офіційної акредитації ЦВК національних незалежних спостережних організацій.

- Була політична воля до переформування списків виборців у загальнодержавному масштабі з метою усунення недоліків, виявлених протягом попередніх виборчих кампаній, незважаючи на обмежений час.

- Протягом передвиборної кампанії та в день виборів правоохоронні органи виконували свої обов'язки професійно та неупереджено, переважно уникаючи демонстративної присутності.

Серед проблемних сторін процесу, що потребуватимуть подальшої уваги, треба відзначити:

- Окремі дільничні виборчі комісії було сформовано із затримкою через те, що лише деякі політичні партії змогли своєчасно запропонувати передбачену законодавством кількість кандидатур до складу комісій.

- Конституційний суд не зміг працювати протягом усього виборчого процесу через те, що Верховна Рада, строк повноважень якої добігає кінця, так і не змогла зробити передбачені законом призначення.

- Діючі законодавчі вимоги щодо фінансування передвиборної кампанії недостатньо виписані й вимагають вдосконалення механізмів звітності для підвищення відповідальності й прозорості.

- Існування близько 1400 виборчих дільниць, де кількість зареєстрованих виборців перевищувала передбачену максимальну, могло бути поясненням великих черг під час голосування і потенційних випадків позбавлення виборчого права.

- У встановленні обсягів, розрахунку часових рамок та тривалості процесу переформування списків виборців, покладенні загальної відповідальності на місцеві органи влади було недооцінено можливі проблеми; втім, отримані Місією твердження про неточності у списках виборців у конкретних регіонах знайшли своє підтвердження лише в окремих випадках.

День виборів

Переважна більшість виборців мали змогу реалізувати своє право голосу. Практично не було повідомлень про серйозні інциденти. Процедури виборчого дня проводилися спокійно, переважно відповідно до законо-

hindered and dynamic environment. The few allegations of interference in the campaign could not be substantiated by the EOM;

- The Central Election Commission (CEC) administered the elections in a transparent, consensual and professional manner, respecting most legal deadlines;

- Implementation of long standing OSCE/ODIHR recommendations resulted in legislative provisions for domestic non-partisan observers to be formally accredited by the CEC;

- There was the political will to conduct a countrywide overhaul of the voter lists in an attempt to address deficiencies identified in previous elections, despite the condensed timeframe;

- The police performed their duties, both during the campaign and on election day, in a professional and neutral manner.

Shortcomings which require further attention include:

- The formation of a number polling station commissions was delayed, as only some of the parties could provide the legally required members of elections commissions in a timely manner;

- The Constitutional Court was prevented from functioning throughout the election period because the outgoing Parliament failed to fulfill legally required appointments;

- The current legal requirements regarding campaign financing are under-defined and require improved reporting mechanisms to increase accountability and transparency.

- Some 1,400 polling stations in which the number of registered voters exceeded the legally foreseen maximum could have been responsible for long lines, and potential cases of disenfranchisement;

- The scope, timing and duration of the voter registration overhaul, vesting significant responsibilities with local authorities underestimated challenges; however, regionally-specific allegations of inaccuracies in voter lists submitted to the EOM were only verified on a limited basis.

Election Day

The overwhelming majority of voters were able to exercise their voting rights with virtually no serious incidents reported. Election day procedures were conducted in a peaceful manner, largely according to the law. Overcrowding and long queues were noted in nine per cent of polling stations visited, with voters having to wait extended periods. Such difficulties mainly occurred as a consequence of the concurrent conduct of legislative and local elections, and the large size of the ballot papers, as well as excessively detailed provisions of the law which restricted possibilities for immediate remedial action in the polling stations. As a result of overcrowding, voting outside of voting booths was noted in 12 per cent of polling stations visited, possibly compromising the secrecy of the vote.

давства. Скупчення людей та великі черги були помічені у 9% відвіданих виборчих дільниць, де виборці були вимушені чекати тривалий час. Такі труднощі виникали, переважно, через одночасне проведення парламентських та місцевих виборів, великий розмір виборчих бюлетенів, а також надмірно деталізовані положення Закону, внаслідок чого на рівні виборчих дільниць не було можливості вживати негайних заходів реагування. Як наслідок надмірного скупчення людей, голосування поза межами кабінки для голосування було помічено у 12% відвіданих виборчих дільниць, що могло компрометувати таємність голосування.

Не можна не відзначити той факт, що за умов, які інколи були стресовими, переважна більшість дільничних виборчих комісій управляли процесом голосування ефективно та віддано.

Процес підрахунку голосів загалом було оцінено як такий, що проходив добре, хоча й була значна кількість повідомлень від спостерігачів про невідповідності та погане розуміння процедури підрахунку голосів. На деяких виборчих дільницях було помічено певні порушення, в тому числі втручання спостерігачів від партій у підрахунок та труднощі із заповненням протоколу про підрахунок голосів.

Присутність у день виборів на виборчих дільницях значної кількості спостерігачів від громадських організацій та партій значно підвищила прозорість процесу. Однак спостерігачам ММСВ було відмовлено у повному доступі до процесу встановлення підсумків голосування в ОВК територіальних виборчих округів 111 (Луганськ), 143 (Полтава) та 162 (Суми). На час складання цієї Заяви спостерігачі висловили серйозне занепокоєння щодо встановлення підсумків голосування в ОВК територіального виборчого округу 98 (Кіровоград).

ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Вибори до Верховної Ради України 26 березня 2006 року відбулися вчетверте після набуття Україною незалежності у 1991 році. Спостереження за попередніми парламентськими виборами в 1998 та 2002 рр. показало, що вони в цілому не досягли рівня міжнародних стандартів, хоча під час виборів до Верховної Ради України 2002 року були помічені певні зрушення на краще.

Після суперечливого проведення першого та другого турів виборів Президента України у 2004 році та наступної політичної кризи, 8 грудня 2004 р. було досягнуто політичної домовленості, яка передбачала внесення змін до Закону «Про вибори Президента України» та конституційну реформу, котрою розширювалися повноваження Верховної Ради України та їх строк повноважень – до 5 років.

Період після президентських виборів 2004 року позначився відставкою уряду Ю. Тимошенко Президентом

It is commendable that, under conditions that were at times stressful, the vast majority of polling station commissions administered the vote in a credible and dedicated manner.

The counting of votes was overall assessed as having proceeded well, although there were a significant number of observer reports that indicated inconsistencies and poor understanding of counting procedures. Some irregularities were noted in a number of polling stations, including cases of party observers interfering with the count and difficulty in completing vote count protocols.

The presence of substantial numbers of both non-partisan and party observers in polling stations on election day significantly enhanced the transparency of the process. However, IEOM observers were denied full access to the tabulation of election results in DEC 111 (Luhansk), 143 (Poltava) and 162 (Sumy). At the time of issuance of this statement, observers reported some serious concerns regarding the vote tabulation in DEC 98 (Kirovograd).

PRELIMINARY FINDINGS

BACKGROUND

The 26 March parliamentary elections were the fourth since independence in 1991. Previous observation of parliamentary elections in 1998 and 2002 concluded that these elections fell short of international standards, although in 2002 some progress was noted.

Following the controversial conduct of the first and second rounds of the 2004 presidential election and the subsequent political crisis, a political agreement, including amendments to the Presidential Election Law and constitutional reforms, was reached on 8 December 2004, increasing the authority of Parliament and extending its mandate to 5 years.

The period following the 2004 presidential election was marked by the dismissal of the Tymoshenko Government by the President in September 2005, and the entry into force of the new constitutional arrangement on 1 January 2006. The effect of the new distribution of powers became evident soon after, with Parliament dismissing the Yekhanurov Government on 10 January. The government continued to perform its duties due to the fact that the prerogative of Parliament to appoint a new cabinet would only come into force after the 26 March elections.

Throughout the campaign, the Party of Regions (PoR), the Our Ukraine Bloc (OU), and the Bloc of Yulia Tymoshenko (BYT) were considered to be leading the field. Other competitive parties included the Socialist Party of Ukraine (SPU) and the Communist Party of Ukraine (CPU). In addition, a number of parties became increasingly competitive as the election campaign drew to a close including: the Bloc of Kostenko and Pliushch; the Lytvyn Bloc; the Ne Tak! Bloc; the PORA-ROP Bloc; the Viche Party; and the Nataliya Vitrenko Bloc.

у вересні 2005 р. та набранням чинності з 1 січня 2006 р. нових конституційних положень. Невдовзі після цього стали очевидними наслідки такого перерозподілу владних повноважень: 10 січня Верховна Рада України відправила у відставку Кабінет Ю. Єханурова, але Уряд продовжив виконувати свої обов'язки через те, що виключні повноваження Верховної Ради щодо призначення членів нового уряду набудуть чинності лише після виборів 26 березня.

Протягом передвиборної кампанії лідируючими учасниками передвиборних перегонів вважалися: Партія регіонів (ПР), Блок «Наша Україна» (НУ) та «Блок Юлії Тимошенко» (БЮТ). Серед інших найближчих конкурентів були Соціалістична партія України (СПУ) та Комуністична партія України (КПУ). Під кінець передвиборної кампанії значно активізувалися також кілька інших партій та блоків: Блок Костенка-Плюща, Блок В. Литвина, Блок «НЕ ТАК!», Блок ПОРА-ПРП, партія «Віче» та Блок Наталії Вітренко.

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА

Законодавча база виборів до парламенту (Верховної Ради) України включає в себе Конституцію України 1996 р.; Закон України «Про вибори народних депутатів України» (Закон) 2004 р. із значними змінами, внесеними у 2005 р.; Закон України «Про політичні партії в Україні» 2001 р.; Закон України «Про Центральну виборчу комісію» 2004 р. та Кодекс адміністративного судочинства 2005 р. Венеціанська комісія Ради Європи спільно з ОБСЄ/БДІПЛ¹ визначила, що законодавча база може бути визнана достатньою для проведення демократичних виборів, та надала рекомендації щодо можливих її подальших вдосконалень.

Зазначена законодавча база була істотно змінена після досягнутої 8 грудня 2004 р. політичної домовленості, яка передала частину президентських повноважень парламентові, а також запровадила нову систему обрання народних депутатів Верховної Ради України. Відповідно, у липні 2005 р. було прийнято нову редакцію Закону. Він запровадив нову систему пропорційного представництва для виборів народних депутатів України в єдиному загальнонаціональному одномандатному окрузі з 3-відсотковим прохідним бар'єром для партій та блоків, необхідним для участі в розподілі місць у парламенті. Цей прохідний бар'єр розраховується на підставі усієї кількості поданих голосів, у тому числі недійсних бюлетенів, за якими неможливо встановити вибір виборця, та бюлетенів з позначкою «проти всіх». Голоси «проти всіх» не виражають певного вибору, тому не можуть враховуватися при розподілі місць у парламенті.

Початково Законом встановлювався 240-денний термін до дня проведення виборів, протягом якого не дозволялися будь-які нові зміни та доповнення до нього. В подальшому парламент неодноразово переглядав цю норму, скоротивши цей термін удвічі, а згодом зовсім

LEGAL FRAMEWORK

The legal framework for the election of the Parliament (Verkhovna Rada) of Ukraine includes the Constitution of Ukraine of 1996; the Law on Elections of People's Deputies of Ukraine (PAEL) of 2004, substantially amended in 2005; the Law on Political Parties of 2001; the Law on CEC of 2004; and the Code of Administrative Procedures (CAP) of 2005. The Council of Europe's Venice Commission, jointly with OSCE/ODIHR, assessed¹ that the legal framework could provide an adequate framework for the conduct of a democratic election and provided recommendations for possible further improvements.

The legal framework was substantially amended following a political agreement reached on 8 December 2004 that transferred some powers from the President to Parliament, and provided for a new election system for members of Parliament. The PAEL was accordingly amended in July 2005. It introduced a new system of proportional representation for the election of members of Parliament in one country-wide constituency, with a 3 percent threshold for eligibility for parties and blocks to participate in the allocation of seats. The threshold is calculated on the basis of all votes cast, including invalid votes which fail to indicate a political choice, and votes cast «against all» parties and blocks. Votes «against all» do not express a distinct choice that can be accounted for in the allocation of seats.

The PAEL originally envisaged a period of 240 days prior to election day, within which no amendment of the PAEL was foreseen. This deadline was repeatedly moved by Parliament, by shortening the period twice, and eventually deleting it². While such amendments might have had rationale, election legislation should enjoy a minimum of stability, both for voters and for all other subjects of the electoral process.

Regrettably, the Constitutional Court, the sole body to rule on questions of constitutionality, was prevented from functioning. This was due to the failure of Parliament to appoint its share of judges, and allow judges appointed by the President and the Congress of Judges to take the oath.

The Ukrainian authorities should pursue co-operation with the Venice Commission of the Council of Europe and the OSCE/ODIHR in reviewing the existing Ukrainian electoral legislation, with a view to elaborate and adopt a unified electoral code.

The law requires political parties / blocs to submit a financial report of their incomes and expenditures to the CEC within 15 days of election day. However, concrete mechanisms of reporting and checking of party/bloc campaign spending is currently under-defined, leading to questions of confidence and transparency. There is no campaign limit stipulated in the election law for parties / blocs contesting the parliamentary election.

скасувавши її.² Хоча ці поправки могли бути обґрунтованими, виборче законодавство все-таки має бути мінімально стабільним в інтересах як виборців, так і інших учасників виборчого процесу.

На жаль, Конституційний суд України – єдиний орган, уповноважений приймати рішення з питань конституційної відповідності – не міг працювати через неспроможність парламенту призначити частину суддів Конституційного суду за своєю квотою та привести до присяги суддів, призначених за квотами Президента та з'їзду суддів України.

Органам державної влади України доцільно підтримувати співпрацю з Венеціанською комісією Ради Європи та ОБСЄ/БДПЛ щодо огляду чинного виборчого законодавства України з метою розробки та прийняття уніфікованого виборчого кодексу.

Закон вимагає від політичних партій подання до ЦВК фінансової звітності про їхні джерела фінансування та витрати протягом 15 днів після дня виборів. Проте конкретні механізми фінансування та перевірки витрат партій (блоків) на передвиборну кампанію наразі недостатньо виписані, що призводить до появи питань стосовно довіри та прозорості. Законом не визначаються межі витрат на передвиборну кампанію для партій та блоків, які беруть участь у парламентських виборах.

УПРАВЛІННЯ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ

ЦВК регулярно проводила свої засідання у відкритому режимі для представників партій, міжнародних спостерігачів та ЗМІ. Вона прийняла велику кількість постанов, необхідних для вчасного проведення виборів. Більшість з її рішень приймалися консенсусом, лише іноді в процесі розгляду скарг виникали жваві дискусії, учасники яких висловлювали опозиційні думки та відповідно голосували. Активну роль у розгляді справ ЦВК також брали уповноважені представники учасників виборчих перегонів.

Формування окружних виборчих комісій (ОВК) та розподіл керівних посад у них відбулися згідно з законодавчо визначеними часовими та правовими нормами. Разом із тим, часті відмови від роботи в комісіях негативно позначилися на якості та узгодженості їхньої роботи. За інформацією ЦВК, станом на 18 березня від членства в ОВК відмовилися 646 осіб, тобто більш ніж 15 відсотків загальної кількості членів ОВК, яких відповідно, треба було замінити. Серед поданих причин відмов – відповідальність, яку несуть керівники ОВК, нещодавно запроваджена особиста відповідальність за порушення, велике робоче навантаження при обмежених кінцевих термінах виконання, а також низький рівень оплати праці.

З кадровою проблемою у більшому масштабі зіткнулися дільничні виборчі комісії (ДВК). Навіть напередодні виборів деякі ДВК ще не були сформовані, а більшість із них працювали з мінімально необхідною кількістю членів у складі. Затримки з формуванням

ELECTION ADMINISTRATION

The CEC held frequent sessions, which were open to party representatives, international observers and the media. It adopted the vast majority of the acts necessary for the conduct of the elections on time. Most of its decisions were taken by consensus, while lively discussions were sometimes generated in the process of adjudication of complaints, with some members expressing dissenting opinions and votes. Contestants' proxies also played an active role in discussion of cases at the CEC.

The formation of District Election Commissions (DECs) and the distribution of their managerial positions were made according to legal deadlines and requirements. However, frequent withdrawals impacted on the quality and consistency of their work. According to the CEC, as of 18 March, 646 DEC members had resigned and had to be substituted, more than 15 per cent of all DECs' membership. Reasons given for withdrawal included a high responsibility vested in managerial positions, a newly-introduced principle of individual liability for election officials, a heavy workload with tight deadlines and low salaries.

The problem with staffing was also observed on a larger scale with polling stations elections commissions (PECs). Until the eve of the elections, some PECs were not yet formed, and the majority of them functioned only at the minimum legal membership required. Delays with PECs in reaching the quorum necessary to perform their duties reduced voters' chances to check voter lists in order to update their records, or to receive Absentee Voter Certificates.

Each party and bloc could appoint members in PECs. Unlike the more influential parties, smaller parties lacked sufficient human resources to provide members for all PECs. The remaining positions had to be filled by submission of the respective DEC chair. Amendments to the PAEL introduced on 14 March extended the number of persons eligible to be nominated as members, while leaving it up to DECs to fill vacated positions.

The CEC conducted a number of trainings for both DEC and PEC members. Regrettably, their impact was reduced by the numerous withdrawals, lower participation or late formation in the case of PECs. Also, important clarifications on counting and tabulation procedures were adopted as late as 16 March, leaving PECs limited time to familiarise themselves with the contents.

A total of 34,078 polling stations were established for the elections. Due to the reduction of the foreseen maximum number of voters per polling station from 3,000 to 2,500, the CEC had requested the establishment of approximately 3,200 additional polling stations. However, only 900 additional ones were granted by local executive authorities, resulting in some 1,400 polling stations listing more than 2,500 voters, and in some cases even 3,500 voters, mainly in urban areas.

Candidate Registration and De-registration

The CEC registered a total of 45 electoral lists, among which are 28 parties running individually and 17 blocs,

необхідної кількості особового складу ДВК зменшили можливості виборців перевірити та уточнити свої дані в списках виборців або отримати відкріпний талон.

Кожна партія та блок могли призначити своїх членів до складу ДВК. На відміну від більш впливових партій, у малих партій було недостатньо людських ресурсів, аби забезпечити достатньою кількістю кандидатур усі ДВК. Посади, що лишилися незаповненими, довелося заповняти за поданням голови відповідної ДВК. Прийнятими 14 березня поправками до Закону коло осіб, які можуть бути призначені членами ДВК, було розширено, а саме завдання щодо заповнення вакансій – залишено у компетенції ОВК.

ЦВК організувала для членів ОВК та ДВК низку тренінгів. На жаль, результативність цих навчальних заходів була меншою внаслідок численних відмов від роботи в комісіях, малої кількості учасників або запізненого формування складу ДВК. Крім того, важливі роз'яснення щодо процедур підрахунку голосів та встановлення підсумків голосування було прийнято аж 16 березня, через що у ДВК залишилося дуже мало часу для ознайомлення з їхнім змістом.

Для проведення виборів було утворено загалом 34078 виборчих дільниць. Через передбачене скорочення максимальної дозволеної кількості виборців на одну дільницю з 3000 до 2500 осіб, ЦВК розпорядилася створити ще приблизно 3200 додаткових ДВК. Проте місцеві органи виконавчої влади надали дозвіл на створення лише 900 додаткових дільниць, внаслідок чого лишилося 1400 дільниць, переважно у містах, у списках яких більше 2500 (часом навіть 3500) виборців.

Реєстрація та скасування реєстрації кандидатів

ЦВК зареєструвала загалом 45 виборчих списків, 28 – від партій, які йдуть на вибори самостійно, та 17 – від блоків; загалом у виборчих перегонах змагалися 78 партій. Такий самий безперешкодний підхід був застосований ЦВК також під час реєстрації кандидатів. Початкова загальна кількість зареєстрованих кандидатів становила 7747.

Кандидати могли зняти свої кандидатури з партійних списків не пізніше ніж за три дні до виборів. В цілому, цим правом скористалися 152 кандидати в депутати. 9 березня лідер партії «Нова сила» подав офіційну заяву про зняття всіх кандидатів цієї партії з виборів. 14 березня ЦВК відмовила у задоволенні цієї заяви.

Списки виборців

Існувала політична воля ретельного перегляду списків виборців у загальнодержавному масштабі з метою усунення недоліків, виявлених протягом попередніх виборчих кампаній. У вересні 2005 р. був запроваджений новий двоетапний механізм складання та уточнення списків виборців. Цей механізм є перехідним й використовувався лише для підготовки до виборів 26 березня. У перспективі передбачається створення постійного централізова-

for a total of 78 contesting parties. The same inclusive approach was adopted by the CEC in the registration of candidates. The initial total number of registered candidates was 7,747.

Candidates could withdraw from party lists until three days before the elections. In total, 152 candidates withdrew. On 9 March, the 'New Force' party chairman submitted a formal request for withdrawal from the elections together with all candidates from the list. On 14 March, the CEC rejected the request.

Voter lists

There was political will to conduct a countrywide overhaul of the voter lists to address deficiencies identified in previous elections. A new two – stage mechanism for compiling and updating voter lists was set up in September 2005. This mechanism is transitional and only used in preparation of the 26 March elections. In the longer term, the establishment of a permanent, centralized State Register of Voters is foreseen and a specific law drafted to that effect has been reviewed jointly by the Council of Europe's Venice Commission and the OSCE/ODIHR3.

Yet, the timing and intended duration of this exercise, vesting overall responsibilities with local government authorities, implied that inherent challenges may have been underestimated.

During the first stage, 716 local working groups comprising representatives of the administration and supervised by 27 regional working groups and a central working group contributed to the compilation of a countrywide voter list database. The database was created for this specific exercise by merging local databases containing available information provided by passport offices, local administrations and other institutions. The quality of personal data of citizens varied considerably throughout the country. In some areas, such personal data remain paper-based.

Technical problems emerged when locally produced databases were merged, because some of these were maintained in Ukrainian and others in Russian. A variety of software for the transliteration of names were used, and in the absence of centrally produced guidelines to ensure uniformity and compatibility, this resulted at times in divergences in the spelling of names of voters and streets, creating multiple entries.

The second stage comprised some two months for verification of the newly compiled voter lists. Voters were given the opportunity to check their records in the draft voter lists, in the framework of an intensive voter awareness program.

Political parties represented in Parliament were granted access to the voter list database through the central working group, and had an opportunity to follow activities at local level within local working groups. Few parties took this opportunity during the verification stage.

A number of complaints on the accuracy of the voter lists were conveyed to the EOM by PoR, in most cases lacking con-

ного Державного реєстру виборців. Венеціанською комісією Ради Європи спільно з ОБСЄ/БДПЛ надано висновки щодо законопроекту з цього питання³.

Проте стислі часові рамки й визначена тривалість цього процесу, покладення загальної відповідальності на місцеві органи влади призвели до можливої недооцінки пов'язаних з цим проблем.

Протягом першого етапу для складання загальнодержавної бази даних списків виборців було створено 716 місцевих робочих груп з обліку виборців у складі представників центральних та місцевих органів влади під керівництвом 27 регіональних робочих груп на чолі з однією центральною робочою групою. Для цього через злиття місцевих баз даних, наданих паспортними столами, місцевими органами управління та іншими установами, була створена загальна база даних. Якість особових даних громадян значно відрізняється залежно від регіону країни; у деяких місцевостях такі особові дані продовжують існувати лише на паперових носіях.

Під час злиття місцевих баз даних виникли технічні проблеми через те, що деякі з них велися українською мовою, а інші – російською. Для транслітерації прізвищ використовувалося різне програмне забезпечення, що за відсутності централізованих настанов щодо забезпечення єдиного підходу та сумісності іноді призводило до розбіжностей у написанні прізвищ виборців і назв вулиць та створення множинних записів.

Другий етап відводив два місяці на перевірку новостворених списків виборців. Виборцям надали можливість перевірити свої особові дані у проектах списків виборців у рамках інтенсивної програми підвищення поінформованості виборців.

Представленим у Верховній Раді політичним партіям центральною робочою групою було надано доступ до бази даних списків виборців; крім того, партії мали можливість стежити за діяльністю місцевих робочих груп. Упродовж етапу уточнення лише кілька партій скористалися цією можливістю.

Представниками ПР до Місії зі спостереження за виборами було передано низку скарг щодо точності даних у списках виборців, але вони у більшості випадків не містили конкретних, придатних для перевірки доказів. Коли конкретних доказів було достатньо, тоді, за даними спостерігачів Місії, такі випадки вже були виправлені робочими групами, або ж інциденти не знаходили підтвердження (наприклад, у Херсонській області), хоча в Луганській та Сумській областях скарги переважно були обґрунтованими.

Лише в одному випадку Місія змогла підтвердити існування перекладу прізвища українською мовою. Для розв'язання цієї потенційної проблеми, яка отримала широкий розголос у ЗМІ, ЦВК надала 23 березня офіційне тлумачення частини восьмої статті 45 Закону, згідно з яким переклад прізвищ з російської на українську відносився до категорії технічних помилок, що можуть бути виправлені ДВК у день виборів.

crete and verifiable evidence. Where sufficiently specific evidence was provided, the EOM found such errors to have been already corrected by the working groups, or were not confirmed, for instance in the Kherson area. However, in Luhansk and Sumy areas, complaints were largely confirmed.

In one single case, the EOM was able to verify an allegation of translation of a name into Ukrainian. In order to address this potential problem, which received extensive media attention, the CEC gave an official interpretation of Art. 45.8 of the PAEL on 23 March, that included the translation of names from Russian to Ukrainian in the category of technical errors which can be corrected by the PEC on election day.

In an attempt to assess the quality of the voter lists, the EOM also conducted a limited survey of voter lists in urban areas in Dnipropetrovsk, Kharkiv, Kherson, Luhansk, Lviv, Mikolayev and Ternopil regions. The quality and layout of the voter lists, distributed to PECs by local government authorities through the DECes after the verification stage, was found both by LTOs and election commissions to vary from one DEC to another, without evidence of regional patterns.

The PAEL provides the possibility for PECs to add voters on the voter lists before election day through a lengthy mechanism, while no additions are allowed on election day. An amendment to the law allowing for additions in voter lists on election day, based on a relevant court decision, was adopted by Parliament on 14 March. On 25 March, President Yushchenko declined to sign the amendment and returned the text to the Parliament, as he considered it would create possibilities of multiple voting.

COMPLAINTS AND APPEALS

The courts functioned generally in a timely and transparent manner. While at the beginning of the campaign the majority of complaints addressed refusals of registration of political parties and candidates, later on, most complaints dealt with the composition of election commissions and campaign issues. A number of smaller parties informed the EOM that they would not seek legal remedies from the courts due to lack of trust.

The new Code of Administrative Procedure created a new framework for handling election complaints and appeals. Specialised courts on three levels are foreseen. However, the two lower levels could not be established and their function is temporarily executed by regular courts. The High Administrative Court started to work by the end of 2005 as the only and final instance for possible complaints against the decision of the CEC on the final election results.

A complainant still retains the option to file a complaint either to an election commission or to a court. This dual track approach was repeatedly noted in OSCE/ODIHR reports and in the joint review of the law undertaken with the Venice Commission as a possible source of inconsistent jurisdiction.

З метою оцінки якості списків виборців Місія також провела обмежене дослідження списків виборців у містах Дніпропетровської, Харківської, Херсонської, Луганської, Львівської, Миколаївської та Тернопільської областей. Як і довгострокові спостерігачі, так і виборчі комісії виявили, що якість та спосіб представлення списків виборців, переданих до ДВК місцевими органами державної влади через ОВК після етапу уточнення, значно відрізнялася в різних округах без будь-яких доказів існування регіональних особливостей.

Закон дає ДВК можливість додавати виборців у списки виборців перед виборами з використанням вельми тривалого механізму; тоді як такі додавання не дозволяються в день виборів. 14 березня Верховною Радою України було прийнято поправки до Закону, за якими б дозволялося включення виборців у списки виборців у день голосування на підставі рішення суду. 25 березня Президент Віктор Ющенко відмовився підписати ці поправки й повернув Закон до Верховної Ради, вважаючи, що це могло б створити можливості неодноразового голосування.

СКАРГИ ТА АПЕЛЯЦІЇ

Суди працювали загалом своєчасно та прозоро. Якщо на початку кампанії більшість скарг стосувалася відмов у реєстрації політичних партій та кандидатів, то пізніше скарги були пов'язані переважно зі складом виборчих комісій та проблемами проведення передвиборної кампанії. Декілька малих партій повідомили Місію про своє небажання звертатися по судовий захист через недовіру до судів.

Новий Кодекс адміністративного судочинства створив нові правові рамки для розгляду скарг та апеляцій, пов'язаних з виборчим процесом. Зокрема, він передбачає трирівневу систему спеціалізованих судів. Але при цьому адміністративні суди двох нижчих рівнів створити не вдалося, через що їх функцію тимчасово виконують суди загальної юрисдикції. Наприкінці 2005 року Вищий адміністративний суд України почав працювати як єдина вища інстанція, уповноважена розглядати можливі оскарження рішення ЦВК щодо офіційних результатів виборів.

У скаржника досі лишається можливість подання скарги або у виборчу комісію, або ж у суд. Такий підхід подвійності суб'єктів розгляду скарг неодноразово відзначався у звітах ОБСЄ/БДПЛ та у Спільному висновку щодо Закону, здійсненого ОБСЄ/БДПЛ спільно з Венеціанською комісією, як можливе джерело юридичних колізій.

Партіями було подано чотири судові позови проти ЦВК стосовно відмови у реєстрації. У всіх чотирьох випадках відмови у реєстрації були наслідком подання неповного комплексу документів. Щодо передвиборної кампанії, були скарги, які стосувалися озвучених міністром внутрішніх справ п. Ю. Луценком перед ЗМІ влас-

Four lawsuits were filed by parties against CEC decisions regarding refusal of registration. In all four instances, refusals of registration were the consequence of submission of incomplete documentation. An issue arising from the campaign concerned comments made to the media by the Minister of Internal Affairs, Mr. Lutsenko, on candidates from different parties and their possible criminal past. In three cases, courts and the CEC concluded that Mr. Lutsenko had violated the law, and requested him to abstain from such comments.

CAMPAIGN ENVIRONMENT

Compared to the 2004 presidential election, the campaign demonstrated considerable improvement. The pool of registered parties and blocs was highly representative of the political forces currently active in Ukraine, encompassing the entire political spectrum. The majority of interlocutors interviewed by the EOM considered the registration process to be inclusive, providing voters with a distinct choice among alternative options.

The election campaign was held in a competitive environment that was generally free from incident. Parties and blocs were able to meet with voters throughout the country and the EOM received no information of state authorities acting to prevent candidates from meeting with voters. Legal guarantees to enable parties and blocs to compete on an equal basis were respected, and voters had a considerable amount of time (about three and a half months) and information to accustom themselves with the wide array of choices available.

There was a clear distinction between campaigning in the west of the country and in the south and east. Generally, the campaigning got off to a quicker start and was more vibrant and visible in the south and east of the country, where all parties were active. Conversely, in the west there was a noticeable lack of PoR activity, while other opposition parties carried out campaigning events.

Nevertheless, the campaign remained personalized with an overall absence of policy presentation. The majority of campaign rallies observed by the EOM focused on criticism rather than concrete policy platforms. Some attention was given to issues of economy and foreign relations, but in a general sense and without much argumentation.

Of note was the role of police throughout the course of the election campaign. It retained a high degree of professionalism and neutrality in providing security during the holding of campaign events and generally maintained a low profile. A slow response to cases of disorderly conduct during campaign events was sometimes criticised by stakeholders, but such occurrences were exceptions during the campaign.

The tone of the campaign became considerably sharpened at the beginning of March. At the Ninth PoR Congress, party leader Viktor Yanukovich announced that the pro-government forces were organising mass falsifications

них коментарів щодо кандидатів від різних партій та їх можливого кримінального минулого. У трьох випадках суди та ЦВК дійшли висновку, що п. Луценко порушив закон, та зажадали від нього утримуватися від таких коментарів у подальшому.

УМОВИ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕДВИБОРНОЇ КАМПАНІЇ

Порівняно з президентськими виборами 2004 року, нинішня виборча кампанія продемонструвала суттєві зміни на краще. Весь спектр зареєстрованих для участі у виборах партій та блоків представляв широкий загал політичних сил, що наразі діють в Україні, й відтворював усю політичну палітру. Більшість співрозмовників із Місії визнавали, що процес реєстрації був безперешкодним, забезпечуючи виборців безумовними можливостями вибору поміж численними альтернативними варіантами.

Передвиборна кампанія відбувалася в змагальних умовах і загалом проходила без інцидентів. Партії та блоки мали можливість зустрічатися з виборцями по всій країні: Місія не отримувала повідомлень про спроби органів державної влади перешкодити зустрічам кандидатів з їхніми виборцями. Дотримувалися законодавчо визначені гарантії рівноправних змагальних умов для всіх партій та блоків, і виборці мали досить часу (близько трьох з половиною місяців) та інформації для ознайомлення з широкими можливостями політичного вибору.

Спостерігалася чітка розбіжність між способами проведення політичної агітації на Заході, Сході та Півдні країни. На Півдні та Сході країни, де проявляли активність усі партії, вона в цілому розпочалася швидше і була більш жвавою та помітною. Натомість на Заході спостерігалася помітна відсутність активності ПР на тлі заходів інших опозиційних партій.

Незважаючи на це, кампанія лишилася спрямованою на персоналії, а не на представлення власної політики. Більшість політичних передвиборних акцій, на яких побували спостерігачі Місії, були зосереджені швидше на критиці опонентів, аніж на популяризації конкретної політичної платформи. Певна увага приділялася питанням розвитку економіки та зовнішнім відносинам, але робилося це побіжно й без особливої аргументації.

Варто відзначити роль правоохоронних органів протягом передвиборної кампанії: вони зберегли високий професіоналізм та безсторонність і загалом не демонстрували своєї присутності при забезпеченні безпеки під час проведення масових політичних акцій. Дехто з учасників критикував їх повільне реагування на випадки порушення порядку під час масових заходів передвиборної кампанії, але такі випадки були радше винятком.

Тон передвиборної кампанії значно загострився на початку березня. На дев'ятому з'їзді Партії регіонів її лідер Віктор Янукович оголосив про організацію провладними силами масових фальсифікацій по всій країні.⁴ Як на основні засоби таких фальсифікацій він вказав на

throughout the country.⁴ He pointed to problems in voter lists and in the staffing of PECs as the major avenues for such violations. Other opposition parties adopted the same claims soon after. OU televised a 30 minute spot, portraying the PoR as comprised of criminals and thugs, and associating the leadership of the party with past violent events in Donetsk.

Incidents of violence and intimidation were also minimal over the course of the campaign and where they did occur, they were highly localized, with no indication that they had been centrally orchestrated. While a few incidents, such as attacks on party property and activists, and arson of party premises, were verified by the EOM, a number of complaints about incidents were found to be exaggerated or false by EOM follow-up.

In some limited instances, the EOM received information of administrative resources being used on behalf of a certain party. Cases confirmed included the appropriation of an official state function in Poltava by an SPU candidate and head of the oblast administration; the appearance in Kharkiv of gas bills from the local utility company bearing a political message from the SPU leader, Mr. Moroz; and the use of students to manufacture flags on behalf of PoR at Technical College No. 38 in Kharkiv. Nonetheless, such incidents remained isolated.

Limited examples of pressure on workers or students were also confirmed by the EOM observers. The EOM was able to verify that in Ordjonikidze, Dnipropetrovsk region, workers at one local factory were pressured by their management to sign contracts committing them to vote for BYT and threatening them with loss of employment. This incident was also confirmed by the local BYT branch.

A few violent incidents occurred in the run up to Election Day. These included the murder on 24th March of an OU candidate running for city council elections in Artemivsk (Donetsk oblast). Our Ukraine representatives in Artemivsk have refrained from commenting as to whether or not the murder is politically affiliated. In addition, an OU candidate running for the local contest in Zhytomyr and a Ne Tak parliamentary candidate in Sumy were beaten up. These incidents might be linked to local power struggles and remain isolated.

GENDER

Across all party and bloc lists, 19% of candidates standing were women. The highest representation of women was in the Green Party list, which had implemented an internal party policy of nominating 50% women in their list. The Our Ukraine Bloc and the Nataliya Vitrenko Bloc both had a relatively high number of women in their top ten (4 each). Within the structure of election commissions, 20% of commissioners were women within the CEC and women were particularly well represented at the DEC level, holding 52% of places overall and 44% of DEC chair posts.

проблеми зі списками виборців та формуванням ДВК. Невдовзі до цих звинувачень приєдналися також інші опозиційні партії. НУ продемонструвала на телебаченні 30-хвилинний фільм, у якому змалювала ПР як злочинців та бандитів, ототожнивши керівництво партії з насиллям, що мало місце у минулому в Донецьку.

Також мінімальною впродовж цієї передвиборної кампанії була кількість випадків насилля чи залякування, які якщо й траплялися, були виключно локального характеру й не мали жодних ознак централізованих спланованих дій. Місія підтвердила кілька інцидентів на кшталт нападів на майно або активістів учасників виборчих перегонів, або підпалу партійних приміщень; водночас ще кілька повідомлень за результатами перевірки спостерігачів Місії виявилися перебільшеними або сфабрикованими.

У кількох окремих випадках Місії повідомляли про застосування адмінресурсу на користь певної партії. Серед підтверджених випадків – зловживання службовим становищем з боку кандидата від СПУ, голови Полтавської обласної державної адміністрації; поширення у Харкові місцевим житлово-комунальним підприємством квитанцій на сплату спожитого газу з політичною рекламою лідера СПУ п. О. Мороза на них; також залучення учнів ПТУ № 38 у Харкові до виготовлення прапорців Партії регіонів. Утім, такі випадки лишилися поодинокими.

Спостерігачі Місії підтвердили окремі випадки тиску на працівників або студентів. Зокрема, Місії вдалося підтвердити, що у м. Орджонікідзе Дніпропетровської області керівництво однієї з місцевих фабрик примушувало її працівників підписувати зобов'язання голосувати за БЮТ, погрожуючи в інакшому випадку звільненням. Цей випадок також був підтверджений місцевим осередком БЮТ.

Кілька випадків насильницьких дій сталися напередодні дня виборів: це скоєне 24 березня вбивство кандидата від НУ на виборах до місцевої ради народних депутатів у м. Артемівськ (Донецька область). Від коментарів щодо того, чи був цей злочин політичним убивством, представники НУ в Артемівську відмовилися. Крім того, було побито кандидата від НУ на виборах до місцевих рад народних депутатів у Житомирі та кандидата до Верховної Ради України від Блоку «Не Так!» у Сумах. Ці випадки, ймовірно, стосуються місцевих конфліктів через розподіл владних повноважень і лишаються поодинокими.

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ

19% кандидатів від усіх партій та блоків становлять жінки. Найвищий відсоток жіночого представництва має виборчий список Партії Зелених України, яка ухвалила внутрішню партійну політику – віддати жінкам половину всіх місць у списку. Відносно велику кількість жінок у першій десятці своїх кандидатів (по 4 в кожному списку) мають Блок «Наша Україна» та Блок Наталії Вітренко. У структурі виборчих комісій жінки

NATIONAL MINORITIES

Only few interlocutors reported that the three percent threshold represented an obstacle to the possibility of minority groups to gain representation in Parliament in order to defend their interests. Anti-Semitism and xenophobia targeted at minorities remained a marginal phenomenon. Although language policy was addressed prominently by several parties, many analysts agreed that levels of tension had decreased since the last election.

ELECTION OBSERVERS

Under the amended election legislation, non-partisan domestic observers were permitted to observe the election day process. Sixteen Ukrainian organizations were registered by the CEC to act as observers on election day. One of the most prominent, the Committee of Voters of Ukraine, which had been active in election observation since 1994, stated that they deployed some 5,000 observers throughout the country on election day. In addition, a number of international observation organizations, such as ENEMO and CIS-EMO, observed on election day.

MEDIA

In the aftermath of 2004 presidential elections the media environment underwent significant and positive changes. Temnyky (guidelines to media editorial lines) and patterns of intimidation of journalists no longer appear to be an issue. The majority of media monitored⁵ by the EOM engaged in an extensive coverage of the campaign and provided voters with an active political debate in their evening news, various talk shows and the substantial amount of paid advertisements.

Efforts by various channels to organise televised debates had limited success. On March 5, Channel 5 launched its own project of free of charge debates, based on five series of discussions. The leaders of the three most influential parties and blocs declined to participate.

In their news programmes, despite rather extensive coverage of the President and Government, most of the monitored broadcast media allocated the biggest share of their political information to OU. While the presentation of the incumbent authorities, including the President and the Prime Minister, was prevalently positive and neutral in its tone, the activities of OU were generally covered in a balanced manner. In the last few days before the elections, the President was granted extended coverage on a number of TV Channels. This included interviews on UT1 and 1+1, as well as an address that was aired on 24 March on all major TV channels.

The State-funded broadcaster UT 1 complied with its legal obligation to provide free time for all contestants. However, it also devoted a significant portion of the political coverage in its main news programme to activities of the executive branch and the President⁶, which was largely neutral and positive in tone. The overall monitoring analysis also showed a level of unbalance in its coverage of the

становили 20% членів ЦВК; крім того, особливо добре були представлені жінки на рівні ОВК (52% посад у цілому) та ДВК (44% посад).

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ

Лише дехто зі співрозмовників зазначив, що тривідсотковий бар'єр є перешкодою на шляху національних меншин до отримання представництва у парламенті з метою захисту їх інтересів. Націлені на національні меншини прояви антисемітизму та ксенофобії були лише поодинокими явищами. Незважаючи на активне висвітлення кількома партіями мовної політики, багато аналітиків погодилися з тим, що рівень напруженості порівняно з минулими виборами зменшився.

СПОСТЕРІГАЧІ ЗА ВИБОРАМИ

Згідно з виборчим законодавством після внесення поправок незалежним національним спостережним організаціям було дозволено спостерігати за процесом голосування в день виборів. ЦВК зареєструвала 16 громадських організацій для спостереження за процесом голосування в день проведення виборів. Найвідоміша з них – «Комітет виборців України» (КВУ), яка проводить спостереження за виборами в Україні з 1994 р., заявила про розміщення в день виборів близько 5000 своїх спостерігачів по всій державі. Крім того, спостереження за виборами в день їх проведення також здійснювали міжнародні спостережні організації – такі як ENEMO та CIS-ЕМО.

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Після президентських виборів 2004 року у середовищі ЗМІ сталися значні позитивні зміни. Як здається, вже не існує таких проблем, як використання так званих темників (неофіційних рекомендацій редакціям ЗМІ щодо висвітлення певних подій) та залякування журналістів. Більшість ЗМІ, моніторингом яких займалася Місія⁵, активно висвітлювали передвиборну кампанію, забезпечували виборців можливістю спостерігати за активними політичними дебатами у блоках вечірніх новин, різноманітних ток-шоу, а також розміщували значну кількість платної політичної реклами.

Зусилля різних телеканалів щодо організації теледебатів мали лише обмежений успіх. 5 березня «5-й канал» запустив власний проект безкоштовних теледебатів, який ґрунтувався на п'яти серіях дискусій, але лідери трьох найвпливовіших партій та блоків відмовилися взяти в ньому участь.

Більшість електронних ЗМІ, моніторинг яких проводився, незважаючи на без того широке висвітлення діяльності Президента та Уряду, у своїх програмах новин віддавали значну частину блоку політичних новин інформації про НУ. Висвітлення діяльності чинного Президента і Прем'єр-міністра відбувалося переважно і позитивному та нейтральному тоні, а діяльності НУ – загалом врівноважено. За останні кілька днів пе-

main political contestants. Out of the parties and blocs related coverage, the largest portion went to OU, with 9%, while BYT and PoR accounted for 5% each. In addition, while the information about the ruling party was more neutral and positive in its tone, PoR was presented in an overall balanced way. The portrayal of BYT was on the contrary more neutral or negative.

Private channel Inter paid the highest attention to OU, PoR and Ne Tak!, granting them 12%, 12% and 9% respectively of its political prime time news coverage. For OU, negative coverage prevailed over positive. The presentation of the two other forces was more favorable with a very positive picture of bloc Ne Tak!. Channel 1+1 similarly favoured OU with 13% of overall balanced coverage. On the other hand, PoR received the second largest amount of coverage (9%), with a significant portion of negative tone.

Private televisions TRK Ukraine and ICTV have displayed clear preferential treatment in favour of PoR for the first; while the latter favoured PORA-ROP. While PoR was granted 18% of TRK's political news coverage, ICTV allocated to PORA-ROP 9%, with almost exclusively positive and neutral tone.

Concerns expressed by the EOM about the placement of election campaign materials within the news programmes appeared to be grounded. Monitoring disclosed several occasions on nation-wide channels, such as Inter, ICTV, Novy Kanal, STB and TRK Ukraine, that clearly promoted specific parties and blocs in their news items.

The majority of the monitored print media expressed a diversity of views in covering a number of parties, although newspapers often demonstrated support for specific parties and candidates.

At regional level, some political parties and blocs used a provision of the PAEL7 to challenge unbalanced election reporting by the media, requesting the temporary suspension of licenses. In Crimea, privately owned Chernomorskaya TV faced at least two legal challenges filed by a local bloc that included PoR. In Dnipropetrovsk, the private 9th Channel was challenged in court, in a similar case initiated by Viche party.

The Expert Council on Mass Media formed as an independent consultative body, played a positive role by helping regional media to comply with the legal framework.

ELECTION DAY

All phases of election day were conducted in peaceful manner and largely in accordance with the law. However, overcrowding was noted in three out of ten polling stations. Long queues of voters were observed, with voters having to wait up to five hours to vote. In many cases, some voters ended up voting outside of voting booths, thus compromising the secrecy of the vote. This was observed in 12% of polling stations visited.

It is commendable that, under such conditions, the majority of voters were still able to exercise their rights peacefully, and no serious incident was recorded.

ред виборами діяльність Президента отримала широке висвітлення на кількох каналах телебачення, зокрема, інтерв'ю на каналах УТ-1 та 1+1, а також його Звернення до народу України, що транслювалося 24 березня всіма найбільшими телеканалами.

Державний канал телемовлення УТ-1 виконав законодавчо визначений обов'язок надавати безкоштовний ефірний час усім учасникам передвиборної боротьби, він також приділив значну частину в політичному блоці своєї основної програми новин висвітленню діяльності виконавчих органів державної влади та Президента⁶, переважно у нейтральній та позитивній тональності. Загальний аналіз результатів моніторингу також засвідчив певний дисбаланс у висвітленні основних політичних супротивників. Серед усього об'єму уваги, приділеної партіям та блокам – учасникам виборчих перегонів, найбільша частка припала на НУ (9%), тоді як БЮТ та ПР отримали по 5% кожна. Крім того, якщо інформація про правлячу партію була переважно нейтральною та позитивною, ПР висвітлювалася загалом збалансовано. БЮТ, навпаки, висвітлювався більш у нейтральному чи негативному тоні.

Приватний телеканал «Інтер» приділяв найбільше уваги НУ, ПР та Блоку «Не Так!», віддавши їм відповідно 12%, 12% та 9% кращого ефірного часу в програмах політичних новин. У випадку з НУ негативне висвітлення превалоувало над позитивним. Висвітлення двох інших політичних сил було більш сприятливим, причому дуже позитивно подавався Блок «Не Так!». Канал «1+1» так само віддавав перевагу НУ – 13% ефірного часу із загалом виваженим висвітленням. З іншого боку, ПР за обсягом висвітлення була другою (9% ефірного часу), причому значна частина коментарів була з негативним забарвленням.

Приватні телеканали ТРК «Україна» та ICTV спочатку продемонстрували явну прихильність до ПР, але останній далі почав віддавати перевагу Блоку ПОРА-ПРП. У блоці політичних новин ТРК «Україна» ПР отримала 18% ефірного часу, а ICTV віддав Блоку ПОРА-ПРП 9% ефірного часу, переважно в позитивному та нейтральному тоні.

Висловлюване представниками Місії занепокоєння щодо розміщення політичних рекламних матеріалів у програмах новин видалися небезпідставними: у процесі моніторингу було виявлено кілька випадків явного рекламування певних політичних партій та блоків у програмах новин таких національних каналів, як «Інтер», ICTV, «Новий канал», СТБ та ТРК «Україна».

Більшість друкованих ЗМІ, моніторинг яких проводився, виявили розмаїття поглядів, висвітлюючи кілька партій одночасно, хоча газети нерідко демонстрували підтримку конкретних партій чи кандидатів.

На регіональному рівні деякі політичні партії та блоки скористалися відповідним положенням Закону⁷ для оскарження невірноваженого висвітлення ходу передвиборної боротьби у ЗМІ, вимагаючи тимчасового припинення дії ліцензій. У Криму місцевим блоком, до складу якого входила також ПР, було подано, принаймні, два

IEOM observers assessed the opening process as good or very good in 93% of visited PECs. Voting procedures were similarly assessed in 91% of observations. However, bad organization was noted in 8% of polling stations visited and shortcomings in voter lists in 10%. In some cases, IEOM observers noted that voters were added on the voter list during the day, in contravention to the law. This might have resulted from poor voter information, or from possible confusion generated by an announcement made on election day by the outgoing Speaker of Parliament, Mr. Lytvyn, hinting that voters may be added to the voter lists with a Court decision. As noted above, an amendment to the law foreseeing this possibility was adopted by Parliament on 14 March, but was not signed by the President.

Unauthorised persons, mainly police, were observed in 11% of polling stations visited, although not interfering in the process. IEOM observers noted that ballot boxes were not sealed properly in 14% of polling stations visited.

The counting of votes was overall assessed as having proceeded well and in accordance with the law, although there were a significant number of observer reports that indicated inconsistencies and poor understanding of counting procedures. Some irregularities were noted in a number of polling stations, including cases of party observers interfering with the count and difficulty in completing vote count protocols.

The presence of substantial numbers of both non-partisan and party observers in polling stations on election day significantly enhanced the transparency of the process. Domestic non partisan observers were noted as present in 74% of polling stations visited. Regrettably, IEOM observers were denied access to the tabulation of election results in DEC 111 (Luhansk), 143 (Poltava) and 162 (Sumy). At the time of issuance of this statement, observers reported some serious concerns regarding the vote tabulation in DEC 98 (Kirovograd).

For further information, please contact:

- Ms. Urdur Gunnarsdottir, OSCE/ODIHR Spokesperson, or Mr. Gilles Saphy, Election Adviser, Warsaw (Tel: +48-22-520-06-00);
- Mr. Angus Mc Donald, Press Officer, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Strasbourg (Tel: +33-388-41-20-00);
- Mr. Andreas Baker, Press Officer, OSCE Parliamentary Assembly, Copenhagen (Tel: +45 33 37 80 52);
- Mr. Cezary Lewanowicz, European Parliament, Brussels (Tel: +32 2 284 37 43);
- Mr. Zachary Selden, NATO Parliamentary Assembly, Brussels (Tel: +32 2 513 28 65).

This statement is also available in Ukrainian. However, the English language version remains the only official document.

позови проти приватної телекомпанії «Чорноморська ТВ». У Дніпропетровську приватний телеканал «9 канал» за аналогічних обставин був притягнутий до судової відповідальності партією «Віче».

Створена як незалежний консультативний орган, Експертна рада з питань ЗМІ відіграла позитивну роль, сприяючи забезпеченню дотримання регіональними ЗМІ вимог законодавства.

ДЕНЬ ВИБОРІВ

Усі етапи дня виборів проходили спокійно, переважно відповідно до законодавства. Проте, у трьох з кожних десяти виборчих дільниць було помічено надмірне скупчення виборців. Спостерігалися довгі черги, коли виборцям доводилося чекати до п'яти годин, щоб проголосувати. В багатьох випадках деякі виборці зрештою голосували поза межами кабінки для голосування, що піддавало ризику таємності голосування.

Заслугує на повагу те, що за таких умов більшість виборців все ж змогли реалізувати своє право голосу мирно, без жодного повідомлення про серйозні інциденти.

Спостерігачі ММСВ дали оцінку «добре» чи «дуже добре» процесу відкриття виборчих дільниць у 93% відвіданих виборчих дільниць. Подібну оцінку було надано процесу голосування у 91% випадків. Проте погану організацію було помічено у 8% відвіданих виборчих дільниць, помічено недоліки в списках виборців – у 10%. У деяких випадках спостерігачі Місії помічали, що особи включалися в списки виборців у день голосування всупереч законодавству. Це могло бути наслідком недостатньої поінформованості виборців або можливої плутанини через заяву, яку в день виборів зробив Голова ВРУ, строк повноважень якого спливає, пан Литвин, натякаючи, що виборці можуть бути включені у списки виборців у день голосування за рішенням суду. Як зазначалося вище, поправку до Закону, якою передбачалася така можливість, було прийнято парламентом 14 березня, але Президент її не підписав.

Присутність на виборчих дільницях не уповноважених на те осіб, переважно працівників правоохоронних органів, було помічено в 11% відвіданих виборчих дільниць. Утім, вони не втручалися в процес. Спостерігачі ММСВ помі-

тили, що урни для голосування не були належним чином опломбовані в 14% відвіданих виборчих дільниць.

Процес підрахунку голосів загалом було оцінено як такий, що проходив добре та відповідно до вимог законодавства, хоча й була значна кількість повідомлень від спостерігачів про невідповідності та погане розуміння процедури підрахунку голосів. На деяких виборчих дільницях було помічено певні порушення, в тому числі втручання спостерігачів від партій у підрахунок та труднощі із заповненням протоколу про підрахунок голосів.

Присутність у день виборів на виборчих дільницях значної кількості спостерігачів від громадських організацій та партій значно підвищило прозорість процесу. Спостерігачі від українських громадських організацій були помічені у 74% відвіданих виборчих дільниць. На жаль, спостерігачам ММСВ було відмовлено в можливості спостерігати за процесом встановлення підсумків голосування в ОВК територіальних виборчих округів 111 (Луганськ), 143 (Полтава) та 162 (Суми). На час складання цієї Заяви спостерігачі висловили серйозне занепокоєння щодо встановлення підсумків голосування в ОВК територіального виборчого округу 98 (Кіровоград).

Для отримання подальшої інформації, будь ласка, звертайтеся до:

- пані Урдур Гуннарсдоттір, речника ОБСЄ/БДПЛ, або пана Жіля Сафі, Радника з виборчих питань, Варшава (тел.: +48-22-520-06-00);
- пана Ангуса МакДональда, представника зі зв'язків з пресою Парламентської Асамблеї Ради Європи, Страсбург (тел.: +33-388-41-20-00);
- пана Андреаса Бейкера, представника зі зв'язків з пресою Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Копенгаген (тел.: +45 33 37 80 52);
- пана Чезарі Левановіча, Європейський Парламент, Брюссель (тел.: +32 2 284 37 43);
- пана Захарі Селдена, Парламентська Асамблея НАТО, Брюссель (тел.: +32 2 513 28 65).

**Це переклад Заяви з англійської мови.
Єдиним офіційним документом залишається англійський варіант.**

¹ Висновки №338/2005 та 339/2005.

² 17 листопада 2005 р., 19 січня 2006 р. та 9 лютого 2006 р.

³ Висновок №338/2005, CDL-AD (2006)003.

⁴ Аналогічні звинувачення були передані до МСВ представниками ПРУ Дніпропетровську і Харкові та представниками Блоку «Не Так!» у Донецьку.

⁵ За період між 16 січня та 24 березня Місія ОБСЄ/БДПЛ провела моніторинг з використанням кількісного та якісного аналізу дев'яти каналів телебачення та восьми друкованих видань, серед яких: телевізійні канали УТ-1, «5-й канал», ICTV, «Інтер», «Новий канал», НТН, СТБ, ТРК «Україна», «Студія 1+1», та друковані видання: «Голос України», «Урядовий кур'єр», «Факти и коментарии», «Сьогодні», «Сільські вісті», «Вечірні вісті», «Україна молода», «Дзеркало тижня».

⁶ Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» (1997 р.) зобов'язує державні ЗМІ забезпечувати висвітлення діяльності вищих державних посадових осіб, головним чином, Президента країни.

⁷ Стаття 71.10

¹ Opinions 338/2005 and 339/2005

² On 17 November 2005, 19 January 2006 and 9 February 2006

³ Opinion no. 338 / 2005, CDL-AD(2006)003

⁴ Similar allegations were echoed to the EOM by PoR in Dnipropetrovsk and Kharkiv, and by Ne Tak! in Donetsk.

⁵ The OSCE/ODIHR EOM monitored, implementing both qualitative and quantitative analysis, nine TV channels and eight newspapers in the period between 26 January and 24 March. These included the TV channels UT 1, Channel 5, ICTV, Inter, Novy Kanal, NTN, STB, TRK Ukraine, 1+1 and the newspapers Golos Ukrainy, Uryadovy Kurier, Factu i Komentarii, Segodnja, Silsky Visty, Vechirny Visty, Ukraina Moloda, Zerkalo Nedeli.

⁶ The Law on the Procedure of Coverage of Activities of the State and Local Authorities by the Mass Media, from 1997 obliges state-funded media to cover activities of state officials, predominantly the president.

⁷ Article 71.10

Європейська мережа організацій,
що спостерігають за виборами
Міжнародна місія спостереження
Парламентські вибори в Україні – 2006

European Network of Election
Monitoring Organizations
International Observation Mission
Ukraine Parliamentary Elections 2006

ПОПЕРЕДНІЙ ЗВІТ ВИСНОВКІВ МІСІЇ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЕНЕМО ЗА ПАРЛАМЕНТСЬКИМИ ВИБОРАМИ 2006 РОКУ

Київ, 27 березня, 2006 р.

PRELIMINARY REPORT ON FINDINGS OF THE ENEMO OBSERVATION MISSION 2006 UKRAINIAN PARLIAMENTARY ELECTIONS

Kyiv, March 27, 2006

ВИСНОВКИ

ПРО ВИЯВЛЕНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ МІСІЇ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Європейська мережа організацій, що спостерігають за виборами (ENEMO), об'єднання 18 провідних громадських організацій Центральної та Східної Європи і Центральної Азії, мала нагоду спостерігати за значним удосконаленням проведення виборів до Верховної Ради порівняно з президентськими виборами 2004 року. Атмосфера проведення парламентських виборів 2006 року може бути охарактеризована як така, що пройшла в цілому без тиску, залякування, направлено проти політичних партій, блоків чи окремої частини електорату. Абсолютно очевидно, що на протигагу 2004 р., використання адміністративного ресурсу було відсутнє, і спостерігачі ENEMO повідомляли лише про поодинокі випадки тиску на робітників їхніми роботодавцями чи директорами. Спостерігається значне вдосконалення у попередженні таких випадків.

Слід відзначити суттєві поліпшення порівняно з 2004 роком щодо організації самого дня виборів. День голосування пройшов мирно, без значних порушень чи махінацій. Однак ENEMO заявляє, що в день виборів були значні організаційні та технічні проблеми, пов'язані з пізнім відкриттям виборчих дільниць чи порушенням норм, що було спричинене величезними чергами на місцях голосування, а також неточностями у списках виборців. У окремих випадках спостерігачі ENEMO звітували про порушення норм таємного голосування,

SUMMARY OF FINDINGS AND OBSERVATION

The European Network of Election Monitoring Organizations (ENEMO), a coalition of 18 leading civic organizations from Central and Eastern Europe and Central Asia, observed significant improvement in the Ukrainian parliamentary elections over the 2004 Ukrainian presidential election. The election environment surrounding the 2006 parliamentary elections was generally free of pressure, intimidation or harassment against any political party or bloc or any specific parts of the electorate. In stark contrast to 2004, there were no reports of centralized misuse of administrative resources and ENEMO observers reported only isolated cases of pressure on employees by their local directors or employers. While these cases should be vigorously investigated this diminution marks a significant improvement.

In a noteworthy improvement from 2004, Election Day was peaceful and without report of serious fraud and violence. However, ENEMO reported that on Election Day there were significant organizational and technical problems concerning late opening of polling stations and violations or irregularities resulting from overcrowding in the polling stations and missing voters on the voter lists. In some isolated cases ENEMO observers reported violations of the secrecy of the vote, multiple voting, and campaigning in polling station.

ENEMO observers note that the Central Election Commission (CEC) is functioning in a professional, fair, and transparent manner. Since December 2005, the CEC

багаторазове голосування та проведення агітації на виборчих дільницях.

Спостерігачі ENEMO відмічають, що Центральна виборча комісія (ЦВК) працює на належному професійному рівні, чесно та відкрито. З грудня 2005 року ЦВК провела 84 засідання, на які мали доступ спостерігачі та представники преси. В результаті цих засідань ЦВК прийняла 1330 постанов. ЦВК акредитувала 3516 міжнародних, 287 610 спостерігачів від партій та блоків, а також 3350 місцевих незалежних спостерігачів. З цього приводу ENEMO висловлює подяку за надану професійну підтримку в реалізації місії.

Проведення місцевих виборів разом із виборами до Верховної Ради створило додаткові складнощі в їх підготовці та організації. Через проведення виборів різного рівня в один і той самий час спостерігачі ENEMO відзначали, що недостатньо підготовлені дільничні комісії досить часто потерпали від переповнених виборчих дільниць і на недостатньому рівні організували процес голосування. Зокрема, спостерігачі ENEMO відзначали великі проблеми з підготовкою дільничних виборчих комісій (ДВК) та якістю списків виборців. Складні умови формування дільничних виборчих комісій через недостатній рівень кваліфікації членів комісій, низький рівень оплати праці та страх кримінальної відповідальності призвели до значних затримок у виконанні виборчого календарного плану. В результаті, у деяких випадках громадяни зіткнулися з труднощами під час перевірки своїх імен у списках виборців, а комісії мали обмаль часу для внесення необхідних змін напередодні дня голосування. Подібні адміністративні проблеми досягли різного рівня розвитку в різних областях України.

Український парламент намагався вирішити найсерйозніші технічні проблеми шляхом внесення змін до виборчого законодавства. Поправки, прийняті 14 березня та підписані Президентом 18 березня, надали додаткове фінансування для роботи членів виборчих комісій, розширили категорії людей, з яких обираються члени дільничних виборчих комісій, а також дозволили членам ДВК голосувати на тих дільницях, на яких вони працюють у день виборів. Хоча ENEMO визнає, що такі зміни були необхідними для організації виборів, занепокоєння викликає той факт, що внесення змін до виборчого законодавства відбуваються незадовго до дня виборів. Дії такого характеру призводять до критики виборчого процесу та свідчать про його недостатню підготовку.

МІСІЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ENEMO

Європейська мережа організацій, що спостерігають за виборами (ENEMO), є групою з 18 провідних громадських організацій з 16 країн Центральної та Східної Європи та Середньої Азії. Члени-організації ENEMO спостерігали за проведенням 140 національних виборів та підготували більше ніж 190 000 спостерігачів. Метою

has held 84 meetings, all of them open to observers and the press, during which 1330 rulings were adopted. The CEC has registered 3516 international, 287'610 partisan observers, and 3350 domestic non-partisan observers. ENEMO expresses its gratitude for the Commission's professional support.

The conduct of local and regional elections concurrently with parliamentary elections highlighted particular organizational challenges. Because of the added administrative burden of multiple elections, ENEMO notes that lower-standing election commission struggled in many cases to cope with overcrowded polling stations and to regulate the cumbersome voting process. In particular, ENEMO observers have reported serious problems with preparation of Precinct Election Commissions (PECs) and the quality of the voter lists. The difficulty in filling precinct commissions due to low qualification, poor payment and potential commission members' fear of criminal liability, resulted in heavy delays in the electoral calendar. As a result, it was sometimes difficult for citizens to verify their names in the voter lists, and for changes to the lists to be made by the PECs in time for the election. These administrative problems were observed to different extents in different regions of Ukraine.

The Ukrainian Parliament tried to solve the most serious technical problems by amending election legislation. The electoral law amendments passed by parliament on March 14th and signed by the President on March 18th provide for extra compensation for election commission members, broaden the categories of individuals from which PEC members can be recruited, and allow PEC members to cast their ballots in the polling station they work on election day. While ENEMO realizes that these changes were critical to the relatively smooth administration of the elections, it is concerned about the apparent trend of amending election legislation shortly before Election Day. Activities of this sort make the election process vulnerable to additional criticism and are a sign of insufficient preparation for the election process.

ENEMO OBSERVATION MISSION

The European Network of Election Monitoring Organizations (ENEMO) is a group of 18 leading civic organizations from 16 countries of Eastern and Central Europe and Central Asia. ENEMO member organizations have monitored more than 140 national elections and trained more than 190,000 observers. ENEMO seeks to support the international community's interest in and support for democracy in the OSCE region, to assess electoral conditions and the political environment, and to offer accurate and impartial observation reports. ENEMO international observation missions evaluate the electoral process using international standards for democratic and fair elections and benchmarks in the assessed country's legislation and constitution. During the 2004 Presidential Elections in

ENEMO є підтримка інтересів міжнародної спільноти та демократичних процесів у країнах-членах ОБСЄ, оцінка умов проведення виборів та політичного середовища, представлення повних та неупереджених звітів по виборах. Міжнародна місія спостереження ENEMO оцінює виборчий процес, використовуючи міжнародні стандарти проведення демократичних і чесних виборів та стандарти оцінювання законодавства та конституції держави. Під час проведення президентських виборів 2004 року в Україні ENEMO була однією з найчисельніших міжнародних місій спостереження. Вона делегувала 50 довготермінових спостерігачів та понад 1000 короткотермінових спостерігачів, а також здійснювала спостереження за виборчим процесом під час усіх трьох турів виборів у всіх регіонах України.

Для спостереження за перебігом парламентських виборів 2006 року в Україні, ENEMO задіяла 42 довготермінових спостерігачів в усіх регіонах для моніторингу виборчої кампанії та підготовки до проведення голосування 26 березня у передвиборний період. У день голосування ENEMO направила 389 спостерігачів до 2 040 виборчих дільниць по всій Україні.

Попередній звіт ENEMO про результати спостереження базується на результатах спостереження довго- та короткотермінових спостерігачів, згідно з міжнародними стандартами та місцевим виборчим законодавством. Хоча в Україні одночасно проводились парламентські та багаторівневі місцеві вибори, місія ENEMO фокусувала своє спостереження на проведенні виборів до парламенту. Місія наголошує, що її попередній звіт не надає остаточних висновків щодо перебігу всього виборчого процесу. ENEMO відстрочить оприлюднення свого кінцевого звіту до закінчення процесу підрахунку голосів, проголошення результатів виборів та розгляду можливих скарг та зауважень.

Організація виборчого процесу в день голосування

ENEMO приділила увагу можливості виборців реалізувати своє виборче право без перешкод. Під цим кутом зору Місія розглядала організацію виборів у день голосування. Як зазначено вище, ENEMO оцінила атмосферу проведення парламентських виборів як загалом вільну від тиску чи залякування проти будь-якої політичної партії, блоку чи групи виборців. Проте в день голосування спостерігачі ENEMO зафіксували значні організаційні та технічні проблеми. ENEMO розглядає ці проблеми у звіті з тим, щоб надати інформацію та рекомендації щодо подальшого вдосконалення виборчого процесу в Україні.

Парламентські вибори проводяться під керівництвом Центральної виборчої комісії (ЦВК), 255 територіальних виборчих комісій (ТВК), 34 043 дільничних виборчих комісій (ДВК), через залучення 529 650 членів. У день голосування ЦВК оперативно оприлюднювала

Україні, ENEMO was one of the largest among the international monitoring missions. It twice deployed more than 1000 observers and monitored the election process during all three rounds of the elections in all regions of Ukraine.

For the Ukrainian 2006 parliamentary elections, ENEMO deployed 42 long-term observers covering all oblasts of Ukraine to monitor the pre-election environment including the political campaign and preparation activities of the election administration ahead of the March 26th parliamentary election. For Election Day ENEMO deployed 389 election observers to 2040 polling stations throughout all oblasts of Ukraine.

The ENEMO observation preliminary report is based on observations of the long- and short-term observers findings compared to international standards and national election legislation. Although Ukraine conducted both parliamentary and local multi-level elections on March 26th, the ENEMO mission focused its observation on monitoring elections at the parliamentary level. The mission emphasizes that this preliminary report does not render a final assessment of the entire election process. ENEMO will defer its final assessment until the end of the vote count, announcement of the results and the potential complaints have been addressed.

Election Administration on Election Day

ENEMO's primary focus was the ability of all voters to exercise their right to vote without impediment. This is the angle from which the organization evaluated the administration of Election Day. As noted above, ENEMO found that the environment surrounding the 2006 parliamentary elections was generally free of pressure, intimidation or harassment against any political party or bloc or any specific parts of the electorate. However, on Election Day ENEMO observed significant organizational and technical problems. ENEMO describes these problems here in the interest of providing information and recommendations directed at further improving Ukraine's electoral process.

The parliamentary elections are administered by Central Election Commission (CEC), 225 District Election Commissions (DEC) and 34,043 Precinct Election Commissions (PEC), involving 529,650 commission members. On Election Day, the CEC promptly issued statistics that were also available on the internet. As the stated number of absentee ballots issued in 2006 was 44,219 it is clear that absentee voting is unlikely to be abused, as it was on a major scale in 2004.

Opening

ENEMO observers noted that a number of the polling stations did not open on time. Thus, 26% of PECs opened 10-15 minutes behind schedule, 12% opened at least 30 minutes after the scheduled opening. While such delay are not exceptional, they seemed largely related to the complicated pre-opening procedures related to the multiple levels of elections. Other reasons of lesser prevalence were the

статистику голосування, зробивши дані доступними для перегляду в Інтернеті. Загальна кількість відкритих посвідчень, виданих у 2006 році, становила 44 219, що зробило неправдоподібною можливість широкомасштабного зловживання цією процедурою голосування, як це було в 2004 році.

Відкриття

Спостерігачі ENEMO повідомили про те, що певна кількість виборчих дільниць відкрилась із запізненням. Таким чином, 26% виборчих дільниць відкрилися із запізненням на 10-15 хвилин, 12% – запізнились з відкриттям як мінімум на 30 хвилин. Хоча такі запізнення не сильно вплинули на перебіг голосування, вони були здебільшого викликані складною процедурою відкриття спричиненою паралельним проведенням кількох виборів. Також запізнення у відкритті виборчих дільниць були подекуди викликані переходом на літній час, та виключенням з передвиборних перегонів деяких партій та блоків в останній момент.

ДВК були відкриті із запізненням щонайменше на півгодини, зокрема, в Дніпропетровську, (ТВК 30, ДВК 1, 07:45), Луганську (ТВК 102, ДВК 29, 7:30), Миколаєві (ТВК 184, ДВК 105, 07:45), Волинській області (ТВК 152, ДВК 98, 7:35) та Вінниці (ТВК 12, ДВК 87, 7:30), Івано-Франківську (ТВК 85, ДВК 3, 7:50), Одесі (ТВК 516, ДВК 138 7:40) та Черкасах (ТВК 203, ДВК 3, 7:30).

Кількість членів ДВК

У своєму передвиборному звіті ENEMO висловила серйозне занепокоєння багаторазовими змінами у складі ДВК протягом передвиборного періоду. Найбільше занепокоєння викликала спроможність комісій мати у своєму складі мінімальну необхідну кількість членів у день виборів. Ця проблема була більш-менш вирішена завдяки зусиллям ЦВК та поправкам, внесеним до виборчого законодавства в останню хвилину, які розширили категорії осіб, що можуть працювати в складі виборчих комісій.

Неорганізоване голосування

Ключовою організаційною проблемою в день виборів був безлад на виборчих дільницях, включаючи черги всередині та ззовні приміщень для голосування, особливо в першій половині дня. Це було, зокрема, спричинено тим фактом, що процеси видачі бюлетенів та безпосередньо вибору і голосування занадто затягнулися. Списки кандидатів у більшості бюлетенів були дуже довгими та включали до 40 імен, що ще більше затягувало процес голосування. Аналогічні перешкоди могли бути повністю усунені за допомогою кращої організації виборчого процесу.

Випадки утворення натовпів на території виборчих дільниць були зафіксовані, зокрема, в Донецьку (ТВК 41, ДВК 99), Луганську (ТВК 105, ДВК 35),

change to daylight savings time and the last-minute cancellation of local parties and blocs that needed to be crossed out from the ballots.

PECs opened at least 30 minutes late, among others, in Dnipropetrovsk, (DEC 30, PEC 1, 07:45), Luhansk (DEC 102, PEC 29, 7:30), Mykolayiv (DEC 184, PEC 105, 07:45), Volyn (DEC 152, PEC 98 7:35), and Vinnytsya (DEC 12, PEC 87, 7:30), Ivano-Frankivsk (DEC 85, PEC 3, 7:50), Odesa (DEC 51, PEC 138, 7:40), and Cherkasy (DEC 203, PEC 3, 7:30).

Number of PEC members

ENEMO noted in its pre-election report serious concern about multiple changes in PEC membership during the campaign period. One of the potential worries was whether the Commissions would be staffed with the minimum amount of members during Election Day. It appears that this concern was resolved by the efforts of the CEC and last-minute changes made to election law that broadened the categories from which commission members could be recruited.

Disorderly Voting

The key concerns in the organization of Election Day were disorder at the precincts, including lines inside and in front of polling stations, especially during the first half of the day. These disruptions were largely caused by the extended period of time it took for ballot issuance, as well as for making a choice and voting. Most ballots were extremely long with more than 40 candidates, further lengthening the voting turnover time. As a result voters at numerous PECs were forced to wait in line for sometimes extensive periods of time, causing some of them to depart. It is unclear what percentage of voters later returned to vote. This impediment to voters was entirely preventable by better organization.

Concerns with crowds and disorderly voting were noted, among others, in Donetsk (DEC 41, PEC 99), Luhansk, (DEC 105, PEC 35), Crimea (DEC 6, PEC 6), Zaporizhzhya (DEC 73, PEC 25), Kirovohrad (DEC 99, PEC 101), and Zhytomyr, (DEC 58, PEC 105), Kyiv (DEC 86, PEC 13).

Secrecy of Ballot

Another concern on Election Day was adhering to the secrecy of the ballot. ENEMO observers noted numerous PECs, in which where citizens were voting outside of the polling booths or where families or friends voted in the same booth. This was, among other reasons, related to voters being unable to find an empty booth after receiving the ballots. Observers noted several cases when impatient voters marked their ballot outside the booth to save time. There seemed to be no pattern of forcing voters to violate the secrecy of the ballot. Nonetheless, it is vital for maintaining trust in the election system that voters mark their ballots in secret.

Криму (ТВК 6, ДВК 6), Запоріжжі (ТВК 73, ДВК 25), Кіровограді (ТВК 99, ДВК 101), Житомирі (ТВК 58, ДВК 105) та Києві (ТВК 86, ДВК 13).

Таємність голосування

Ще одна проблема, що викликала занепокоєння спостерігачів протягом дня виборів, було дотримання стандартів таємного голосування. Спостерігачі ЕНМО зафіксували численні випадки голосування виборцями за межами кабін для голосування. До цього, крім інших причин, призвела неспроможність виборців знайти вільну кабінку після отримання виборчих бюлетенів. Нетерплячі виборці голосували за межами кабинок для голосування, щоб зберегти час. Результати спостереження не вказують на те, що виборців примушували порушувати таємність голосування. Незважаючи на це, дотримання таємності голосування є необхідним для того, щоб підтримувати довіру виборців до виборчої системи.

Випадки голосування за межами кабін для голосування та одночасного голосування кількох виборців в одній кабінці були, зокрема, зафіксовані в Донецьку (ТВК 41, ДВК 99), Луганську (ТВК 105, ДВК 34), Вінниці ((ТВК 11, ДВК 10), Києві (ТВК 86, ДВК 13), Закарпатті (ТВК 70, ДВК 104 та 111), Чернівцях (ТВК 209, ДВК 75, ТВК 208, ДВК 34, ТВК 207, ДВК 68) та Львові (ТВК 116, ДВК 82).

Завелика кількість виборців на дільницях

Одним із факторів, що вплинули на порядок на виборчих дільницях, була кількість виборців, зареєстрованих у ДВК: виявилось, що чим більше виборців, тим більш неорганізованою була робота дільниці. Особливе занепокоєння викликала, як зазначалося в передвиборному звіті ЕНМО, ситуація з ДВК, на яких кількість виборців у списках перевищувала максимальну кількість виборців, дозволена Законом на одній дільниці. На 11% дільниць, відвіданих спостерігачами, кількість виборців перевищила норму (що становила 2 500 осіб).

Недостатня кількість бюлетенів

Відповідно до законодавства України кількість бюлетенів, які має отримати ДВК від вищестоящих комісій, повинно дорівнювати кількості виборців у списку виборців плюс 2 відсотки. Спостерігач відзначають, що в деяких випадках кількість отриманих бюлетенів була меншою за кількість виборців у списку. Зважаючи на явку виборців, можна відмітити, що бюлетенів вистачило всім бажаним проголосувати. Але потенційно це могло вплинути на забезпечення прав виборців висловити своє волевиявлення.

Наявність недостатньої кількості бюлетенів була відзначена в таких містах, як Луганськ (ТВК 104, ДВК 98, на 1497 виборців було виділено 1374 бюлетені), Харкові (ТВК 173, ДВК 48, на 2452 виборці – 2046 бюлетенів) та Вінниці (ТВК 12, ДВК 10, 1008 бюлетенів – на 1125 виборців).

Cases of collective voting and voting outside the booth were observed, among others, in Donetsk (DEC 41, PEC 99), Luhansk (DEC 105, PEC 34), Vinnytsya (DEC 11, PEC 10), and Kyiv (DEC 86, PEC 13), Zakarpattia (DEC 70, PEC 104 and 111), Chernivtsi DEC 209, PEC 75; DEC 208, PEC 34; DEC 207, PEC 68), and Lviv (DEC 116, PEC 82).

Oversized polling stations

One of the factors influencing the orderliness of polling stations seemed to be the number of voters registered the more voters the more disorderly the functioning of the precinct. Of particular concern, as stated in ENEMO's pre-election report, were precincts where the number of voters exceeded the ceiling set by Ukrainian law. Of the PEC's visited, 11% percent were over the maximum amount of voters (which has been set at 2500).

Insufficient number of ballots

According to election legislation, the amount of ballots PECs are to receive from the higher-standing commissions equals the amount of voters in the list plus 2 percent. Observers noted several cases where the number of ballots received was less than the number of voters on the lists. While the level of turnout ensured that there were sufficient ballots for all that wanted to vote, this could have potentially disenfranchised a significant number voters.

Insufficient ballots were observed, in, among others places Luhansk (DEC 104, PEC 98, 1374 ballots for 1497 voters), Kharkiv (DEC 173, PEC 48, 1617 ballots for 2452 voters), Volyn (DEC 153, PEC 1, 2004 ballots for 2046 voters), and Vinnytsya (DEC 12, PEC 10, 1008 ballots for 1125 voters).

Improper sealing of ballot boxes

ENEMO observers noted several cases of improper sealing of ballot boxes or failure to insert control sheets in ballot boxes as required by law. More often than not these were mobile ballot boxes. These violations were usually related to commissioners claiming to be unaware of the procedures. In one case, Commissioners claimed that they were given insufficient sealing materials.

Concerns with improper sealing of ballot boxes or control sheets were witnessed, at among other places Zaporizhzhya (DEC 78, PEC 30 and DEC 72, PEC 4), Luhansk (DEC 102, PEC 30), Vinnytsya (DEC 10, PEC 12), Chernivtsi (DEC 210, PEC 1 and 4), and Donetsk (DEC 53, PEC 116).

Double Voting

ENEMO Observers noted one case where a group of voters was able to vote twice within the half an hour that the PEC was being monitored. This case was observed in Donetsk in DEC 41. They were issued ballots and voted both times. While an isolated case, such activities are of the highest concern, especially given that any violation of this

Опломбування скриньок неналежним чином

Спостерігачі ENEMO відзначають кілька випадків опломбування скриньок неналежним чином чи відсутність контрольного листа у скриньках для голосування, так як цього вимагає українське законодавство. Найчастіше таке порушення стосувалося пересувних скриньок. Зазвичай таке порушення члени комісії пояснювали незнанням процедури голосування. В окремому випадку члени комісії заявили, що не провели процедуру опломбування належним чином через те, що вони були забезпечені недостатньою кількістю матеріалів для опломбування.

Відсутність контрольних листів у скриньках та опломбування скриньок неналежним чином було характерним для таких міст: Запоріжжя (ТБК 78, ДВК 30 та ТБК 72, ДВК 4), Луганськ (ТБК 102, ДВК 30), Вінниця (ТБК 10, ДВК 12), Чернівці (ТБК 210, ДВК 1 та 4) та Донецьк (ТБК 53, ДВК 116).

Подвійне голосування

Спостерігачі ENEMO відзначили випадки, коли група виборців проголосувала двічі протягом півгодини на ДВК, на яких були присутні спостерігачі. Цей випадок був у Донецьку на ДВК 41. Певні особи двічі отримували бюлетені й двічі проголосували. Такі випадки є поодинокими, оскільки передбачають обов'язкову співучасть одного з членів комісії в цьому порушенні. Порушення такого характеру потребують розслідування уповноважених органів.

Списки виборців у день виборів

Було очевидно, що ДВК стикнулися з труднощами внесення змін до списків виборців у день голосування. Проблеми зі списками виборців від початку передвиборної кампанії, так само, як і підготовка членів ДВК неналежним чином, що безпосередньо вплинуло на те, що окремі виборці не змогли проголосувати, детально описані нижче. Оскільки ENEMO складно встановити кількість виборців, яким було відмовлено в голосуванні в день виборів, Місія вважає, що цієї ситуації можна було уникнути, якби була краща підготовка ДВК і залучення значних ресурсів для вирішення цієї проблеми відразу після її виявлення.

У багатьох випадках голови ДВК відзначали, що списки виборців складені не належним чином, і виборці змушені були залишати дільниці, не проголосувавши. Наприклад, у Харкові (ТБК 175, ДВК 19) голова комісії заявив, що приблизно 10% виборців, що становить 170 осіб, не знайшли себе в списках у день виборів. Аналогічно в Луганській області (ТБК 103, ДВК 3) голова комісії висловила припущення, що 200 виборців не було включено до списку, окрім 300 осіб, які були внесені до списку з 23 по 24 березня. Голова обґрунтувала це тим, що ту кількість становлять особи, котрі проживають на трьох вулицях, які не були включені до списку. Також у Луганську (ТБК 170, ДВК 8) 170 виборців скаржились на те, що їх не включили в списки.

kind is impossible to commit without the participation of at least some commission members. Cases of this kind should be prosecuted vigorously by responsible bodies.

Voter Lists on Election Day

The challenges the PECs faced in generating accurate voters' lists was evident on Election Day. The inaccuracy of the lists from the beginning of the campaign period, described in greater detail below as well as the lack of preparation by the PECs, resulted in a segment of voters being unable to vote. While ENEMO cannot determine the impact of the voters who were denied the right to vote in the election itself, it believes strongly that the disenfranchisement of voters could have been prevented by earlier preparation of the PECs and more resources devoted to solving problems once the extent of the problem was identified.

In many cases chairmen of the PECs admitted that the voters' lists were inaccurate and that voters had been turned away from the polling station. For example, in Kharkiv (DEC 175, PEC 19), the chairman of the precinct judged that 10% of the voters were not on the voter list, approximately 170 individuals. Similarly, in Luhansk Oblast (DEC 103, PEC 3) the Chairman of the PEC estimated that 200 voters were still missing from the polling station despite the addition of 300 voters from March 23rd to 24th. The chairman explained that these numbers reflect three streets which were missing from the voters lists. Also in Luhansk (DEC 170, PEC 8) 170 individuals were reported not on the voters lists.

In Chernihiv, of the 75 polling stations the observers visited throughout the voting period, in 25 of them ENEMO observed voters who were unable to find their names on the lists and vote.

Voters' list problems reflected the technical difficulties faced during the pre-election period. For example, the absence of entire apartment buildings and streets indicated problems in compiling the lists. In Zhytomyr (DEC 56, PEC 65) a building of voters, at 88 Shelyshova Street, was not included in the voter list. The PEC member was unable to provide an explanation.

Unauthorized persons in polling stations

Observers noted several isolated cases where individuals in a position of authority and influencing the activities and decisions of the PEC or voters. Such activities should be investigated rigorously, since they compromise the independence of the Commission and jeopardize the voters trust in fair administration.

Such cases were observed in Donetsk (DEC 41, PEC 99 and DEC 53, PEC 96), Kirovohrad (DEC 99, PEC 48), Odesa (DEC 137, PEC 23), and Chernihiv (DEC 213 PEC 5).

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

ENEMO recognizes improvements were made in the electoral legislation and that these contributed to an im-

У Чернігові з 75 дільниць, які відвідали спостерігачі ENEMO в день голосування, на 25 – були випадки, коли виборці не змогли знайти себе в списках виборців і проголосувати.

Проблеми зі списками виборців є результатом технічних труднощів періоду, що передував дню голосування. Наприклад, траплялися ситуації, коли були відсутні багатоповерхові будинки та цілі вулиці в списках виборців. У Житомирі (ТБК 56, ДБК 65) 88-й будинок по вул. Шелишова не був включений у список виборців. В Одеській області (ТБК 139, ДБК 140) спостерігачі ENEMO стали свідками того, що 36 виборцям було відмовлено у голосуванні. Окрім того, що вони не були включені в списки виборців, члени ДБК не могли навести іншого пояснення.

Неуповноважені особи на виборчих дільницях

Спостерігачі відзначали поодинокі випадки, коли представники влади здійснювали вплив на дії та прийняття рішень ДБК чи виборців. Ці випадки необхідно в обов'язковому порядку дослідити, оскільки вони піддають сумніву незалежність дій комісії та підбивають віру виборців у чесність проведення виборів.

Подібні випадки були в Донецьку (ТБК 41, ДБК 99 та ТБК 53, ДБК 96), Кіровограді (ТБК 99, ДБК 48), Одесі (ТБК 137, ДБК 23) та Чернігові (ТБК 213, ДБК 5).

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Місія ENEMO визнає значне вдосконалення виборчого законодавства, яке привело до поліпшень у виборчому процесі порівняно з виборчим процесом 2004 року. Оскільки попереду на українських громадян та їх обраних представників очікує багато технічних труднощів, ENEMO пропонує наступні рекомендації для поліпшення демократичного виборчого процесу:

- Вчасно прийняти уніфікований виборчий кодекс, який буде регулювати всі виборчі процеси в Україні і дасть змогу гармонізувати їх.
- Переглянути процес реєстрації виборців та створити центральний виборчий реєстр, що дасть змогу вносити систематичні зміни та поправки.
- Забезпечувати збалансоване представництво партій та блоків у виборчих комісіях та створити механізм додаткового призначення на вільні посади у дільничні та територіальні виборчі комісії представників місцевої влади.
- Забезпечувати необхідне фінансування та устаткування для виборчих дільниць вчасно для поліпшення організації виборів.
- Переглянути та оцінити календарний план виборів і, якщо це можливо, відокремити місцеві та регіональні виборчі процеси від національних.

improvement of the election process compared with 2004. As many technical challenges lie ahead of Ukrainian citizens and their elected representatives, in order to improve the democratic election process in Ukraine ENEMO makes the following recommendations:

- Adopt, in a timely manner, a unified election code regulating all elections in Ukraine, to harmonize procedures for all elections.
- Review the voter registration process and create a central voter register to allow for systematic corrections and updates
- Form multi-party election commissions to ensure balanced representation, while ensuring a mechanism for additional nominations by local authorities to fill vacant places in precinct or district election commissions..
- Provide adequate finances and equipment for polling stations in a timely manner to improve effective organization of elections.
- Assess the calendar of elections in Ukraine and if feasible, separate local and regional elections from the national election process. .

SUMMARY OF PRE-ELECTION PERIOD

Violations Related to Campaigning

ENEMO observers everywhere in Ukraine continued to note a dramatic improvement from the 2004 presidential elections in the campaign environment. The atmosphere was generally free of pressure, intimidation or harassment. In stark contrast to 2004, there were no reports of centralized misuse of administrative resources and ENEMO observers report only isolated cases of pressure or intimidation of employees by their local directors or employers. ENEMO also notes cases of violations against party workers in the form of harassment and intimidation. While these cases were uncommon, ENEMO is concerned with any violation against legal campaign activists or property.

Some of these isolated violations, concerned, for example, campaigning by government officials. According to Ukrainian law, state officials are not allowed to campaign during working hours or use state resources. However, it was reported that on March 18th, Prime Minister Yuri Yekhanurov gave a speech at the Khmelnytsky National University. In response to students' questions, he promised to build homes for young people, create one million jobs, and increase salaries and living standards if elected to Parliament. At the end of the meeting Yekhanurov announced a supplement to the University budget of 2, 5 mil UAH. Both the Prime Minister and the Rector are candidates of Our Ukraine for parliamentary and local elections, respectively. ENEMO believes that events of this nature can be perceived as campaigning and should not be conducted during working time.

In another example of administrative pressure on voters, on March 13th at a rally of the Party of Regions (PoR) held

ПІДСУМКИ ПЕРЕДВИБОРНОГО ПЕРІОДУ

Порушення під час проведення передвиборної кампанії

Спостерігачі ЕНЕМО по всій Україні продовжували відмічати значні поліпшення в процесі проведення передвиборної кампанії порівняно з президентськими виборами 2004 року. Загалом, передвиборна атмосфера була вільна від тиску та залякування, спрямованих проти будь-яких політичних партій. На відміну від 2004 року, від спостерігачів ЕНЕМО взагалі не було заяв про централізоване використання адмінресурсу. В окремих випадках повідомляли про тиск на працівників зі сторони місцевих роботодавців. Також спостерігачі ЕНЕМО відзначили окремі випадки тиску та залякування, спрямованих проти працівників партій. Хоча ці випадки поодинокі та нетипові, місія ЕНЕМО занепокоєна будь-якими порушеннями, спрямованими проти законних представників кампаній або власності партій та блоків.

Деякі з цих окремих порушень були пов'язані, наприклад, з проведенням кампанії представниками влади. Відповідно до Закону України, представники влади не мають права проводити кампанії у робочий час та використовувати державні ресурси. Однак було повідомлено, що 18 березня прем'єр-міністр Юрій Єхануров виступив з промовою у Хмельницькому національному університеті. Даючи відповіді на запитання студентів, він пообіцяв побудувати житло для молоді, створити один мільйон робочих місць та збільшити зарплату, якщо він пройде до парламенту. Під кінець промови Єхануров оголосив про поповнення бюджету університету в розмірі 2,5 мільйонів гривень. І Прем'єр-міністр, і ректор університету є кандидатами від Народного Союзу «Наша Україна», відповідно, на парламентських та місцевих виборах. ЕНЕМО розцінює це як проведення кампанії, і зазначає, що такі дії не повинні проводитись у робочий час.

Ще один приклад адміністративного тиску на виборців стався 13 березня на мітингу на підтримку Партії регіонів в м. Полтава. Там було зафіксовано факт здійснення місцевої адміністративної маніпуляції діями виборців. Працівників заводу «ПолтаваГаз» привезли на автобусах і погрожували звільненням з роботи у випадку відмови від участі у мітингу. На мітингу за участю тисячі громадян виступив Віктор Янукович, лідер партії. Також у Полтаві було повідомлено про те, що директор школи №29 змушував учителів проводити кампанію за Партію регіонів. Учителі відзначають, що їх примусили працювати по змінах в агітаційних наметах за партію.

Хоча порушення були одиничними, період передвиборної агітації не пройшов без інцидентів за участю працівників передвиборної агітації. 21 березня відбувся вибух у Харкові перед входом до місцевого передвиборного штабу Партії регіонів. Представники партії наполягають на тому, що це був організований напад на

in Poltava local administrative manipulation of voters was reported. Employees of the Poltavagaz factory were bused to the rally and were threatened with job loss if they refuse to participate. At the rally, which was attended by 1,000 people, Victor Yanukovic, the party leader, was the speaker. Also reported in Poltava, director of School 29 forced teachers to campaign for the PoR. The teachers claim that they were forced to work in shifts at the campaign tents of the party.

While isolated, this campaign period has not been without incident against campaign workers. On the March 21st, explosion took place in Kharkiv at the entrance of the Party of Regions local campaign headquarters. PoR representatives argue that this was a planned attack on campaign leader, Yevheniy Kushnaryov. Kushnaryov was not injured, and the case is being investigated by local law-enforcement authorities.

Two campaign workers from NeTak Block were beaten by four unidentified individuals while they were posting election materials in the street. The incident took place in Rakova district (Khmelnitskyi oblast) on March 20th. A formal complaint was filed.

PORA-PRP reported intimidations against local campaign workers in Hertsia in the Chernivtsi oblast on March 8th. Campaign workers were followed by several cars with unidentified individuals and the activists were physically threatened to stop campaigning. An official complaint was registered.

Election Administration Issues

The election law stipulates in detail how commissions are to be formed and establishes deadlines for the completion of the different steps of the election administration process.

ЕНЕМО noted serious concerns with the staffing of election commissions early in the election process, and expressed concern that this might interfere with efficient preparation for the elections. Shortly before Election Day, this issue became the focus of efforts of various Ukrainian political bodies. Parliament adopted changes in the election law that broadened the categories from which commission members could be recruited. The President approved the law and election commissions and local government were closely engaged in addressing the shortage of staff on commissions. This problem had largely been remedied by Election Day, and almost all Commissions were staffed at least according to the minimum level to start functioning. Nonetheless, these last-minute changes did not alleviate concerns that many polling stations started functioning too late in the pre-election period, causing a significant number of polling stations to be non-functioning during parts of the crucial voter list correction process.

During the pre-election period, PEC member resignation was wide-spread, leaving commissions unable to operate due to the absence of a quorum. The process of nomination and resignation in some places continued until shortly before the elections, making effective administration a challenge.

Many incidences of staff changes occurred in Odesa Oblast, (DEC 137, Rozdilna), where the Secretary had

керівника виборчої кампанії Євгена Кушнарьова. Сам Кушнарьов не постраждав, а цей випадок розслідується місцевими правоохоронними органами.

Два працівники блоку «Не Так!» були побиті чотирма невідомими під час розклеювання агітаційних матеріалів на вулиці. Інцидент відбувся 20 березня в районі Раково, м. Хмельницький. Офіційна скарга була подана.

ПОРА-ПРП повідомила про випадки залякування, спрямовані проти місцевих працівників передвиборної кампанії, 8 березня в м. Герца Чернівецької області. Працівників переслідували кілька автомобілів з невідомими, і силою примусили припинити агітацію. Зареєстрована офіційна скарга.

Організація виборів

Виборче законодавство детально пояснює, як комісії повинні формуватись, та встановлює строки завершення різних етапів організації виборчого процесу.

Місія ENEMO було серйозно занепокоєна питанням комплектації виборчих комісій на початку виборчого процесу та висловила занепокоєння щодо можливого впливу проблем комплектації на ефективну підготовку до виборів. Незадовго до дня виборів цю проблему намагались виправити різні українські політичні органи. Верховна Рада прийняла поправки до виборчого законодавства та розширила категорії людей, з яких обираються члени виборчих комісій. Президент підписав Закон, і місцеві органи влади серйозно зайнялись вирішенням проблеми нестачі працівників у виборчих комісіях. Загалом, цю проблему було вирішено до дня виборів, майже всі виборчі комісії були укомплектовані хоча б у мінімальному складі. Незважаючи на це, у передвиборний період на багатьох дільницях комісії почали працювати пізно. Через це багато дільниць не працювали в період, коли необхідні зміни повинні були бути внесені до виборчих списків.

Відмова членів комісій від виконання своїх обов'язків була настільки поширеною, що багато комісій не могли функціонувати через відсутність кворуму. В деяких населених пунктах процес номінації та відмови від посад продовжувався майже до дня виборів, що кидало виклик ефективній організації виборчого процесу.

Велика кількість змін у складі комісій відбулася в Одеській області (ТБК 137, Роздільна), де станом на 15 березня особу на посаді секретаря комісії було замінено чотири рази. В Чернігові (ТБК 211) ДВК 45 змінила трьох голів та двох секретарів, ДВК 2 змінила трьох голів, ДВК 44 змінила чотирьох секретарів протягом передвиборного періоду. В Черкаській області (ТБК 203) 12 із 17 членів ДВК 84 відмовилися від виконання своїх обов'язків. У Чернівцях (ТБК 210) станом на 6 березня особу на посаді голови комісії було замінено тричі.

18 лютого, в останній день формування ДВК, велика кількість виборчих дільниць не була укомплектована

changed four times as of March 15. In Chernihiv (DEC 211), PEC 45 has had three heads and two secretaries, and PEC 2 has had three heads, PEC 44 has had 4 secretaries changed during the campaign period. In Cherkasy Oblast, (DEC 203), 12 out of 17 commissioners in PEC # 84 have resigned since the original nomination. In Chernivtsi (DEC 210), the Chairperson had been replaced three times by March 6th.

Numerous polling stations were not staffed at the required capacity by the February 18th deadline for PEC formation. ENEMO observers noted such cases in Zakarpattia Oblast (DEC 70, on March 10th), Simferopol (DEC 1, March 13th), Odesa Oblast (DEC 137, March 15th), Zaporizhzhya (DEC 71, March 15th), Khmelnytsky (DEC 197, March 12th and DEC 192, Volochysk, March 15, Luhansk (DEC 102, March 6), Crimea (DEC 1, Simferopol, March 13), Chernihiv (DEC 211, March 20). Some polling stations were still closed when observed visited them: Zaporizhzhya (DEC 73, March 20), in Mikolaev (DEC 126, March 15).

The reasons given for commissioners' resignation to ENEMO observers include low pay, high degree of responsibility (some indicated the potential for criminal prosecution of commission members), and long working hours.

Organizational Set-up

Observers noted that some commissions experienced organizational problems that made their functioning difficult. These included: missing safes, telephone lines, transportation, heating, or stationary. These seem to be able to be remedied by Election Day but have made the preparation process more difficult. In Sumy, (DEC 158), PECs 8, 9, 12, and 53 as well as in DEC 162, 155, 131, and 12 there were no telephone connections as of March 22. In Kyiv Oblast, (DEC 86, Bela Cerква), ENEMO observers were informed that the Commission is concerned about its ability to transport ballots on Election Day.

Voter Registration Issues

While there have been efforts to improve the system of voter registration, ENEMO remained concerned with the number of inaccuracies in the lists and in the difficulty for the PECs to address these deficiencies in time for the elections. According to the CEC the total number of voters for the 2006 Parliamentary elections was 37 052 000 people (compared with 37,657,000 in 2004 Presidential elections). During the campaign period, the most common problems with the lists included inaccurate transliteration of voters' names, inclusion of deceased voters, and absence of voters, including absence of entire buildings and streets. The PECs responded to complaints on the voters lists in due time when the PECs were fully staffed and the problems identified early. As more PECs were formed and working properly, the number of reports of voter registration difficulties decreased slightly. However newly uncovered cases of voter registration toward the end of the campaign period

на належним чином. Спостерігачі ENEMO звітували про наявність таких випадків у Закарпатській області (ТБК 70, станом на 10 березня), Сімферополі (ТБК 1, станом на 13 березня), Одеській області (ТБК 137, станом на 15 березня), Запоріжжі (ТБК 71, станом на 15 березня), Хмельницькому (ТБК 197, станом на 12 березня, та ТБК 192, Волочиськ, станом на 15 березня), Луганську (ТБК 102, станом на 6 березня), у Криму (ТБК 1, Сімферополь, станом на 13 березня), Чернігові (ТБК 211, станом на 20 березня). Деякі виборчі дільниці були закриті на час прибуття спостерігачів до Запоріжжя (ТБК 73, станом на 20 березня) та Миколаєва (ТБК 126, станом на 15 березня).

Спостерігачам ENEMO було наведено кілька підстав для відмови від виконання своїх обов'язків членами комісії, зокрема, низький рівень оплати праці, високий рівень відповідальності (дехто називав можливість нести кримінальну відповідальність) та довгий робочий день.

Організація

Спостерігачі зафіксували той факт, що деякі комісії зіткнулися з організаційними проблемами, які значно ускладнили їхню роботу. Зокрема, комісії зазначають нестачу сейфів, телефонів, транспортних засобів, опалювання та стаціонарних скриньок для голосування. Такі проблеми зможуть бути вирішені до дня виборів, але вони значно ускладнили сам процес підготовки до голосування. В Сумах (ТБК 158) ДБК 8, 9, 12 та 53, а також ТБК 162, 155, 131 та 12 не мали телефонного зв'язку станом на 22 березня. У Київській області (ТБК 86, Біла Церква) спостерігачі ENEMO отримали повідомлення, що комісія занепокоєна своєю спроможністю транспортувати бюлетені для голосування в день виборів.

Реєстрація виборців

Хоча й були здійснені кроки щодо вдосконалення системи реєстрації виборців, ENEMO все ще занепокоєна кількістю неточностей у списках і здатністю членів комісії виправити ці неточності до 26 березня. За даними ЦВК, загальна кількість виборців на парламентських виборах 2006 року становить 37 052 000 осіб (порівняно з 37 657 000 – на президентських виборах 2004 року). Протягом періоду передвиборної кампанії найпоширеніші проблеми зі списками виборців були пов'язані з некоректним перекладом прізвищ виборців, включення померлих осіб, відсутність виборців, невключення до списків виборців цілих будинків та вулиць. ДБК почали реагувати на отримані від населення скарги лише після того, як вони були сформовані в повному складі, хоча проблему було виявлено набагато раніше. Оскільки більшість ДБК були сформовані й належним чином працювали, кількість звітів про проблеми з реєстрацією виборців трохи зменшилась. Разом із тим Місія ENEMO була стурбована можливістю виявлення нових випадків наприкінці періоду проведення кампанії, оскільки не всі

were of higher concern for the ENEMO mission, as not all PECs were able to resolve voter list issues by March 26th.

The problems outlined above with the voters' list give no evidence that the inaccuracies in the lists were due to overt attempts by a particular authority to manipulate the lists or the electorate on Election Day nor did the problems seem to provide an advantage to one party or bloc over another. Rather, it was evident that the flaws in the lists were a result of technical difficulties and poor performances of the bodies responsible for compiling the voters' lists. In some cases repetition of individuals on the voters' lists was a result of the automatic transliteration from Russian to Ukrainian.

ENEMO observers reported that entire buildings or blocks of streets were absent from voters' lists in major oblasts including Donetsk (DEC 46 and 47), Sumy (DEC 158) Zhytomyr, Zarkarpattya, Kharkiv and Kirovohrad (DEC 56 and 60). In many of these cases when the precinct election commissions were formed and working, these oversights were corrected quickly. However, due to the slow formation of the PECs some regions continued to have inaccurate voter lists. And even one week before the election, many lists were still deficient. In Sumy Oblast (DEC 158) as of March 22nd, twenty apartment buildings in one PEC (PEC 103) were absent from the voters' list and in another (PEC 119), thirty-six apartments were absent. In Kirovohrad Oblast (DEC 100) ENEMO observers witnessed that in one PEC 600 names were absent and in another PEC all buildings with a number higher than 27 were absent (as of March 22nd).

In Kyiv, as of March 23rd, all of the 162 PECs from DEC 93 had inaccurate voters' lists, according to the head of the DEC. In Crimea, estimates from a DEC member in Simferopol included approximately 5000 voters absent from the voters' lists as of March 15th. Kharkiv Oblast also records significant problems in the voters list in DEC 173 through 183.

The voters' lists also appeared to reflect out-dated information, such as individuals who were deceased and had been for several years. In some cases the deceased were properly left off the voters lists in 2004, only to reappear for these elections, such as in Dnipropetrovsk (DEC 109). Vinnytsya Oblast also recorded deceased individuals on the voters lists (DEC 17). Cherkasy Oblast DEC (205) also reported that as of March 15th over 1000 deceased voters were still listed on the voters' lists.

It is clear that where PECs were working properly and when inaccuracies were brought to the attention of the PECs, appropriate and timely changes were able to be made to the voters' lists. However in some cases DEC 173 acknowledged that changes would not be able to be completed in time for the elections due to understaffing at the PECs and a lack of voters' interest in checking their names on the lists.

ENEMO receives technical and financial assistance from Freedom House and the National Democratic Institute for International Affairs with additional support from the United States Agency for International Development.

ДВК змогли вирішити проблеми зі списками виборців до 26 березня.

Проблема зі списками виборців виникла не через спробу учасників виборчого процесу маніпулювати списками виборців у день виборів. Ситуація, що виникла, не є також результатом спланованих дій окремої політичної партії, блоку з метою отримання переваги над іншими учасниками передвиборної гонки. Скоріше всього така ситуація свідчить про те, що недоліки у списках виборців спричинені технічними труднощами і недостатньою підготовкою органів, відповідальних за підготовку списків виборців. У деяких випадках повторення прізвищ окремих осіб було спричинене автоматичною транслітерацією з російської на українську.

Спостерігачі ENEMO повідомляли про відсутність вулиць і кварталів зі списків виборців в основних областях, включаючи Донецьк (ТВК 46 та 47), Суми (ТВК 158), Житомир, Закарпаття, Харків та Кіровоград (ТВК 56 і 60). У багатьох випадках ті ДВК, які працювали належним чином, при виникненні скарг оперативно вносили зміни та поправки до списків виборців. Однак через повільне формування ДВК деякі регіони все ж продовжували стикатися з неточними списками виборців. Навіть за тиждень до виборів багато списків були неповними. У Сумській області (ТВК 158), станом на 22 березня, 20 багатоповерхових будинків були відсутні в списках виборців однієї ДВК (ДВК 103), а на іншій (ДВК 119) – 36 квартир не було включено. В Кіровоградській області (ТВК 100) спостерігачі ENEMO

засвідчили, що на одній ДВК 600 прізвищ були відсутні в списках виборців, а на іншій ДВК всі будинки після 27 номера не були включені до списків (станом на 22 березня).

У Києві, станом на 23 березня, всі 162 ДВК (ТВК 93) мали недостовірні списки виборців, за даними голови ТВК. У Криму, станом на 15 березня, за приблизними підрахунками члена ТВК у Сімферополі, близько 5000 виборців не було включено до списків. У Харківській області зафіксовано проблеми зі списками виборців на 173 ДВК зі 183.

Списки виборців містили застарілу інформацію, наприклад, імена осіб, які померли кілька років тому. В окремих випадках прізвища померлих осіб були виключені зі списку на попередніх виборах у 2004 році, а на цих виборах вони знову з'явилися. Наприклад, у Дніпропетровську (ТВК 109) та Вінницькій області (ТВК 17) було відзначено включення померлих осіб до списків виборців. Станом на 15 березня була отримана інформація про наявність понад 1000 прізвищ померлих осіб у списках виборців на ТВК 205 Черкаської області.

Відомо, що ті ДВК, які працювали належним чином, при виникненні скарг оперативно вносили зміни та поправки до списків виборців. Однак в окремих випадках ТВК повідомляли, що неможливо буде внести всі зміни через недостатню кількість членів комісії та низьку явку виборців, які приходять перевіряти списки.

Місія ENEMO отримує технічну та фінансову допомогу від організації Freedom House та Національного Демократичного Інституту з додатковою підтримкою Агентства США з міжнародного розвитку (USAID).

Закон України «Про вибори народних депутатів України»

Стаття 77. Офіційні спостерігачі від іноземних держав, міжнародних організацій (витяг)

5. Офіційні спостерігачі від іноземних держав, міжнародних організацій здійснюють свої повноваження на території України, а також на закордонних виборчих дільницях.

6. Офіційний спостерігач від іноземної держави, міжнародної організації має право:

1) бути присутнім на зустрічах кандидатів у депутати, уповноважених осіб партій (блоків) з виборцями, на передвиборних зборах, мітингах, засіданнях виборчих комісій;

2) знайомитися з матеріалами передвиборної агітації;

3) перебувати на виборчих дільницях під час голосування, а також на засіданнях дільничних виборчих комісій при підрахунку голосів виборців та окружних виборчих комісій при встановленні підсумків голосування;

4) робити фото- та кінозйомки, аудіо- та відеозаписи, не порушуючи при цьому таємниці голосування;

5) публічно висловлювати свої пропозиції щодо організації проведення виборів депутатів та вдосконалення законодавства України з урахуванням міжнародного досвіду, проводити прес-конференції з додержанням вимог законодавства України;

6) утворювати разом з іншими спостерігачами від іноземних держав, міжнародних організацій за погодженням з Центральною виборчою комісією тимчасові групи офіційних спостерігачів для координації своєї діяльності в межах повноважень, передбачених цим Законом.

7. Офіційні спостерігачі від іноземних держав, міжнародних організацій здійснюють спостереження самостійно і незалежно.

8. Міністерство закордонних справ України, інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та виборчі комісії сприяють офіційним спостерігачам від іноземних держав, міжнародних організацій у здійсненні ними повноважень.

Політичні партії України:

УЧАСТЬ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ З ВИБОРІВ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ 2006 РОКУ

Чергові вибори народних депутатів України 2006 року вперше в історії державотворення України відбулися на пропорційній основі, і саме політичні партії були основними суб'єктами виборчого процесу, брали участь у підготовці та реалізації майже всіх його етапів, визначених статтею 11 Закону України «Про вибори народних депутатів України».

Валентина Завалевська,
член Центральної виборчої комісії

Стаття 1 Закону України «Про вибори народних депутатів України» регламентує, що вибори народних депутатів України здійснюються на засадах пропорційної системи з обранням депутатів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій.

У розподілі мандатів депутатів беруть участь партії (блоки), виборчі списки яких за підсумками голосування на виборах депутатів набрали не менше трьох відсотків голосів виборців, котрі взяли участь у голосуванні.

Уперше в історії формування законодавчого органу України право висунування кандидатів у народні депутати України відповідно до Закону було надано громадянам України лише через політичні партії (виборчі блоки політичних партій).

Політичним партіям, виборчим блокам політичних партій у новій редакції Закону України «Про вибори народних депутатів України» відведено визначальну роль на всіх етапах виборчого процесу.

Відповідно до статті 12 цього Закону суб'єктами виборчого процесу на чергових парламентських виборах, окрім виборця, є:

- виборчі комісії, утворені відповідно до Закону «Про вибори народних депутатів» та Закону України «Про Центральну виборчу комісію»;
- політичні партії (виборчі блоки політичних партій), які висунули кандидатів у народні депутати України;
- кандидати у народні депутати України, зареєстровані в порядку, встановленому цим Законом;

- офіційні спостерігачі від політичних партій (виборчих блоків політичних партій) – суб'єктів виборчого процесу.

Відповідно до цього ж Закону виборчі комісії утворюються за поданням політичних партій, кандидатів у народні депутати може висунути політична партія (виборчий політичний блок).

Отже, Закон надав політичним партіям ключову роль у виборчому процесі: політичні партії висувують кандидатів у народні депутати України, організують виборчий процес через виборчі комісії, здійснюють спостереження за виборами через офіційних спостерігачів.

Варто згадати, що відповідно до частини другої статті 10 Закону України «Про вибори народних депутатів України» кандидатів у депутати може висувати партія, яка зареєстрована в установленому Законом порядку не пізніше ніж за триста шістьдесят п'ять днів до дня виборів, або виборчий блок партій – за умови, що всі партії, які входять до його складу, зареєстровані не пізніше як за триста шістьдесят п'ять днів до дня виборів.

Станом на 26 березня 2005 року в Україні Міністерством юстиції України було зареєстровано 127 політичних партій. Дві політичні партії протягом 2005 року припинили свою діяльність. Зокрема, у червні – Колгоспна партія України – за рішенням Верховного Суду України, у листопаді – політична партія «Громадський контроль», згідно з рішенням IV позачергового з'їзду партії. Ці партії Міністерством юстиції України було виключено з реєстру об'єднань громадян. Таким чином, статус суб'єкта виборчого процесу у нинішній виборчій кампанії могли набути 125 політичних партій.

У виборчому процесі з виборів народних депутатів України 2006 року в порівнянні з минулими виборами взяла участь найбільша кількість політичних партій.

У 1998 році з 53 політичних партій, зареєстрованих Міністерством юстиції України, участь у чергових виборах народних депутатів України брали 44 політичні партії: 25 з них самостійно висунули кандидатів у народні депутати України, 19 – увійшли до складу 9 виборчих блоків – суб'єктів виборчого процесу.

Під час чергових виборів народних депутатів України 2002 року із 127 зареєстрованих Міністерством юстиції України політичних партій брали участь 67, зокрема: 21 політична партія – як самостійний суб'єкт і 46 політичних партій – у складі 14 виборчих блоків.

У виборчому процесі з чергових виборів народних депутатів України 26 березня 2006 року суб'єктами виборчого процесу стали 45 політичних партій та виборчих блоків політичних партій. З них 28 – це політичні партії, які висунули кандидатів у народні депутати України на своїх партійних з'їздах і стали самостійними суб'єктами виборчого процесу, та 17 виборчих блоків – суб'єктів виборчого процесу (до їхнього складу увійшла 51 політична партія), які висунули кандидатів у народні депутати України на своїх міжпартійних з'їздах.

Отже, загалом 79 політичних партій взяли участь у виборчому процесі чергових виборів народних депутатів України 26 березня 2006 року.

Для політичних партій основним етапом у виборчому процесі є висунання та реєстрація кандидатів у народні депутати України, порядок яких урегульований у розділі VII Закону України «Про вибори народних депутатів України».

Як уже зазначалося, політичні партії могли висувати кандидатів у народні депутати України як самостійно, так і в складі виборчого блоку політичних партій.

Висунання кандидатів у народні депутати України згідно з частиною другою статті 55 Закону України «Про вибори народних депутатів України» розпочалося за 119 днів до дня виборів і закінчилося за 90 днів до дня виборів, тобто тривало з 27 листопада по 25 грудня 2005 року включно. Висунання кандидатів у депутати партією здійснювалося на її з'їзді (зборах, конференції), а

блоком – на міжпартійному з'їзді (зборах, конференції) партій, що входять до блоку за участю не менше 200 делегатів.

Про час і місце проведення з'їзду (зборів, конференції) партії або міжпартійного з'їзду (зборів, конференції) партій, що входять до блоку, щодо висунення кандидатів у депутати керівник партії (керівники партій, що входять до блоку) повідомляли в письмовій формі Центральну виборчу комісію. Необхідно зазначити, що під час терміну, встановленого Законом для висунання кандидатів у депутати, **окремі політичні партії та блоки з різних підстав змінювали свої плани щодо проведення партійних та міжпартійних з'їздів, блоки – переважно через зміни у складі відповідного блоку.**

У визначений Законом термін 63 політичні партії прийняли рішення про утворення виборчих блоків політичних партій. З'їзди партій, які прийняли рішення про утворення виборчого блоку, могли відбуватися в будь-який час до закінчення терміну висунання кандидатів у народні депутати України, але не пізніше ніж за 90 днів до дня виборів, тобто до 25 грудня 2005 року.

Після проведення з'їздів керівники або представники політичних партій, яким було надано з'їздами повноваження щодо утворення виборчого блоку, уклали угоди про утворення виборчих блоків. Зміст угоди мав обов'язково відповідати вимогам, зазначеним у частині третій статті 56 Закону України «Про вибори народних депутатів України». При цьому є певні вимоги і до назви блоку – повна його назва має містити назви всіх партій, що входять до блоку. Але неприпустимо використовувати назви інших партій, або імен та прізвищ осіб чи історичних постатей, якщо вони не є кандидатами в депутати від цього блоку, або якщо ці імена та прізвища не містяться в назві хоча б однієї із партій, що входять до блоку.

До Центральної виборчої комісії у визначений Законом термін надійшли повідомлення з документами, передбаченими частиною п'ятою статті 56 Закону про утворення 21 виборчого блоку політичних партій.

Центральна виборча комісія на виконання частини шостої цієї статті, перевіряючи всі угоди про утворення виборчих блоків політичних партій, встановила, що угоди трьох виборчих блоків політичних партій не відповідали вимогам частини другої статті 10 Закону. Це, зокрема, блоки: виборчий

блок Союз комуністів та безпартійних – за Україну! (Комуністична партія України (оновлена), Комуністична партія робітників і селян), виборчий блок «Блок Безпартійних «Сонце» Всеукраїнського політичного об'єднання «Єдина Родина» та Партії «Жінки України», виборчий блок Зеленої екологічної партії України «Райдуга» та Партії «Справедлива Україна». У зв'язку з цим Центральна виборча комісія звернулася до цих виборчих блоків із вимогою усунути зазначені порушення та з попередженням, що недотримання вимог Закону матиме наслідком відмову в реєстрації висунутих блоком кандидатів у народні депутати України на підставі пунктів 1 і 2 частини першої статті 62 цього Закону.

Виборчий блок Союз комуністів та безпартійних – за Україну! та виборчий блок «Блок Безпартійних «Сонце» внесли зміни до своїх угод і з виправленнями подали їх повторно до Центральної виборчої комісії.

Міжпартійний з'їзд виборчого блоку Зеленої екологічної партії України «Райдуга» та Партії «Справедлива Україна» з висунання кандидатів у народні депутати України не відбувся.

Умови реєстрації кандидатів у народні депутати України визначені статтею 58 Закону України «Про вибори народних депутатів України».

Згідно зі статтею 61 цього Закону кандидати в депутати, включені до виборчого списку партії (блоку), реєструвалися Центральною виборчою комісією за умови подання їй документів, передбачених статтею 58 Закону.

Статтею 59 Закону України «Про вибори народних депутатів України» передбачено обов'язкове внесення партією (блоком) у безготівковому порядку на спеціальний рахунок Центральної виборчої комісії грошової застави, яка становила дві тисячі мінімальних розмірів заробітної плати, тобто 664000 гривень.

У визначений законом термін – за 85 днів до дня виборів, тобто до 30 грудня 2006 року, – до Центральної виборчої комісії подали документи для реєстрації кандидатів у народні депутати України, висунутих на міжпартійних з'їздах, 19 виборчих блоків політичних партій.

Центральна виборча комісія прийняла рішення про реєстрацію кандидатів у народні депутати України від 17 виборчих блоків

політичних партій. Двом виборчим блокам політичних партій відмовлено в реєстрації їх кандидатів у народні депутати України. Це, зокрема, виборчий блок Союз комуністів та безпартійних – за Україну!, якими *не було подано до Центральної виборчої комісії документа про внесення грошової застави, документи 44 осіб, включених до виборчого списку, не відповідали вимогам Закону, а належно оформленими були документи для реєстрації лише 15 осіб*, та виборчий блок політичних партій «Народний трибунал Корчинського-Азарова», блок партій «Братство» та «Союз анархістів України», яким *не було подано до Центральної виборчої комісії документа про внесення грошової застави, документи 24 осіб, включених до виборчого списку, не відповідали вимогам Закону, а належно оформленими були документи для реєстрації лише 4 осіб*.

Три політичні партії, які входили до складу виборчого блоку політичних партій Правозахисний блок Валерія Коновалюка «Трудова Україна» – Соціально-екологічна партія «Союз. Чорнобиль. Україна», Українська партія честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю та Українська партія «Зелена планета», – на своїх з'їздах прийняли рішення про вихід зі складу виборчого блоку. Ці рішення та витяги з протоколів з'їздів, підписані керівниками партій та скріплені печатками партій, були подані до Центральної виборчої комісії та керівного органу блоку. Оскільки такі рішення були прийняті політичними партіями не пізніше ніж за 90 днів до дня виборів, то ці партії мали право самостійно висувати кандидатів у народні депутати України в порядку, встановленому Законом. Кожна з трьох партій, що входили до виборчого блоку і заявили про свій вихід із блоку, скористалася цим правом і стала самостійним суб'єктом виборчого процесу.

Центральною виборчою комісією було зареєстровано списки кандидатів у народні депутати України від 17 виборчих блоків політичних партій, до яких увійшла 51 політична партія.

Усього Центральною виборчою комісією зареєстровано 4419 кандидатів у народні депутати від виборчих блоків політичних партій.

Політичні партії, які прийняли рішення про самостійну участь у виборах, у визначений Законом термін повідомили Центральну

виборчу комісію про проведення з'їздів з висування кандидатів у народні депутати України. Такі повідомлення надійшли до Центральної виборчої комісії від 38 політичних партій.

У визначений Законом термін за 85 днів до дня виборів, тобто до 30 грудня 2006 року, до Центральної виборчої комісії подали документи для реєстрації кандидатів у народні депутати України, висунутих на партійних з'їздах, 34 політичні партії. З'їзди з висування кандидатів у народні депутати України Політичної партії малого і середнього бізнесу, Політичної партії «Організація Українських Націоналістів», Партія розбудови, правозахисту недержавних організацій України – «Партія правозахисту», Народної Екологічної партії не відбулися.

Центральна виборча комісія прийняла рішення про реєстрацію кандидатів у народні депутати України від 28 політичних партій. Відмовлено в реєстрації усіх кандидатів у народні депутати України, включених до виборчих списків політичних партій, шістьом політичним партіям. Це, зокрема, Партія Реабілітації народу України, Всеукраїнська Політична партія – «Екологія та Соціальний захист», Ліберально-демократична партія патріотів України, Партія «Могутня Україна», Партія «Народна влада», Політична партія Ліберальна Україна.

Центральною виборчою комісією зареєстровано списки кандидатів у народні депутати України від 28 політичних партій – усього 3328 кандидатів у народні депутати від політичних партій.

Загальна кількість зареєстрованих кандидатів у народні депутати України у виборчому процесі 2006 року становила 7747 осіб.

Протягом виборчої кампанії з різних причин було скасовано реєстрацію 152 кандидатів у депутати, і, за станом на 26 березня 2006 року, тобто на день виборів, загальна кількість кандидатів у народні депутати України була 7595.

Для порівняння, на виборах народних депутатів України 2002 року всього було зареєстровано 7506 кандидатів у народні депутати України. За час виборчих перегонів скасовано реєстрацію 660 кандидатів, отже, станом на день виборів 31 березня 2002 року, до Верховної Ради України балотувалося 6846 кандидатів у народні депутати України,

з яких 1186 були висунуті політичними партіями, виборчими блоками політичних партій у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі.

Отже, враховуючи викладене, можна говорити, що виборча кампанія з чергових виборів народних депутатів України 2006 року була найчисельнішою за участю в ній політичних партій і кандидатів у народні депутати України.

Надзвичайно складною з організаційної точки зору була виборча кампанія з виборів народних депутатів України 2006 року. Майже кожен етап виборчого процесу, визначений частиною четвертою статті 11 Закону України «Про вибори народних депутатів України», передбачає активну участь представників політичних партій (блоків).

Політичні партії та блоки відповідно до частини вісімнадцятої статті 39 Закону здійснюють громадський контроль за процесом складання загальних списків виборців. На підставі подань керівних органів політичних партій та блоків, які в поточному скликанні Верховної Ради України станом на 15 вересня 2005 року мали свої партійні фракції, Центральна виборча комісія створила центральну та регіональні (в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі) контрольні групи, до складу кожної з яких входили по одному представнику від партій (блоків).

Одним із найважливіших етапів виборчого процесу є **утворення виборчих комісій – спеціальних колегіальних органів**, уповноважених організувати підготовку та проведення виборів депутатів і забезпечувати додержання та однакове застосування законодавства України про вибори депутатів.

Порядок утворення окружних та дільничних виборчих комісій визначений статтями 27–29 Закону України «Про вибори народних депутатів України». Цим порядком передбачено, що підбір кандидатур персонального складу цих комісій повинні здійснювати саме політичні партії, які в поточному складі Верховної Ради України станом на 15 вересня 2005 року мали свої партійні фракції (фракції блоків) та інші партії (блоки) – суб'єкти виборчого процесу.

Статтею 26 Закону до членів окружних та дільничних виборчих комісій встановлені певні вимоги, серед яких, на жаль, немає таких, що б забезпечували високий

У виборчому процесі з виборів народних депутатів України 2006 року в порівнянні з минулими виборами взяла участь найбільша кількість політичних партій, загалом – 79.

рівень правової культури, кваліфікації та досвідченості членів цих виборчих комісій у питаннях організації підготовки і проведення виборів.

Центральний керівний орган партії (керівний орган блоку) подає на паперових носіях список осіб від партії (блоку) – членів цієї партії (партій, що входять до блоку) або безпартійних, не більше однієї кандидатури до однієї комісії, для включення їх до складу відповідних окружних виборчих комісій. У цьому поданні зазначаються запропоновані особи на посаду голови, заступника голови та секретаря комісії, а також вказується наявність досвіду щодо участі в роботі виборчих комісій та наявність відповідної освіти чи підготовки.

Вимога щодо зазначення відповідної освіти чи підготовки членів окружних виборчих комісій не передбачає обов'язковості її набуття. Законом не встановлено ніяких критеріїв до такої освіти і підготовки, а також і до документів, які б її засвідчували.

Для кандидатур до дільничних виборчих комісій Закон України «Про вибори народних депутатів України» не містить вимоги щодо зазначення відомостей про освіту чи підготовку.

Однією з позитивних новел Закону України «Про вибори народних депутатів України» є запровадження такої морально-правової гарантії членів виборчих комісій, як складання присяги до початку повноважень у комісії на її першому засіданні. Текст присяги викладено в частині третій статті 36 Закону України «Про вибори народних депутатів України».

Законодавець надав виключно політичним партіям (виборчим блокам політичних партій) право формування окружних та дільничних виборчих комісій.

Однак практика реалізації цього права показала надзвичайну складність його реалізації.

Розглянувши подання політичних партій, виборчих блоків політичних партій, які в поточному складі Верховної Ради України станом на 15 вересня 2005 року мали свої партійні фракції (фракції блоків), а також інших політичних партій, виборчих блоків політичних партій – суб'єктів виборчого процесу, та, враховуючи результати жеребкування щодо включення представників політичних партій, виборчих блоків політичних партій до складу окружних вибор-

чих комісій, відповідно до частин першої – четвертої, дев'ятої – одинадцятої статті 27 Закону України «Про вибори народних депутатів України», Центральна виборча комісія 24 січня 2006 року своєю постановою № 259 утворила 225 окружних виборчих комісій у відповідних територіальних виборчих округах з виборів народних депутатів України 26 березня 2006 року.

Окружні виборчі комісії були утворені за поданнями 43 суб'єктів у максимальному їх складі, передбаченому частиною першою статті 27 Закону України «Про вибори народних депутатів України». **Загалом до складу окружних виборчих комісій було включено 4050 осіб. З моменту їх утворення до дня виборів Центральна виборча комісія майже щодня приймала постанови про внесення змін до складу окружних виборчих комісій**, згідно з якими повноваження припинили 777 членів окружних виборчих комісій, що становить близько 19,2 відсотка максимальної кількості членів окружних виборчих комісій, з них – 59 голів комісій, 51 заступник голів комісій, 82 секретаря комісій.

Такі зміни протягом 60 днів дестабілізували роботу окружних виборчих комісій, оскільки вони відбувалися і в керівництві цих комісій. Складними були ситуації одночасного припинення повноважень голови, заступника голови та секретаря окружної виборчої комісії, які відбувалися в окремих комісіях навіть в останній перед виборами тиждень. У день виборів народних депутатів України, 26 березня 2006 року, 6 окружних виборчих комісій мали вакансії у своєму керівництві.

Стаття 37 Закону України «Про вибори народних депутатів України» регулює порядок дострокового припинення повноважень складу виборчої комісії або члена виборчої комісії.

Згідно з частиною третьою цієї статті повноваження члена окружної, дільничної виборчої комісії припиняються достроково виборчою комісією, яка її утворила, у зв'язку з різними, визначеними законом обставинами.

Частиною п'ятою статті 37 Закону України «Про вибори народних депутатів України» передбачено, що виборча комісія вищого рівня, яка достроково припинила повноваження всього складу виборчої комісії, окремого члена виборчої комісії або

виявила підстави для припинення повноважень, не пізніше наступного дня повідомляє про це суб'єктів, за поданням яких до складу комісії було включено осіб, повноваження яких достроково припинено або щодо яких виявлено підстави для припинення їх повноважень.

Під час виборчого процесу з виборів народних депутатів України 26 березня 2006 року не було випадків дострокового припинення повноважень усього складу жодної з окружних виборчих комісій, однак численними були припинення повноважень окремих членів цих комісій.

У разі дострокового припинення повноважень члена виборчої комісії відповідна виборча комісія вищого рівня не пізніше ніж на сьомий день з дня припинення його повноважень, але не пізніш останнього дня перед днем виборів, включає до її складу іншу особу замість члена комісії, повноваження якого припинено, у порядку, встановленому цим Законом.

Партія (блок) – суб'єкт подання кандидатури члена комісії, повноваження якого достроково припинено, має пріоритетне право на подання кандидатури для включення до складу виборчої комісії замість вибулого. Таке подання, здійснене відповідно до вимог цього Закону, не може бути відхилене.

Багато партій (блоків) – суб'єктів подання кандидатур не використовували своє пріоритетне право і не пропонували кандидатури на заміну члена комісії, повноваження якого достроково припинено. Не всі партії (блоки) спромоглися реалізувати надані їм Законом повноваження, деякі уникали їх зовсім, інші – постійно міняли своїх представників у виборчих комісіях.

На день виборів 26 березня 2006 року до складу окружних виборчих комісій входили 3852 особи.

Складним був процес утворення дільничних виборчих комісій.

Плинність кадрів у дільничних виборчих комісіях дестабілізувала їх роботу, а також роботу відповідних окружних виборчих комісій.

На практиці майже всю організаційну та документальну роботу в окружних виборчих комісіях повинні були здійснювати три особи, які працювали на платній основі, та кілька залучених працівників.

Проблеми щодо утворення дільничних виборчих комісій полягали в тому, що біль-

шість із них неможливо було сформувані через відсутність необхідної кількості подань від політичних партій (блоків). Дільничні виборчі комісії були створені в мінімальній кількості, встановленій Законом, шляхом включення кандидатур, запропонованих головами окружних виборчих комісій. Необхідно зазначити, що свої кандидатури до складу дільничних виборчих комісій подавали 54 партії (блоки) – не лише суб'єкти виборчого процесу, проте кількість їх кандидатур була мізерною, враховуючи, що кількість виборчих дільниць на день голосування становила 34039, у тому числі 116 – закордонних.

Головам окружних виборчих комісій було складно реалізувати таку норму в стислі строки під час виборчої кампанії. Місцеві осередки політичних партій мають на відповідній території своїх прихильників, активістів, отже і повинні були заздалегідь підготувати кадрову базу для формування дільничних виборчих комісій. Так, станом на 26 березня 2006 року, до складу дільничних виборчих комісій було включено 541 000 осіб, з яких 156 000 – за поданнями голів окружних виборчих комісій та Міністерства закордонних справ України (для закордонних виборчих дільниць), що становить близько 22% загальної кількості членів дільничних виборчих комісій.

Практика підготовки до виборів показала, що організація голосування та підрахунку голосів на виборчих дільницях дільничними виборчими комісіями в мініальному складі буде технічно неможливою, враховуючи одночасне проведення виборів народних депутатів України та місцевих виборів. Центральна виборча комісія ініціювала внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України».

Згідно зі змінами, внесеними до частини восьмої статті 28 зазначеного Закону 14 березня 2006 року, у разі, якщо у встановлений частиною шостою цієї статті строк не надійшли подання щодо складу дільничної виборчої комісії або якщо кількість запропонованих до складу дільничної виборчої комісії осіб становить менше мінімальної кількості, встановленої частинами другою та третьою цієї статті, окружна виборча комісія зобов'язана утворити дільничну виборчу комісію за поданням голови окружної виборчої комісії у складі, не більшому

Однією з позитивних новел Закону України «Про вибори народних депутатів України» є запровадження такої морально-правової гарантії членів виборчих комісій, як складання присяги до початку повноважень у комісії на її першому засіданні. Текст присяги викладено в частині третій статті 36 Закону України «Про вибори народних депутатів України».

ніж середня кількість осіб від кількості, встановленої частиною другою або третьою цієї статті, з обов'язковим урахуванням поданих кандидатур від партій (блоків), передбачених частиною четвертою цієї статті. Пропозиції щодо таких кандидатур голові окружної виборчої комісії можуть подавати члени окружної виборчої комісії, дільничні виборчі комісії, місцеві організації партій.

Отже, політичні партії на етапі утворення виборчих комісій повинні були забезпечити їх кількісний склад відповідними кваліфікованими, досвідченими, готовими до складної роботи кадрами, однак для цього необхідно працювати системно.

Під час таких етапів виборчого процесу, як голосування, підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування, встановлення результатів виборів депутатів, політичні партії, офіційні спостерігачі від партій (блоків) мали право спостерігати за всіма виборчими процедурами, забезпечуючи їх законність і легітимність.

Розділ IX Закону України «Про вибори народних депутатів України» присвячений гарантіям діяльності партій (блоків), кандидатів у депутати, офіційних спостерігачів.

Згідно зі статтею 72 зазначеного Закону партія (блок), яка висунула кандидатів у депутати, має право делегувати одного представника до Центральної виборчої комісії з правом дорадчого голосу, який уповноважений представляти інтереси партії (блоку) в Центральній виборчій комісії під час виборчого процесу. Кандидатура представника затверджується центральним керівним органом партії (керівним органом блоку). Представником партії (блоку) у Центральній виборчій комісії може бути громадянин України, який має право голосу. Не може бути представником партії (блоку): член виборчої комісії; посадова особа органу виконавчої влади або суду, правоохоронних органів чи органів місцевого самоврядування; військовослужбовець; особа, яка проходить альтернативну (невійськову) службу.

Під час виборчого процесу з виборів народних депутатів України 2006 року відповідно до Закону були зареєстровані представники всіх 45 партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу в Центральній виборчій комісії з правом дорадчого голосу. Однак участь у засіданнях Центральної виборчої комісії брали далеко не всі зареєстровані

представники партій (блоків), що ускладнювало роботу Комісії з партіями (блоками) щодо організації виборчого процесу на всіх його етапах.

Частиною п'ятою статті 72 Закону України «Про вибори народних депутатів України» передбачено, що партія (блок) – суб'єкт виборчого процесу може мати не більше п'яти уповноважених осіб у загальнодержавному виборчому окрузі та не більше двох уповноважених осіб у кожному територіальному окрузі. Уповноважена особа партії (блоку) представляє відповідну партію (блок) – суб'єкта виборчого процесу і не є самостійним суб'єктом виборчого процесу.

Частинами чотирнадцятою-п'ятнадцятою статті 72 Закону України «Про вибори народних депутатів України» визначені права представників у Центральній виборчій комісії та уповноважених осіб партій (блоків).

Уперше на законодавчому рівні передбачено, що представник партії (блоку) у Центральній виборчій комісії, уповноважена особа партії (блоку) з дня їх реєстрації Центральною виборчою комісією до припинення їх повноважень або закінчення виборчого процесу мають право на звільнення від виробничих або службових обов'язків без збереження заробітної плати за погодженням із власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом.

На день виборів виконували свої повноваження 176 уповноважених осіб у загальнодержавному виборчому окрузі від 40 партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу і 9972 уповноважені особи в територіальних виборчих округах від 43 партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу.

Не мали уповноважених осіб у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі: Політична партія «Європейська столиця», Соціально-Християнська Партія, Ліберальна партія України, Соціально-екологічна партія «Союз. Чорнобиль. Україна.» та Українська партія честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю.

У територіальних виборчих округах уповноважених осіб не мали Політична партія «Європейська столиця» та Українська Національна Асамблея.

Законом України «Про вибори народних депутатів України» передбачено, що представник партії (блоку) у Центральній

виборчій комісії, уповноважена особа партії (блоку) мають право у будь-який час до дня виборів звернутися до Центральної виборчої комісії із заявою про складення своїх повноважень. Керівний орган партії (блоку), який приймав рішення про затвердження представника партії (блоку) у Центральній виборчій комісії чи уповноваженої особи партії (блоку), у будь-який час до дня виборів може прийняти рішення про відкликання представника партії (блоку) у Центральній виборчій комісії чи уповноваженої особи партії (блоку) та про затвердження іншої кандидатури замість відкликаної.

Реалізуючи такі норми Закону, партії (блоки) багаторазово зверталися до Центральної виборчої комісії із заявами щодо заміни своїх уповноважених осіб. Центральною виборчою комісією було прийнято численні постанови з таких питань.

Діяльність кандидатів у депутати гарантована статтею 73 Закону України «Про вибори народних депутатів України». Так, кандидату в депутати, крім кандидата в депутати, який є Президентом України або народним депутатом України, не може бути відмовлено у звільненні на період передвиборної агітації від виконання виробничих або службових обов'язків за місцем роботи з наданням неоплачуваної відпустки.

2. Кандидат у депутати під час виборчого процесу не може бути звільнений з роботи з ініціативи власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу, командира військової частини (формування). Кандидат у депутати без його згоди не може бути переведений на іншу роботу, направлений у відрядження, а також призваний на військову або альтернативну (невійськову) службу, навчальні (перевірні) та спеціальні збори військовозобов'язаних.

3. Кандидат у депутати має права уповноваженої особи партії (блоку), передбачені пунктами 1, 4, 5 частини п'ятнадцятої статті 72 цього Закону, які він здійснює у загальнодержавному виборчому окрузі.

Відповідно до статті 74 Закону України «Про вибори народних депутатів України» у виборчому процесі могли брати участь офіційні спостерігачі від партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу, яких було зареєстровано близько 474 000.

Законом визначено, що офіційний спостерігач від партії (блоку) є самостійним суб'єктом виборчого процесу.

Офіційні спостерігачі від партії (блоку) в територіальних виборчих округах реєструвалися окружною виборчою комісією за поданням уповноваженої особи партії (блоку) у відповідному територіальному або загальнодержавному виборчому окрузі.

Законом України «Про вибори народних депутатів України» вперше право спостереження за ходом виборчого процесу було надано й офіційним спостерігачам від громадських організацій, яких було зареєстровано майже 7600. Громадські організації, до статутної діяльності яких належать питання виборчого процесу та спостереження за ним, зареєстровані у встановленому законом порядку не менш як за два роки до дня виборів, мають право за дозволом Центральної виборчої комісії мати офіційних спостерігачів, які ведуть спостереження за перебігом виборчого процесу, зокрема за голосуванням, підрахунком голосів і встановленням підсумків голосування на будь-якій виборчій дільниці та в територіальному виборчому окрузі.

Усього офіційних спостерігачів від партій (блоків) та громадських організацій було зареєстровано близько 480 000.

Підсумовуючи участь політичних партій у виборчому процесі з виборів народних депутатів України 2006 року, треба сказати, що визначальну роль у реалізації конституційних виборчих прав громадян України обирати і бути обраними до законодавчого органу України відігравали політичні партії, які виступили самостійними суб'єктами висування кандидатів у народні депутати України, або утворили для цього виборчі блоки політичних партій.

За результатами виборів 26 березня 2006 року народними депутатами України обрано представників двох виборчих блоків політичних партій: «Блок Юлії Тимошенко» – виборчий блок політичних партій «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», Українська соціал-демократична партія та Блок «НАША УКРАЇНА»: Політична партія «Народний Союз Наша Україна», Народний Рух України, Партія промисловців і підприємців України, Конгрес українських націоналістів, Українська республіканська партія «Собор», Партія Християнсько-Демократичний Союз, та трьох політичних партій: Партії регіонів, Соціалістичної партії України, Комуністичної партії України.

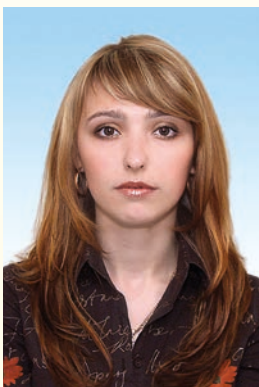
На день виборів 26 березня 2006 року до складу окружних виборчих комісій входили 3852 особи. Законодавець надав виключно політичним партіям (виборчим блокам політичних партій) право формування окружних та дільничних виборчих комісій. Однак практика показала надзвичайну складність його реалізації.

Проблемні питання застосування Закону України «Про вибори народних депутатів України»

в частині проведення передвиборної агітації під час виборчого процесу 2006 року

Андрій Магера,
член Центральної
виборчої комісії

Анна Полякова,
помічник члена
Центральної
виборчої комісії

Передвиборна агітація є одним із найважливіших етапів виборчого процесу, а також основою виборчої кампанії політичних партій (виборчих блоків політичних партій) – суб'єктів виборчого процесу та кандидатів у народні депутати України, одним із основних засобів формування електоральної поведінки виборців.

Саме завдяки передвиборній агітації громадяни можуть дізнатися про політичні програми партій (блоків), особисті, ділові, моральні якості кандидатів у депутати, про їхні дії, наміри, здобутки тощо, на підставі чого формують та виявляють свою волю в день голосування. Від ефективності передвиборної агітації значною мірою залежать результати виборів у цілому.

Законом України «Про вибори народних депутатів України» (далі – Закон) доволі детально регламентується проведення передвиборної агітації як етапу виборчого процесу. Розділ VIII Закону розкриває поняття передвиборної агітації, встановлює строки, засоби і форми її проведення, порядок використання засобів масової інформації різних видів, заборони та обмеження щодо ведення передвиборної агітації тощо.

Разом із тим, деякі положення Закону виявилися неоднозначними, при їх застосуванні у суб'єктів виборчого процесу та засобів масової інформації виникали певні труднощі.

Розглянемо деякі з них більш детально.

Закон зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння реалізації виборчих прав громадянами, забезпечення свободи політичних дебатів, неупередженого ставлення засобів масової інформації до кандидатів у депутати, партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу» від

17 листопада 2005 року, вперше на законодавчому рівні визначив поняття «передвиборна агітація».

Відповідно до частини першої статті 66 Закону передвиборною агітацією вважається здійснення будь-якої діяльності з метою спонукання виборців голосувати «за» або «проти» певного суб'єкта виборчого процесу.

Необхідно зауважити, що закріплене в Законі визначення передвиборної агітації є дещо невдалим як з теоретичної, так і з практичної точок зору. Так, у ньому зазначається, зокрема, що метою передвиборної агітації є спонукання виборців голосувати «за» або «проти» певного суб'єкта виборчого процесу, тобто об'єктом агітації визнається «певний суб'єкт виборчого процесу».

Відповідно до статті 12 Закону суб'єктами виборчого процесу є: виборець, виборча комісія, утворена відповідно до Закону або Закону України «Про Центральну виборчу комісію», партія (блок), що висунула кандидатів у депутати, кандидат у депутати, зареєстрований у порядку, встановленому цим Законом, офіційний спостерігач від партії (блоку) – суб'єкта виборчого процесу.

Очевидно, що метою передвиборної агітації не може бути спонукання виборців голосувати «за» або «проти» таких суб'єктів виборчого процесу, як виборці, виборчі комісії, офіційні спостерігачі.

Дещо спірним є питання щодо кандидатів у депутати, які зареєстровані в по-

рядку, встановленому цим Законом. Так, кандидати в депутати є активними учасниками передвиборної агітації, більше того – в деяких статтях Закону йдеться про передвиборну агітацію на користь окремих кандидатів у депутати. Однак під час виборів голосування відбувається не за конкретних кандидатів у депутати, а одночасно за всіх кандидатів у депутати, включених до виборчого списку тієї чи іншої партії (блоку). Право висунування кандидатів у депутати, що належить громадянам України, реалізовується ними тільки через партії (блоки). Врешті, голосування відбувається саме за відповідну партію (блок). З огляду на це, тільки партія (блок), яка висунула кандидатів у депутати, може бути кінцевим об'єктом передвиборної агітації.

Разом із тим, невключення кандидатів у депутати до обсягу цього поняття означатиме необмежені можливості агітації «за» або «проти» окремих кандидатів, включених до виборчого списку тієї чи іншої партії (блоку). У свою чергу, агітація за кандидата в депутати, включеного до виборчого списку певної партії, фактично є агітацією за цю партію. Тому кандидата в депутати теж слід вважати об'єктом передвиборної агітації, але тільки опосередкованої – кінцевою метою такої агітації є спонукання до голосування за відповідну партію (блок).

Таким чином, термін «суб'єкт виборчого процесу», який використовується при визначенні поняття передвиборної агітації, слід розглядати у системному зв'язку з іншими положеннями Закону. З огляду на це, до обсягу цього терміну слід включати не всіх суб'єктів виборчого процесу, визначених статтею 12 Закону, а тільки партії (блоки), що висунули кандидатів у депутати, та кандидатів у депутати, зареєстрованих у порядку, встановленому Законом.

Окрім того, закріплення в Законі визначення поняття «передвиборна агітація» породжувало і значні практичні труднощі через його неоднозначність, недостатню чіткість та формальну визначеність.

Було б доцільно законодавчо визначити критерії, за якими слід встановлювати, коли та чи інша діяльність має на меті спонукання виборців голосувати «за» або «проти» певного суб'єкта виборчого процесу, а коли – ні.

Адже фактично будь-яка поява представника партії (блоку) – суб'єкта виборчо-

го процесу чи кандидата в депутати в ефірі телерадіоорганізації чи на шпальтах газети може спонукати виборців голосувати «за» чи «проти» відповідного суб'єкта виборчого процесу, а тому – вважатися передвиборною агітацією. З іншого боку – такий підхід значно обмежив би можливості засобів масової інформації всебічно висвітлювати перебіг виборчого процесу.

У зв'язку з цим слід звернути увагу і на практичну необхідність деякого вдосконалення визначення поняття «політична реклама». Так, відповідно до частини третьої статті 66 Закону політичною рекламою визнається одна із форм передвиборної агітації, оплачена за рахунок коштів виборчих фондів партій (блоків), розміщена за допомогою рекламних засобів, яка спонукає виборців голосувати «за» або «проти» певного суб'єкта виборчого процесу.

Наведене визначення доповнюється виділенням конкретних агітаційних форм, які відносяться до політичної реклами, а саме:

- використання символіки або логотипів партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу (логотип – постійний словесний, образотворчий або об'ємний знак, комбінований з літерами, цифрами, словами або без них, що є емблемою партії (блоку));

- повідомлення про підтримку партією (блоком) – суб'єктом виборчого процесу або кандидатом у депутати видовищних або інших публічних заходів;

- привертання уваги до участі у видовищних або інших публічних заходах партії (блоку) – суб'єкта виборчого процесу чи певних осіб як кандидатів у депутати.

Визначення поняття «політична реклама» в Законі (з урахуванням його коригування Законом від 17 листопада 2005 року) – це перша спроба його врегулювання на рівні закону. В інших законодавчих актах відсутнє визначення цього поняття, що значно ускладнює його використання. Проте регламентація політичної реклами Законом має обмежене в часі застосування – поширюється лише на період відповідного виборчого процесу. Із закріпленням такого визначення політична реклама на час виборчого процесу виведена зі сфери загального регулювання Законом України «Про рекламу».

Необхідно зауважити, що запропоноване визначення не позбавлене окремих недоліків. Так, невдалим слід вважати не-

достатньо чітко відмежування політичної реклами від інших форм передвиборної агітації, передбачених Законом, окремі з яких фактично підпадають під визначення політичної реклами (повідомлення про підтримку партією (блоком) – суб'єктом виборчого процесу або кандидатом у депутати видовищних чи інших публічних заходів є окремою формою передвиборної агітації, визначеною пунктом 7 частини другої статті 66 Закону).

Практичне значення цієї проблеми полягає в тому, що Законом визначено граничний час мовлення та обсяг друкованих площ (рекламну квоту) у засобах масової інформації саме для політичної реклами, а не будь-яких форм передвиборної агітації. Тобто Законом розмежовано політичну рекламу та інші форми передвиборної агітації. З огляду на це, на мою думку, встановлена квота політичної реклами не поширюється на передвиборну агітацію, розміщену за бюджетні кошти, а також на інші форми передвиборної агітації, які не охоплюються законодавчим визначенням політичної реклами. При обліку ефірного часу або друкованих площ, відведених на політичну рекламу, такі матеріали не враховуються.

Під час вирішення питання про співвідношення політичної та комерційної реклами слід виходити з того, що політична реклама не підпадає під квотування комерційної реклами. Тобто максимально можлива двадцятип'ятивідсоткова квота політичної реклами повинна обчислюватися від фактичного обсягу мовлення телерадіоорганізації протягом астрономічної доби, а не від квоти комерційної реклами, встановленої Законом України «Про рекламу».

Однак при застосуванні цих положень Закону у представників мас-медіа виникало чимало запитань, передусім – до правозастосовчого органу – Центральної виборчої комісії.

Як показує практика проведення виборів, та, виходячи з того, що обсяги ефірного часу та друкованих площ, відведених на політичну рекламу, є зазвичай обмеженими, а також з необхідності дотримання принципу рівних умов при проведенні передвиборної агітації, телерадіоорганізаціям та друкованим засобам масової інформації необхідно було завчасно планувати обсяги та порядок надання ефірного часу і друкованих площ для розміщення політичної рек-

лами відповідним суб'єктам виборчого процесу. Адже за відсутності чіткої, заздалегідь визначеної процедури засіб масової інформації, який надав ефірний час чи друковану площу одній партії (блоку) – суб'єкту виборчого процесу, може з технічних причин не мати можливості забезпечити аналогічні умови надання ефірного часу чи друкованої площі іншій партії (блоку), що буде вважатися порушенням Закону.

Деякі практичні труднощі викликало ще одне законодавче положення. Так, частиною десятою статті 71 Закону передбачено, що в разі встановлення судом при розгляді виборчого спору повторного або одноразового грубого порушення засобом масової інформації вимог Закону, суд приймає рішення про тимчасове (до закінчення виборчого процесу) зупинення дії ліцензії або про тимчасову заборону (до закінчення виборчого процесу) випуску друкованого видання. Проте Законом не визначено, яке порушення слід вважати «грубим» і, відповідно, одноразового вчинення якого достатньо для прийняття рішення про тимчасове (до закінчення виборчого процесу) зупинення дії ліцензії або про тимчасову заборону (до закінчення виборчого процесу) випуску друкованого видання. Очевидно, вирішення цього питання в кожному випадку віднесено на розсуд суду з урахуванням конкретних обставин справи. Проте такий підхід не сприяє однаковому застосуванню виборчого законодавства і потребує більш детальної регламентації.

Під час виборчого процесу 2006 року одним із найскладніших для представників засобів масової інформації стало питання щодо порядку організації та проведення теледебатів між представниками різних партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу.

На відміну від Закону України «Про вибори Президента України», окремою статтею якого регулюється порядок організації та проведення передвиборних теледебатів, Законом це питання не регламентується, лише згадується про можливість проведення публічних дебатів як форми передвиборної агітації (пункт 3 частини другої, частина дев'ята статті 66) та про висвітлення виборчого процесу в дебатах (частина дванадцята статті 68).

Найбільш проблемними були питання, чи може та чи інша телеорганізація провести теледебати між представниками різних

партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу за власні кошти і чи не буде порушенням принципу рівних умов запрошення до участі в таких теледебатах представників не всіх партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу.

Вбачається, що при вирішенні порушеного питання необхідно розрізняти публічні дебати як одну із форм передвиборної агітації, передбачену пунктом 3 частини другої статті 66 Закону, та дебати як форму висвітлення виборчого процесу в засобах масової інформації, що має здійснюватися на засадах об'єктивності, неупередженості та збалансованості, відповідно до частини дванадцятої статті 68 Закону.

При цьому положення частини другої статті 66 Закону, зокрема її пункту 3, необхідно розглядати в системному зв'язку з іншими положеннями цього Закону, в першу чергу – частиною першою цієї статті.

Як уже зазначалося, передвиборна агітація – це здійснення будь-якої діяльності з метою спонукання виборців голосувати «за» або «проти» певного суб'єкта виборчого процесу.

Виходячи з цього, публічні дебати будуть формою передвиборної агітації у розумінні пункту 3 частини другої статті 66 Закону тільки в тому разі, якщо вони матимуть на меті спонукання виборців голосувати «за» або «проти» певного суб'єкта виборчого процесу.

Важливо наголосити, що засоби масової інформації не є суб'єктами виборчого процесу, вони не можуть займатися передвиборною агітацією з власної ініціативи, а лише використовуються відповідними суб'єктами виборчого процесу для її проведення, тобто є засобом проведення агітації.

Разом із тим, частиною дванадцятою статті 68 Закону передбачено, що висвітлення виборчого процесу в засобах масової інформації усіх форм власності в інтерв'ю, дискусіях та дебатах, інформаційних повідомленнях, у програмах новин і поточних подій має здійснюватися на засадах об'єктивності, неупередженості та збалансованості.

Вбачається, що дебати як форма висвітлення виборчого процесу в засобах масової інформації усіх форм власності відповідно до частини дванадцятої статті 68 Закону не є передвиборною агітацією.

Такий висновок підтверджується і положеннями пункту 4 частини другої статті 66 Закону, відповідно до якої до форм передвиборної агітації віднесено оприлюднення в друкованих та аудіовізуальних (електронних) засобах масової інформації політичної реклами, виступів, інтерв'ю, нарисів, відеофільмів, аудіо- та відеокліпів, інших публікацій та повідомлень. Дебати в цьому переліку відсутні.

Треба зауважити, що висвітлення виборчого процесу в засобах масової інформації повинно мати на меті не спонукання виборців голосувати «за» або «проти» того чи іншого суб'єкта виборчого процесу, а інформування виборців про перебіг виборчого процесу, партії та блоки, які беруть у ньому участь. Таке висвітлення може відбуватися з ініціативи самого засобу масової інформації і повинно здійснюватися виключно на засадах об'єктивності, неупередженості та збалансованості. При цьому відповідний засіб масової інформації може самостійно обирати ті чи інші аспекти виборчого процесу, які будуть висвітлюватися, визначати критерії та порядок такого висвітлення.

Частинами другою та третьою статті 5 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» встановлено, що телерадіоорганізація є незалежною у визначенні змісту програм та передач; не вмотивоване законодавством України втручання, зокрема, органів державної влади, їх посадових осіб чи працівників у сферу професійної діяльності телерадіоорганізацій, не допускається.

При висвітленні виборчого процесу в засобах масової інформації відповідно до частини дванадцятої статті 68 Закону ефірний час надається за рахунок засобу масової інформації і не оплачується за рахунок коштів виборчих фондів партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу чи коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку і проведення виборів.

Відповідно до частини першої статті 68 Закону передвиборна агітація з використанням засобів масової інформації усіх форм власності проводиться з дотриманням принципу рівних умов та в порядку, передбаченому цим Законом. Частиною другою зазначеної статті Закону визначено, що передвиборна агітація у засобах масової інформації, зокрема політична реклама, повинні здійснюватися у формах та з дотриманням вимог, встановлених цією статтею та статтями 66, 69–71 Закону.

Було б доцільно законодавчо визначити критерії, за якими слід встановлювати, коли та чи інша діяльність має на меті спонукання виборців голосувати «за» або «проти» певного суб'єкта виборчого процесу, а коли – ні.

Обмеження, встановлені статтями 66, 68–71 Закону, стосуються саме передвиборної агітації і не поширюються на висвітлення виборчого процесу в засобах масової інформації відповідно до частини дванадцятої статті 68 Закону, тобто на засадах об'єктивності, неупередженості та збалансованості.

При цьому необхідно зауважити, що такі критерії, як об'єктивність, неупередженість та збалансованість є доволі нечіткими з точки зору юриспруденції. Ці поняття тісно взаємопов'язані між собою, а межі між ними умовні.

Об'єктивність передбачає відповідність дійсності, предметність, незалежність від свідомості людини, суб'єктивних думок та інтересів. Висвітлення виборчого процесу має відповідати реальним обставинам та подіям, не повинно супроводжуватися будь-якими коментарями, які виражають особисте (суб'єктивне) ставлення ведучого телерадіопрограми чи іншого творчого працівника до відповідної партії (блоку) – суб'єкта виборчого процесу, кандидата в депутати або вчинених ними дій.

Поняття неупередженості є практично синонімічним поняттю об'єктивності, воно передбачає безсторонність. У застосуванні до передвиборної агітації – ненадання переваги тій чи іншій партії (блоку) – суб'єкту виборчого процесу чи кандидату в депутати, що може, зокрема, виявитися в переважному чи виключному висвітленні або, навпаки, постійному замовчуванні конкретним засобом масової інформації участі у виборчому процесі певної партії (блоку), кандидата в депутати, систематичному оприлюдненні або ігноруванні інформації про здійснені ними виборчі заходи тощо.

Збалансованість передбачає рівний підхід у ставленні до всіх партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу, кандидатів у депутати, висвітлення як позитивних, так і негативних рис, відображення різних точок зору. Висвітлення в засобах масової інформації діяльності партій (блоків) чи кандидатів у депутати слід визнавати правомірним за умови, якщо воно здійснюється на засадах рівного відображення діяльності всіх відповідних суб'єктів виборчого процесу, не має на меті приховану агітацію за когось із них.

Однак на оприлюднення через засоби масової інформації дебатів як однієї із

форм передвиборної агітації поширюються всі правила, встановлені Законом для останньої: попереднє укладання угоди, надходження коштів з виборчого фонду на рахунок відповідного засобу масової інформації, надання рівних можливостей усім партіям (блокам) – суб'єктам виборчого процесу, чітке означення програми як передвиборної агітації.

Якщо в електронних (аудіовізуальних) засобах масової інформації транслюються дебати, які є формою передвиборної агітації, то відповідний ефірний час повинен бути оплачений за рахунок коштів виборчих фондів учасників цих дебатів. При цьому, якщо в таких дебатах беруть участь різні суб'єкти виборчого процесу, вартість ефірного часу, що підлягає оплаті кожним із них, повинна визначитися шляхом поділу всього часу агітаційної програми між усіма партіями (блоками) – суб'єктами виборчого процесу, зазвичай пропорційно наданому ефірному часу.

У сучасних умовах глобалізації та комп'ютеризації все більшої актуальності набуває питання залишення поза межами правового регулювання значного інформаційного простору – інформаційної системи Інтернет.

Відповідно до чинного законодавства України про засоби масової інформації (Закони України «Про інформацію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні») до останніх належать лише аудіовізуальні (радіо, телебачення) та друковані (преса) засоби масової інформації.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про телекомунікації» Інтернет – всесвітня інформаційна система загального доступу, яка логічно пов'язана глобальним адресним простором і базується на інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами.

Адреса мережі Інтернет – визначений чинними в Інтернеті міжнародними стандартами цифровий та/або символічний ідентифікатор доменних імен в ієрархічній системі доменних назв.

Законом регламентується використання під час проведення передвиборної агітації лише друкованих та електронних (аудіовізуальних) засобів масової інформації. Дія Закону не поширюється на використання для потреб передвиборної агітації всесвітньої

Необхідно однозначно визначити на законодавчому рівні, хто несе юридичну відповідальність за зміст інформаційного наповнення інтернет-ресурсів, та чітко усвідомити порядок підтвердження самого факту розміщення тієї чи іншої інформації на певному інтернет-сайті.

інформаційної системи загального доступу – Інтернет, яка відповідно до законодавства України не є засобом масової інформації.

Однак окремі положення Закону, які встановлюють обмеження щодо ведення передвиборної агітації, поширюють свою дію не тільки на засоби масової інформації, а й на інших суб'єктів.

Передусім це стосується положень частини п'ятої статті 71 Закону, якою забороняється поширення у будь-якій формі матеріалів, що містять заклики до ліквідації незалежності України, зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підриву її безпеки, незаконного захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства та розпалювання міжетнічної, расової, національної, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, та частини дев'ятої цієї ж статті Закону, відповідно до якої забороняється розповсюдження завідомо недостовірних або наклепницьких відомостей про партію (блок) – суб'єкта виборчого процесу або про кандидата в депутати.

Вбачається, що зазначені обмеження поширюються і на інформаційну систему Інтернет. Разом із тим, для забезпечення реалізації цих положень необхідно однозначно визначити на законодавчому рівні, хто несе юридичну відповідальність за зміст інформаційного наповнення інтернет-ресурсів та чітко усвідомити порядок підтвердження самого факту розміщення тієї чи іншої інформації на певному інтернет-сайті.

З огляду на специфіку та технічні особливості інформаційної системи Інтернет, зафіксувати та довести факт розміщення тієї чи іншої інформації на певному інтернет-ресурсі може бути доволі складно.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 109 Закону доказами, на підставі яких виборча комісія встановлює наявність чи відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення скаржника, суб'єкта оскарження чи заінтересованих осіб, та інші обставини, що мають значення для правильного розгляду скарги, можуть бути письмові документи і матеріали (зокрема електронні), які містять відомості про обставини, що мають значення для правильного розгляду скарги.

Частиною шостою цієї статті Закону передбачено, що письмові докази подаються в

оригіналі або в засвідченій у встановленому порядку копії.

За змістом статті 27 Закону України «Про інформацію», документ – це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання та поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носіїві; первинний документ – це документ, що містить у собі вихідну інформацію; вторинний документ – це документ, що являє собою результат аналітико-синтетичної та іншої переробки одного або кількох документів.

Зважаючи на специфіку інтернет-ресурсів, видається неможливим подати як доказ первинний документ в інформаційних відносинах, який містив би в собі вихідну інформацію в розумінні зазначеної норми Закону України «Про інформацію». Доступною може бути тільки його копія. При цьому частина шоста статті 109 Закону вимагає, щоб така копія була засвідчена в установленому законом порядку.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про нотаріат» нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

Таким чином, для надання письмовим документам і матеріалам (зокрема, електронним), які свідчать про поширення тієї чи іншої інформації у мережі Інтернет за конкретною адресою, належної доказової сили в розумінні статті 109 Закону, видається необхідним їх нотаріальне посвідчення.

При застосуванні Закону значною перешкодою для його безумовної реалізації стала відсутність у Центральної виборчої комісії достатніх важелів впливу на порушників порядку проведення передвиборної агітації. Так, Закон встановлює детальний порядок використання засобів масової інформації, цілу низку обмежень щодо проведення передвиборної агітації, але фактично не передбачає реальних заходів відповідальності за

їх порушення. Передусім це стосується партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу.

Так, відповідно до частини четвертої статті 64 Закону Центральна виборча комісія оголошує партії (блоку) або окремому кандидату в депутати попередження, що оприлюднюється в загальнодержавних засобах масової інформації, у разі:

– встановлення судом при розгляді виборчого спору в порядку, передбаченому Законом, факту підкупу виборців або членів виборчих комісій кандидатом у депутати, партією (блоком), яка висунула кандидатів у депутати, представником партії (блоку) у Центральній виборчій комісії, уповноваженою особою партії (блоку) чи посадовою особою партії (партії, що входить до блоку), а також іншою особою за дорученням партії (блоку), що висунула кандидатів у депутати;

– встановлення судом при розгляді виборчого спору в порядку, передбаченому Законом, факту надання під час виборчого процесу виборцям, закладам, установам, організаціям або членам виборчих комісій грошей чи безоплатно або на пільгових умовах товарів (крім товарів, що містять візуальні зображення назви, символіки, прапору партії (партії, що входить до складу блоку; блоку), за умови, що вартість таких товарів не перевищує три відсотки мінімального розміру заробітної плати), робіт, послуг, цінних паперів, кредитів, лотерей, інших матеріальних цінностей (непрямого підкупу), організацією, засновником, власником або членом керівного органу якої є кандидат у депутати, партія, яка висунула кандидатів у депутати (одна з партій, яка входить до блоку, що висунув кандидатів у депутати), або посадова особа цієї партії;

– встановлення судом при розгляді виборчого спору в порядку, передбаченому Законом, факту використання кандидатом у депутати, партією (блоком) при фінансуванні передвиборної агітації, крім коштів виборчого фонду партії (блоку), інших коштів;

– встановлення судом при розгляді виборчого спору, що кандидат у депутати, який займає посаду, в тому числі за сумісництвом, в органах виконавчої влади чи в

органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, у закладах, установах, організаціях, у військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, залучав або використовував для проведення передвиборної агітації підлеглих йому осіб, службовий транспорт, зв'язок, устаткування, приміщення, інші об'єкти та ресурси за місцем роботи (зловживання службовим становищем);

– порушення партією (блоком), кандидатом у депутати обмежень щодо проведення передвиборної агітації, у тому числі проведення агітації під час виборчого процесу поза строками, встановленими статтею 65 Закону.

Якщо згідно з пунктом 10 частини першої статті 64 у разі повторного вчинення кандидатом у депутати діяння, за яке йому було оголошено попередження відповідно до частини четвертої цієї статті Закону, Центральна виборча комісія не пізніше ніж за три дні до дня виборів приймає рішення про скасування реєстрації окремого кандидата в депутати, включеного до виборчого списку партії (блоку), з виключенням його з виборчого списку, то за аналогічні неодноразові порушення Закону партією (блоком) – суб'єктом виборчого процесу, навіть за такі серйозні, як підкуп виборців чи використання при фінансуванні передвиборної агітації, крім коштів виборчого фонду партії (блоку), інших коштів, повноваження Центральної виборчої комісії щодо впливу на таких суб'єктів виборчого процесу зводяться тільки до оголошення їм повторного попередження, яке оприлюднюється в загальнодержавних засобах масової інформації, що навряд чи є достатнім стримуючим фактором.

У цілому, Закон доволі детально регламентує порядок проведення передвиборної агітації, що, безумовно, є позитивним, проте застосування деяких його положень зумовлює значні практичні труднощі для суб'єктів виборчого процесу та засобів масової інформації, тому необхідно й надалі працювати над удосконаленням окремих законодавчих положень.

При застосуванні Закону значною перешкодою для його безумовної реалізації стала відсутність у Центральної виборчої комісії достатніх важелів впливу на порушників порядку проведення передвиборної агітації.

Парламентські вибори-2006: недоліки і проблеми

Україна пережила, і досить, як видається, болісно, ще один виборчий етап у процесі державотворення. За останні 14 місяців це другі нелегкі вибори. Держава без офіційно встановлених кордонів та інших символів, з незавершеними реформами і нереалізованою державницькою стратегією та можливостями, як показали вибори-2006, продовжує розвиватися стихійно. Це засвідчують, передусім, перші сесії рад, їх рішення.

Любомир БОРИСЛАВСЬКИЙ, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

26 березня 2006 року (про це, здається, знає весь світ) в Україні відбулися чергові парламентські вибори, які були передбачені Конституцією України [1, ст. 77] і проводилися на базі оновленої редакції Закону України «Про вибори народних депутатів України», прийнятої 7 липня 2005 року [2, ст. 449] із подальшими змінами, який у прискореному темпі, без згоди народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, запровадив радикально нову виборчу систему [1, ст. 5]. На думку автора, Верховна Рада України є повноважною встановлювати порядок проведення виборів народних депутатів України, а не вирішувати загальні засади виборчого права, що на практиці породило певні пільги і привілеї, наприклад, парламентським фракціям, призвело до порушення рівного виборчого права [1, ст. 36; 2, п. 4, 5 ст. 3], зменшення можливостей реалізувати загальне виборче право [2, п. 1, 2 ст. 10], обмежило право громадян брати участь в управлінні державними справами [1, ст. 38], здійснення контролю за ходом виборчої кампанії [2, п. 5 ст. 12] і т. ін.

Видається, що прийняття нового Закону завжди викликає тривогу, спричиняє певні складнощі, несподівані юридичні колізії, спірні і невиправдані скарги та інші непорозуміння. Тому, незважаючи на запевнення розробників Закону про те, що в ньому враховано досвід проведення минулих виборчих кампаній в Україні, вважаю, що значною мірою це не знайшло свого підтвердження в процесі реалізації більшості положень нового виборчого законодавства. Правда, вже стає традицією, що ми ліквідуємо недоліки шляхом прийняття нової редакції Закону про

вибори, який нібито усуває старі недоліки, а натомість фактично породжує нові, і ми знову, щоб їх усунути, приймаємо новий Закон. А те, як поводитися на заключному етапі виборів окремі суб'єкти – безпосередні учасники виборів-2006, котрі не подолали тривідсоткового бар'єра, не витримує жодної критики, і, як кажуть, «прикро за державу», вона цього не заслужила. Ідеться про вульгарні форми вираження свого невдоволення результатами виборів, заяви, публікації у ЗМІ про нібито нечесні вибори, про крадіжку голосів, прояви фальсифікації і т. ін. Наприклад, те, що при підрахунку голосів використовувався принцип Йосифа Сталіна: «Не важливо, як голосують, важливо, як рахують», – стверджує Інна Богословська, яка закликала всі партії, у яких «вкрали» голоси, об'єднатися і вимагати перегляду результатів виборів [5, с. 4]. А народний депутат України Ю. Кармазін зухвало заявляв: «Півтора року тому я був адвокатом В. Ющенка, так ті фальсифікації не йдуть у жодне порівняння із сьогоднішніми [6, с. 4].

11 квітня Вищий адміністративний суд України прийняв до розгляду скаргу «Блоку Наталії Вітренко «Народна опозиція» на дії Центральної виборчої комісії із встановлення результатів парламентських виборів. Своім рішенням суд заборонив обнародування офіційних результатів парламентських виборів. Це нормальний хід справи, з огляду на формування України як правової держави. Рішення суду нарешті-таки поставило крапку в цьому фарсі.

Завдання цієї статті – привернути увагу до деяких проблем як практичного, так і теоретичного характеру, які виникли в про-

цесі реалізації Закону України «Про вибори народних депутатів України». При цьому автор не ставить завдання розглянути всі питання, пов'язані з виборами-2006, а лише окремі аспекти в контексті «Що робити?» – вносити зміни, доповнення до чинного, чи приймати новий Закон про вибори?

Нині лунає дуже багато нарікань щодо Закону України «Про вибори народних депутатів України» та Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» [3] та виборів-2006 у цілому. Саме це спонукає нас під особливим кутом зору розглянути проблему реформування виборчого законодавства. Між тим, наразі неможливо вирішити проблему ефективної влади як на місцях, так і в системі державних органів влади, якщо не відповісти на запитання щодо спроможності цієї влади виконувати ті конституційні функції, які вона повинна виконувати. Погодьтеся, що спроможність, насамперед, визначається способом формування цієї влади. Як приклад, можна навести небажання Верховної Ради України розглянути питання про призначення на посади частини складу Конституційного суду України, прийняття судьями присяги і т. ін. Тому треба запропонувати такий спосіб формування парламенту, єдиного органу законодавчої влади в Україні, щоб до нього прийшли професіонали – юристи, політики, економісти, вчені, громадські діячі тощо – найсвідоміші громадяни. Автор вважає, що законодавці, приймаючи Конституцію України в 1996 році, просто «забули» конституційну формулу, згідно з якою «носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ» [1, ст. 5; *підкреслення автора*]. Отже, законотворець за допомогою виборчої системи повинен створити сприятливіші умови для приходу до парламенту осіб, здатних на високому державному рівні виконувати конституційні повноваження. Йдеться про концепцію виборчого закону.

Яку ж концепцію запропонував парламент у Законі «Про вибори народних депутатів України» 2005 року? Відповідно до прийнятого Закону вибори народних депутатів України здійснюються на засадах пропорційної системи з обранням депутатів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій

і виборчих блоків [2, п. 4, ст. 1]. Тобто з 2006 року в Україні вперше запроваджується виборча система закритих партійних списків у єдиному багатомандатному окрузі. Система аналогічна тій, за якою у 1998 та 2002 роках відбувалися вибори половини конституційного складу парламенту у загальнодержавному виборчому окрузі. Це означало, що запроваджуються нові правила виборчої гри, порядок підготовки, проведення і визначення результатів голосування.

Перш ніж говорити про виборчий процес, вважаємо за доцільне дати характеристику міжвиборчому етапу, що йому передувало. На цьому етапі можна виділити три основні періоди:

- 1) період внесення змін до Конституції України;
- 2) період, який настав після президентських виборів;
- 3) період удосконалення виборчого законодавства.

Як уже зазначалося, виборам-2006 передувало міжвиборчий етап, який настав після президентських виборів 2004–2005 років, що не мали аналогів за характером і масштабом неправомірних дій, бездіяльності та правопорушень на всіх етапах виборчого процесу, тривалості та витратності виборчої кампанії [16, с. 37–45]. Вони були заздалегідь запрограмованими засобами зловживань і порушень виборчого права, свідчили про координовану взаємодію органів держави й органів місцевого самоврядування [8, с. 7]. За фактами зловживань було порушено понад 700 кримінальних справ, більшість із яких, до речі, не було доведено до логічного завершення, а протиправні дії працівників не отримали належної правової оцінки.

Прикро, але президентські вибори не стали засобом примирення суспільства та консолідації політичних сил у рамках національних інтересів. Урешті ми отримали «розсварене суспільство і державу». Політична криза охопила майже всі сторони суспільного та державного життя, її негативні тенденції продовжили свою дію на нинішніх парламентських виборах. Виборчий процес уже тоді почав «тонуть» в політичному процесі.

Міжвиборчий період проходив в умовах боротьби за внесення змін до Конституції України, непримиренності й нетерпимості, перебільшення наявних розбіжностей у по-

зицях з опонентами, підозрілості й недовіри, перекрученості фактів тощо. Учасники майбутніх виборів повернулися до спірних питань, які знову висунули на перший план федералізм, так звану мовну проблему, міжконфесійні відносини, антиєвропейську чи антинаївську риторичку та багато інших питань, зокрема дискусію про можливе внесення нових змін до Конституції України [9; 17].

Вище вже говорилося про те, що практика реалізації положень законодавства про вибори народних депутатів України-2002 та Президента України 2004–2005 років висвітлює суттєві проблеми законодавчого забезпечення підготовки організації, проведення і встановлення результатів чергових виборів [10; 11]. Перед Українською державою вкотре постала необхідність подальшого демократичного вдосконалення формування та функціонування Верховної Ради України – єдиного органу законодавчої влади в умовах нового конституційного поля [17].

У пошуках виходу з ситуації, за традицією, дійшли найлегшого висновку – треба змінювати виборче законодавство, що й було зроблено. В. Литвин свого часу слушно підкреслював, що «за умови порозуміння і політичної відповідальності (підкреслення автора) було б достатньо тієї Конституції, яка працювала до внесення змін» [7, с. 2]. Виходить, що внесення змін – це результат непорозуміння та політичної безвідповідальності? [2, ст. 443; 3, ст. 332]. Але спочатку «підчистили» Основний Закон держави [17; 2], а потім до нього припасували детально виписаний Закон України «Про вибори народних депутатів України» з усіма можливими його перевагами і вадами [2, ст. 449]. Як і попередній Закон про вибори народних депутатів України 2001 року, новий Закон у редакції 2005 року не став продуктом законотворчості, а результатом різних політичних домовленостей і компромісів (про це чомусь забули в процесі його реалізації, під час судових розглядів про фальсифікацію і крадіжку голосів однієї політичної сили в іншій). На превеликий жаль, керовані вузькопартійними інтересами і своїми власними, парламентарі вкотре не прислухались до пропозицій фахівців, які базувалися на відповідному теоретичному і практичному досвіді.

Народні депутати України рішуче засудили практику «втручання» у виборчий процес органів державної влади та органів місцевого самоврядування, яких було усунуто від

виборчого процесу; привілеїв чи обмежень для кандидатів у депутати і т. ін. Фракції, які отримали свої мандати в багатомандатному окрузі, запропонували ідею запровадження пропорційної системи виборів і заявили про готовність взяти на себе відповідальність за проведення виборів-2006. Проте так і залишилось незрозумілим, хто несе відповідальність за роботу виборчих комісій, сформованих за партійним принципом.

З огляду на наближення парламентських та місцевих виборів, вартувало вкрай обережно підійти до запровадження пропорційної системи виборів, адже справжні парламентські політичні партії в Україні ще не народилися [15]. Видається, що цей процес формування якось штучно затягується. Партія – це виразник загальнонаціональної ідеї розвитку, майбутнього для всієї країни. Із 45 партій і блоків, які брали участь у цих виборах, частина носить імена лідерів, наприклад «Блок Юлії Тимошенко», «Блок Юрія Кармазіна», Народний блок Литвина, «Блок Наталії Вітренко «Народна опозиція», «Блок Лазаренка», Політична партія України «Партія політики Путіна» та ін., друга частина представляє інтереси певної групи, наприклад Партія Пенсіонерів України, Блок Безпартійних «Сонце». Отже, більшість діючих нині партій не можуть претендувати на виразника інтересів нації.

Вартувало б досить чітко законодавчо розв'язати проблеми реалізації положень виборчого законодавства, насамперед у частині:

- фінансового, матеріально-технічного забезпечення виборів;
- порядку складання списків виборців і процедури їх уточнення;
- процедури формування та організації діяльності виборчих комісій;
- організації спостереження за ходом виборів з боку громадян та їх об'єднань;
- порядку ведення передвиборної агітації;
- порядку та процедури організації і проведення голосування та встановлення його результатів;
- організації та порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються процесу виборів.

Існує ціла низка інших правових проблем організації та проведення виборів, які потребують нагального вирішення. Адже вибори – це важлива форма народного волевиявлення та здійснення влади народом безпосередньо.

Незважаючи на запевнення розробників Закону про те, що в ньому враховано досвід проведення минулих виборчих кампаній в Україні, вважаю, що значною мірою це не знайшло свого підтвердження в процесі реалізації більшості положень нового виборчого законодавства. Правда, вже стає традицією, що ми ліквідуємо недоліки шляхом прийняття нової редакції Закону про вибори, який нібито усуває старі недоліки, а натомість фактично породжує нові.

Законодавець по-своєму вирішив проблемні питання. По-перше, фінансування та матеріально-технічне забезпечення виборів він поклав переважно на плечі держави. При цьому суттєво збільшив офіційні строки виборчого процесу з 90 до 120 днів і більше, тобто виборчий процес завершується через 15 днів після дня офіційного оприлюднення Центральною виборчою комісією результатів виборів депутатів [2, ст. 11, 12]; надав низку пільг суб'єктам виборчого процесу. Виготовлено додатково близько 12 тисяч виборчих скриньок, які «загубили» у міжвиборчий період. Все це призвело до того, що ці парламентські вибори виявилися найдорожчими і наймарнотратнішими в Україні.

З букви прийнятого Верховною Радою Закону випливає, що складання списків виборців є першим етапом, який передує виборчому процесу.

При цьому законодавець, фактично вийшовши за межі виборчого процесу, запропонував складну, дорогу та багаторічну процедуру складання, передачі, внесення змін і доповнень списків виборців. Вона передбачає формування робочих груп обліку виборців, складання загальних списків виборців та їх процедуру, складання списків виборців для звичайних виборчих дільниць тощо. Проте вдалося впорядкувати використання відкритих посвідчень на право голосу на виборах депутатів, але проблеми залишилися.

Друге. Законодавець, виходячи з послідовності проведення принципу незалежності виборчих комісій і неприпустимості втручання в їхню діяльність інших органів державної влади, запропонував процедуру формування виборчих комісій, яка набагато чіткіше, детальніше врегулює питання системи органів, які безпосередньо задіяні у виборчому процесі. Це можна і слід віднести до позитиву. Водночас у цьому питанні простежуються і негативні моменти. В Законі, зокрема, передбачено порядок, за яким право подання кандидатур до складу окружних виборчих комісій та дільничних виборчих комісій мають партії (блоки), які в поточному складі Верховної Ради України станом на 15 вересня року, що передує рокові проведення виборів, мають свої партійні фракції (фракції блоків), а також інші партії (блоки) – суб'єкти виборчого процесу [2, п. 2, ст. 27, п. 4, ст. 28].

Застосування цього порядку на практиці призвело до значних проблем. Адже самі ці

суб'єкти виборчого процесу мали пільги і привілеї, будучи одночасно суб'єктами, організаторами, спостерігачами й оскаржувачами. Водночас громадяни та їх об'єднання практично були відсторонені від участі у виборчому процесі.

Третє. Порядок ведення передвиборної агітації та інші процедури на заключному етапі були надзвичайно деталізовані. Роботу законодавців щодо вдосконалення виборчого законодавства можна було б визнати задовільною лише за умови, що такі зміни усувають недоліки та не породжують нових. На жаль, проведення законотворцями «вдосконалення» не тільки не усунуло старі хиби Закону, а законсервувало їх і, більше того, породило нові, досить серйозні, правові проблеми, які послужили підставою для самих суб'єктів виборчого процесу робити спроби піддати сумніву законність, демократичність і справедливість виборів в Україні. Вийшла парадоксальна ситуація. З одного боку, призначені на посаду Верховною Радою України члени Центральної виборчої комісії, міжнародні та інші спостерігачі від СНД відзначають, що в Україні вибори-2006 пройшли, в цілому, демократично і чесно, а парламентські перегони відповідали європейським вимогам [12] (до речі, вперше збіглися оцінки спостерігачів СНД та західних країн). Водночас окремі суб'єкти виборчого процесу: «Блок Наталії Вітренко «Народна опозиція» (2,93 відсотка), Народний блок Литвина (2,44), Партія «Віче» (1,74), «Блок Юрія Кармазіна» (0,65) та інші, які брали участь у формуванні виборчих органів, не погоджуються з результатами виборів. У цьому сенсі заслуговує на увагу зовнішня правова поведінка інших суб'єктів виборчого процесу, наприклад, Комуністичної партії України та ін. Видається, що практично самі суб'єкти виборчого процесу, а це 45 політичних партій і виборчих блоків політичних партій, зробили все, щоб виборчий процес переріс у політичний і в ньому «втопився». Вибори переросли в дійство, блокування роботи, шоу (музичні супроводження, пісні, барабанний бій і т. ін.).

Україна як держава, що перебуває в перехідному періоді, дійсно потребує багатьох інновацій політичного, правового, економічного й організаційного характеру. Однак аналіз названих нововведень та способів їх впровадження не можна, на думку автора,

визнати актуальним і демократичним. У цьому відношенні абсолютно праві автори Коментаря Закону України «Про вибори народних депутатів України», які попереджали, «що організована на основі такого Закону парламентсько-виборча кампанія 2006 р. неминуче викличе істотні політичні і правові проблеми, з якими суспільство зіткнулося і в перебігу президентської виборчої кампанії» [13, с. 6].

Новий Закон передбачав відразу технічно складні, в деяких випадках – необґрунтовані та не перевірені практикою процедури. Було зрозуміло, що це будуть дуже непрості вибори, які вимагатимуть належної організації і неухильного дотримання виборчого законодавства. Вважаю, що багато зробила Центральна виборча комісія, більшість окружних і дільничних виборчих комісій, щоб вибори-2006 відбулися демократично і чесно. Цього не можна сказати про значну кількість виборчих комісій, які до виконання своїх обов'язків поставилися формально, а окремі – фактично ухилилися від належної організації виборчого процесу. Це призвело до оскарження їх рішень, дій чи бездіяльності, в цілому негативно позначилося на виборчому процесі, посилило недовіру до політичних партій, а зрештою – до виборів в Україні.

Підсумовуючи вибори-2006, необхідно зазначити, що минула виборча кампанія знову висвітлила низку недоліків і прогалин не тільки у виборчому законодавстві, а й у концепціях щодо виборів депутатів рад різних рівнів. Це занадто ускладнило роботу виборчих комісій та інших учасників виборчого процесу, судів при його застосуванні та реалізації.

Вважаю, що слідування принципу «нові вибори – новий закон», поспішне прийняття нововведень у виборче законодавство, безсистемний характер його вдосконалення заслуговує на осуд.

Щоб уникнути повторення помилок у майбутньому, доцільно було б провести парламентські слухання з приводу основних напрямів удосконалення та реалізації виборчого законодавства України, які б дали змогу визначити основні, принципово важливі орієнтири в роботі уповноважених органів щодо вдосконалення виборчого законодавства, конкретні пріоритети в цій важливій галузі законодавчої діяльності, врахувати позиції не тільки політичних партій, які мають фракції у парламенті, а й волю всіх учасників виборчого процесу. Адже, в кінцевому підсумку, йдеться про державницьку спроможність України провести демократичні і чесні вибори, бути демократичною правовою державою.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України із змінами і доповненнями, внесеними Законом України 8 грудня 2004 р. К. Атіка. 2006.
2. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 38–39, ст. 449 зі змінами.
3. Відомості Верховної Ради України 2004, № 30–31, ст. 382 зі змінами.
4. Відомості Верховної Ради України, 1991, № 33, ст. 443 зі змінами.
5. Партія «Віче» заявляє о краже голосів і приводить факти фальсифікацій. Факти, 30 марта, 2006.
6. Ю. Кармазин. «Полтора года назад я был адвокатом В. Ющенко, так те фальсифікації не идут ни в какое сравнение с сегодняшними». Факти, 13 апреля, 2006.
7. В. Литвин. Потрібно шукати нові підходи до організації суспільного життя. Голос України, 11 лютого, 2006.
8. Ю. Ключковський. «Про деякі проблеми застосування Закону України «Про вибори Президента України», Вибори та демократія. 2004, № 2, с. 7.
9. Н. Березняк. Нам потрібна нова Конституція України. Голос України, 28 січня, 2006.
10. Парламентаризм в Україні: теорія і практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. К. 2001.
11. Вибори Президента України-2004: проблеми теорії і практики. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 9–10 червня, 2005. К. Атіка, 2005, 640 с.
12. Урядовий кур'єр, 12 квітня 2006.
13. Коментар Закону України «Про вибори народних депутатів України». За заг. редакцією А.І. Мартинюка. К. 2006, 704 с.
14. Закон України «Про внесення змін до Конституції України». К. Велес, 2005.
15. Горшков Д.М., Кампо В.М., Петренко Є.М. Політичні партії та місцеві вибори. К. Видво «Дім «Юридична книга», 2001, 52 с.
16. Рішення Верховного Суду України від 3 грудня 2004; окрема ухвала Верховного Суду України від 3 грудня 2004 р. Вибори та демократія, 2004, №2, с. 37–43.
17. Висновок щодо дотримання конституційної процедури під час внесення змін до Конституції України 1996 року шляхом ухвалення Закону України «Про внесення змін до Конституції України від 8 грудня 2004 р.» №2222-ІУ та щодо відповідності його положень загальним засадам Конституції України 1996 року та європейським стандартам. К. 2006, 32 с.

Особливості організації та проведення місцевих виборів 2006 року в Україні

Досвід проведення виборів 2006 року свідчить про величезну кількість проблем сучасного виборчого законодавства України. Незважаючи на те, що народні депутати, за участі широкого кола науковців, активно його вдосконалюють, – це призводить лише до виявлення нових прогалин у виборчих законах та негативного ставлення населення України до різного роду демократичних процедур, зокрема й до формування органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні.

Руслана Максакова,
завідуюча кафедрою
конституційного та
адміністративного
права Гуманітарного
університету "ЗІДМУ",
м. Запоріжжя,
доцент, кандидат
юридичних наук

Таке ставлення викликане не лише політичною нестабільністю в державі, а й нестабільністю законодавчою, бо кожні нові вибори проводяться в Україні за новим законом. Можна зрозуміти законодавців, які нібито йдуть шляхом демократизації та вдосконалення виборчих процедур, шляхом прийняття нових виборчих законів та внесення змін до чинних, але треба їх закликати до припинення практики зміни виборчого законодавства в період уже розпочатої виборчої кампанії, бо зазвичай такі зміни, з одного боку, використовують певні політичні сили як маніпуляцію електоратом, а з іншого – ускладнюють роботу громадян України, що займаються організацією і проведенням виборів, яким просто не вистачає часу на ознайомлення з нововведеннями. Тому слід встановити чіткий строк до початку виборчої кампанії, після якого в період виборів і до встановлення їх результатів не можна вносити зміни до виборчого законодавства. На нашу думку, цей строк має бути не меншим, ніж шість місяців, саме такого періоду повинно вистачити громадянам України на ознайомлення із законодавством, яке регулює відповідний виборчий процес у державі.

Знання виборчого законодавства всіма суб'єктами виборчого процесу має суттєвий вплив на якість виборчого процесу та, відповідно, демократичність і прозорість виборів. Передусім це стосується членів виборчих комісій, які майже не володіють

знаннями щодо порядку внесення змін до списків виборців, прийняття та розгляду скарг виборців на неточності в списках, ведення діловодства тощо. За часів президентських виборів 2004 року було розпочато практику навчання членів дільничних виборчих комісій. Так, і нинішнього року як реалізація Проекту «Сприяння організації виборів в Україні» відповідно до Плану співробітництва Агентства США з міжнародного розвитку і Центральної виборчої комісії на 2005–2006 роки було проведено навчальні семінари для членів дільничних виборчих комісій на виборах народних депутатів України та на місцевих виборах 26 березня 2006 року. Семінари мали б стати впливовим важелем якості організації та проведення виборів, але й тут виявилася проблема. Проведення семінарів у два етапи було розраховано на навчання спочатку кандидатів на посади членів дільничних комісій, а потім – на цих же осіб уже як обізнаних у виборчому законодавстві та відповідальних членів виборчих комісій. Але, на жаль, на другий тур навчальних семінарів потрапило лише 15–20 відсотків тих громадян, яких навчали члени просвітницьких груп, а інші – нові, цілком необізнані у виборчому законодавстві люди. Такий низький відсоток участі громадян у другому турі навчальних семінарів був викликаний кількома чинниками, які зумовили відмову громадян від роботи у дільничних комісіях, а саме: 1) складний та великий за обсягом

матеріал, необхідний для ознайомлення зі всіма нормативно-правовими актами, що регулюють процес організації і проведення виборів; 2) страх бути притягненими до відповідальності (до речі, такі побоювання були викликані великою кількістю кримінальних справ після проведення президентських виборів 2004 року); 3) низькою оплатою праці.

Місцеві вибори 2006 року мають свою специфіку, бо цього року вони були ускладнені не лише одночасним їх проведенням разом із виборами народних депутатів України, а й новим, досить складним для людей без фахової юридичної освіти законом, за яким передбачено зміну виборчої системи по деяких видах місцевих виборів, та введено нову систему формування дільничних виборчих комісій, яка, на жаль, не виправдала себе.

Організацію та проведення місцевих виборів 2006 року було врегульовано Законом України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 6 квітня 2004 року [1], який істотно відрізняється від попередніх законів про місцеві вибори.

По-перше, слід звернути увагу на те, що попередні чергові місцеві вибори, що відбулися 31 березня 2002 року, було врегульовано двома виборчими законами, а саме: Законом України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 14 січня 1998 року № 14/98-ВР та Законом України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим» від 12 лютого 1998 року [2; 3]. Місцеві вибори 2006 року було організовано за одним профільним законом, а саме: Законом України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 6 квітня 2004 року, що слід визначити позитивним надбанням нашої системи законодавства, бо існування одного нормативного акта, який регулює всі види місцевих виборів та уніфікує певні виборчі процедури, значно полегшує процес організації виборів та роботу членів виборчих комісій.

По-друге, на жаль, законодавець не врахував цілком переконливих аргументів українських учених та організаторів виборчого процесу щодо необхідності розме-

жування в часі місцевих і парламентських виборів. Більше того, якщо попередні місцеві вибори 1998, 2002 років проводилися одночасно з парламентськими у зв'язку з існуванням такої традиції, а не на вимогу нормативних актів, то згідно з положеннями пункту 2 частини другої статті 14 Закону про місцеві вибори 2004 року встановлено вимогу одночасного проведення місцевих виборів разом із виборами народних депутатів України. Проведення одночасно кількох видів виборів не виправдало себе як у попередні роки, так і нинішнього року. Це викликало в громадян негативну реакцію, незалежно від того, якими суб'єктами виборчого процесу вони були. Так, виборці обурені одночасним проведенням двох таких важливих заходів у зв'язку з труднощами стежити одночасно за виборчою кампанією на двох рівнях. Наприклад, свідомі виборці міста Запоріжжя для того, щоб визначитись зі своїм вибором, повинні були ознайомитись зі змістом 148 передвиборних програм, бо обирались кандидати одночасно до чотирьох виборчих органів та відповідно в бюлетенях значилося: 17 кандидатів на посаду міського голови; 46 місцевих організацій партій (блоків), які висували кандидатури депутатів до міської ради; 40 політичних партій та виборчих блоків організацій політичних партій, які висували кандидатури депутатів до Запорізької обласної ради; 45 політичних партій – до Верховної Ради України [4]. Навіть фізично протягом приблизно двох місяців передвиборної кампанії цю кину матеріалу важко опрацювати пересічному громадянину, тому на виборчих дільницях на визначення свого волевиявлення виборці витрачали до двох годин, або робили позначки за принципом «гри в лотерею». До того ж, у пікові періоди на виборчих дільницях спостерігалися черги, внаслідок чого певний відсоток виборців не взяли участі в голосуванні, не бажаючи витрачати час (близько години) лише на чергу за бюлетенями, не кажучи вже про черги до кабін та час, необхідний для заповнення бюлетенів. До речі, такі ж проблеми спостерігалися й на минулих виборах 2002 року [5; 6]. Доцільність одночасного проведення виборів до центральних та місцевих органів влади ставлять під сумнів також й іноземні правознавці, які зазначають, що хоча одночасне проведення виборів і має деякі переваги (оскільки в такому

разі явка виборців скоріше буде більшою, бо вони зможуть проголосувати за всіх своїх обранців одночасно), – центральні вибори, мабуть, викличуть більший інтерес [7, 51]. Одночасність виборів негативно сприймається і з боку членів дільничних комісій, які, всупереч будь-яким нормам українського законодавства про працю, вимушені були працювати в дні голосування та підрахунку голосів мінімум по 35 годин безперервно. Велика кількість документації, сувора відповідальність навіть у разі ненавмисної помилки або неухважності та зникнення бюлетенів, робота кілька ночей поспіль, підрахунок чотирьох, а в сільських місцевостях – п'яти різних бюлетенів, – вплинули на фізичний та моральний стан як членів, так і голів дільничних виборчих комісій [8]. Виснажлива праця членів дільничних виборчих комісій у період проведення голосування та підрахунку голосів стала причиною порушення деяких норм виборчого процесу, що було встановлено, зокрема, Постановою Орджонікідзівського районного суду м. Запоріжжя від 30 березня 2006 року (справа № 2а-125/06), де зазначено, що «через багатогодинне моральне та фізичне навантаження, зумовлене виконанням власних обов'язків на виборчій дільниці, всі присутні особи під час підписання протоколів про підрахунок голосів на виборчих дільницях були втомлені та не мали достатньо часу на ретельне дослідження зазначених протоколів, і тому звірили зі своїми записами тільки підсумкову суму голосів виборців та окремі цифри протоколів». Такі випадки непоодинокі, й мали місце майже на всіх виборчих дільницях під час проведення виборів. Як наслідок – проведення перерахунку голосів. Так, наприклад, Запорізька міська територіальна виборча комісія провела перерахунок голосів виборців на 16 виборчих дільницях, а Одеський апеляційний суд, розглянувши скаргу політичної партії «Відродження», зобов'язав територіальну комісію перерахувати голоси виборців на 137 виборчих дільницях [9; 10].

Такі факти потребують належної реакції не лише органів, які контролюють виконання суб'єктами виборчого процесу відповідного законодавства, а й безпосередньо законодавців. Ми, зокрема, вважаємо, що часткове вирішення зазначених проблем можливе лише за умови розмежування місцевих і парламентських виборів у часі

та вилучення із Закону про місцеві вибори пункту 2 частини другої статті 14, яким встановлено вимогу проведення чергових місцевих виборів одночасно з виборами народних депутатів. До того ж, потребує перегляду система підрахунку голосів. Ми підтримуємо пропозицію Ярослава Давидовича, який вважає за необхідне перехід до електронної або механічної системи підрахунку голосів [11].

По-третє, ми ще не маємо можливості оцінити наслідки застосування пропорційної виборчої системи на виборах до обласних, районних та міських рад – чи підвищиться ефективність роботи цих органів, покаже час, але те, що цю систему більшість виборців не сприйняла, доводять результати голосування. Так, наприклад, зведені статистичні дані з усіх виборчих дільниць м. Запоріжжя про підсумки підрахунку голосів виборців за різними видами виборів на підтримку політичної партії «Народний Союз Наша Україна» свідчать про наступне. Кількість голосів виборців, поданих за кандидатів у депутати до Запорізької міської ради від Запорізької міської організації Політичної партії «Народний Союз Наша Україна», майже по всіх виборчих дільницях м. Запоріжжя вдвічі менша, ніж кількість голосів тих же виборців, поданих за кандидатів у депутати від цієї ж політичної партії до Запорізької обласної ради та до Верховної Ради України. Такі факти свідчать про те, що виборці голосували не за програму політичної партії, як це передбачає застосування пропорційної системи, а віддавали свій голос за конкретного кандидата від представлених партій (тобто, як і раніше, при застосуванні мажоритарної виборчої системи). Подібні дані можна простежити й при аналізі голосування виборців за інші партії, тому що на місцевому рівні все-таки головними є професійні, ділові та інші персональні якості кандидатів, які не можна замінити на принцип партійної належності. До того ж, запровадження пропорційної системи лише по деяких видах виборів до місцевих рад ставить депутатів місцевих рад у нерівне становище. Наприклад, такі елементи, як накази виборців, відповідальність депутата перед виборцями та право виборців відкликати депутата, не застосовуватимуться у відносинах виборців з депутатами, обраними за партійними списками, але діятимуть стосовно депутатів-мажоритарно обраних.

ритарників (депутатів сільських та селищних рад). Тому все ж не слід політизувати органи місцевого самоврядування, бо їх головна функція – господарська, тому треба переглянути необхідність проведення виборів до місцевих рад за пропорційною системою.

Ще одна проблема, що виявилася наслідком застосування пропорційної виборчої системи на місцевих виборах, – це порушення принципу представництва територіальних громад у районних та обласних радах. Відповідно до частини четвертої статті 140 Конституції України та статті 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено, що обласні та районні ради представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст, – формування ж відповідних рад за пропорційною системою порушує таке представництво, бо деякі територіальні громади так і залишилися не представленими у відповідних радах. Так, наприклад, якщо раніше інтереси територіальних громад у Рівненській обласній раді від районів та міст обласного підпорядкування представляли по троє депутатів, то тепер зовсім не представлені в облраді Березнівський, Гоцанський, Демидівський і найбільший на Рівненщині Сарненський райони [12]. Навіть якщо припустити, що сюди навідуватимуться куратори від партій, щоб поспілкуватися з людьми, це не буде рівноцінною заміною депутату, який постійно живе в цьому районі, знає проблеми своїх земляків.

Наступний факт свідчить також не на користь пропорційної системи на місцевих виборах. Як і прогнозував ще задовго до початку виборчого процесу В. Журавський, внаслідок запровадження пропорційної системи на місцевих виборах кількісне співвідношення між виборцями та особами, яких вони обирають, а також особами, активно задіяними у виборчому процесі, матиме неприродний вигляд [13]. Так, якщо до міської ради, яку обиратиме, умовно, 100 тисяч виборців, необхідно обрати 50 депутатів, і всі 100 партій, зареєстрованих в Україні, матимуть намір брати участь у виборах – необхідно буде, щоб кожна партія зареєструвала список кандидатів із 50 осіб, що проживають у цьому окрузі, тобто всього буде зареєстровано 5000 кандидатів. Отже, із 100 тисяч виборців кожний

двадцятий матиме статус кандидата в депутати, а ще варто пам'ятати про осіб, які будуть включені до складу територіальної та дільничних виборчих комісій, представників місцевих організацій партій (блоків), кандидати яких зареєстровані в багатомандатному окрузі, в територіальній виборчій комісії, уповноважених осіб політичних партій (до 300 осіб), їх офіційних спостерігачів. Майже так і сталося на виборах 2006 року, що, до речі, призвело до порушення принципу рівності прав усіх кандидатів у депутати та відповідно на посаду сільського, селищного, міського голови й принципу неупередженості щодо місцевих організацій партій з боку органів державної влади, що закріплені в пунктах 5, 7 частини першої статті 11 Закону про місцеві вибори. Справа в тому, що за величезної кількості спостерігачів, до яких організатори виборів виявилися неготовими, певна частина осіб, рекомендованих як офіційні спостерігачі, не мала можливості займатися спостереженням за ходом виборів у зв'язку з відсутністю відповідних бланків посвідчень (бланки посвідчень спостерігачів від громадських організацій надходили взагалі за день до дня голосування). Отже, більшість виборчих процедур, вчинених членами дільничних виборчих комісій до дня голосування, залишилися поза увагою спостерігачів.

По-четверте, особливістю місцевих виборів 2006 року стало те, що відтепер всі виборні органи місцевого самоврядування формуються строком на 5 років, як це зазначено в пункті 7 Розділу XIV Закону про місцеві вибори, але ця норма суперечить положенням частини другої статті 141 Конституції України, згідно з якою визначено, що строк повноважень сільського, селищного, міського голови становить 4 роки. Мабуть, при внесенні змін до Конституції України законодавці залишили таку норму поза своєю увагою, змінивши редакцію лише частини першої статті 141 щодо встановлення п'ятирічного строку повноважень тільки для депутатів усіх рівнів місцевих рад. Отже, на сьогодні, якщо не порушувати Конституцію, строк повноважень депутатів місцевих рад становить 5 років, а сільських, селищних, міських голів – 4 роки.

По-п'яте, вважаємо, що новий порядок формування дільничних виборчих комісій, за яким партії повинні були пропонувати кандидатури на посади членів дільничних

Велика кількість документації, суворя відповідальність навіть у разі ненавмисної помилки або неухважності бюлетенів, робота кілька ночей поспіль, підрахунок бюлетенів, – вплинули на фізичний та моральний стан як членів, так і голів дільничних виборчих комісій, що стало причиною порушення деяких норм виборчого процесу.

виборчих комісій, не виправдав себе. А саме: законодавством не встановлено відповідальності партії у разі, якщо вона не забезпечує своїх представників у складі виборчих комісій, як наслідок – окружним виборчим комісіям складно було забезпечити реалізацію принципу рівного представництва політичних сил у складі дільничних виборчих комісій. Можливо, стимулом для активізації роботи політичних партій у цьому напрямі має стати запровадження відповідальності у вигляді зняття з реєстрації їх кандидатів у разі, якщо партія не може забезпечити своїх представників у складі виборчих комісій.

По-шосте, виборча кампанія 2006 року уособлюється невинуватою, на нашу думку, тривалістю процедури голосування. Так, якщо на попередніх виборах час, відведений для голосування, дорівнював 12 годинам (з 8 до 20 години), то цьоголітні вибори отримали час для голосування на 3 години більший (з 7 до 22 години). Така позиція законодавця зрозуміла, бо на минулих виборах громадянам не вистачало часу для здійснення процедури волевиявлення. Хоча виборчі дільниці цього разу й були закриті о 20 годині – величезна кількість виборців, які зайшли на територію виборчої дільниці та не встигли проголосувати, займали досить тривалий час приміщення для голосування, щоб отримати бюлетені та заповнити їх (приблизно годину). Але збільшення часу, відведеного для голосування, не вирішило проблеми скупчення виборців, про що свідчили черги на дільницях у пікові періоди, а лише негативно вплинули на працездатність членів дільничних виборчих комісій. Про стресові умови голосування зазначали у своїх висновках і представники міжнародної Місії спостереження за виборами [14]. На нашу думку, не має сенсу встановлювати такий тривалий час для голосування виборців, що підтверджує й динаміка голосування. Так, наприклад, на виборчій дільниці № 151 територіального виборчого округу № 71 була зафіксована наступна динаміка голосування: станом на 8 годину ранку участь у голосуванні взяли 2 відсотки виборців, о 12 годині цей показник становив 27 відсотків, о 16 годині – 48,5 відсотка, о 19 годині – 58 відсотків, о 21 годині – 67 відсотків [15]. Отже, єдиним виходом щодо вирішення проблеми нестачі часу для голосування

має бути розмежування місцевих та парламентських виборів у часі.

По-сьоме, порядок організації та проведення місцевих виборів 2006 року викликав неабиякі труднощі не лише у членів дільничних, а навіть у членів територіальних виборчих комісій, які, за Законом, повинні надавати дільничним комісіям правову та інші види допомоги. Але, на жаль, більшість голів та членів територіальних комісій виявилися необізнаними в окремих виборчих процедурах. Так, наприклад, у територіальній виборчій комісії м. Дніпрорудне Василівського району Запорізької області станом на середину лютого ще не був відкритий рахунок (подібна ситуація спостерігалася в більшості територіальних виборчих комісій Запорізької області). Територіальні виборчі комісії відмовляли у видачі підписних листів місцевим організаціям партій або виборчим блокам організацій партій, пояснюючи це тим, що вони повинні бути зареєстровані не пізніше як за 365 днів до дня виборів, хоча таку вимогу частини третьої статті 33 Закону про місцеві вибори встановлює не для місцевої організації політичної партії, а для відповідної партії.

У членів територіальних виборчих комісій виникали проблеми в розумінні деяких норм Закону про місцеві вибори. Так, незрозумілою є вимога пункту 12 частини четвертої статті 24 Закону про місцеві вибори, за якою повноваженням сільської, селищної виборчої комісії визначено сприяння організації зустрічей кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного голови з виборцями. То що ж саме під словом «сприяти» мав на увазі законодавець – надавати в оренду приміщення, або лише оголошувати, або узгоджувати з партією, в який час та в якому місці вона проводитиме зустрічі з виборцями?

Проблеми спричинила реалізація вимог Закону щодо збереження виборчих бюлетенів та контрольних талонів виданих виборчих бюлетенів у період від початку до кінця голосування у члена дільничної комісії, відповідального за видачу бюлетенів за місцем перебування виборців. А саме, якщо голосування розпочалося о 7 годині ранку, а виїзна група для організації голосування за місцем перебування виборців планувала виїхати за межі дільниці, наприклад, о 12 годині, – де повинні ці 5 годин зберігатися виборчі бюлетені, призначені для голосування осіб за

місцем перебування? Можливо, слід ввести до Закону вимогу зберігання такої виборчої документації у сейфі.

Отже, досвід організації та проведення місцевих виборів 2006 року свідчить про необхідність перегляду та вдосконалення деяких виборчих процедур, а саме:

- 1) встановити чіткий строк (шість місяців) до початку виборчої кампанії, після якого в період виборів і до встановлення їх результатів не можна вносити зміни до виборчого законодавства України;
- 2) переглянути систему формування дільничних виборчих комісій та вдосконалити механізм навчання членів дільничних та територіальних виборчих комісій;
- 3) розмежувати місцеві та парламент-

ські вибори в часі та виключити із Закону про місцеві вибори пункт 2 частини другої статті 14, яким встановлено вимогу проведення чергових місцевих виборів одночасно з виборами народних депутатів;

- 4) переглянути систему підрахунку голосів;
- 5) повернутися до мажоритарної виборчої системи на виборах до обласних, районних та міських рад;
- 6) вирішити питання щодо відповідності чинного законодавства Конституції, стосовно єдиного строку повноважень органів місцевого самоврядування;
- 7) переглянути процедуру збереження виборчих бюлетенів у членів виборчих комісій під час проведення голосування.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 6 квітня 2004 року № 1667-IV // www.rada.gov.ua
2. Відомості Верховної Ради України. – 1998. № 3-4. С. 15.
3. Відомості Верховної Ради України. – 1998. № 6-7. С. 24.
4. Запорізька Січ. – 23 березня 2006 року. № 62-65. С. 16-17.
5. С. Тетерев. Избирателей через край // Индустриальное Запорожье. – 2 апреля 2002 года. № 74. С. 2.
6. Л. Ярошенко. Кандидатов выбирали на ходу // Индустриальное Запорожье. – 2 апреля 2002 года. № 74. С. 2.
7. Сенктон Ендрю. Системи міського управління / Перекл. з англ. С. Куц.; Гол. ред. і автор перекл. Дж. Перлін; Наук. ред. В. Пасічниченко – Харків: Центр Освітніх Ініціатив, 2001. 96 с.
8. С. Стрелец. Усталость руководителей участковых комиссий привела к конфликту в горизбиркоме // Запорізька Січ. – 30 марта 2006 г. № 68-70. С. 2.
9. Запорізька Січ. – 20 квітня 2006 року. № 83-85. С. 2.
10. Голос України. – 5 травня 2006 року. № 82. С. 3.
11. Голос України. – 6 травня 2006 року. № 83. С. 3.
12. О. Юркова. А деякі райони без представництва // Голос України. 4 травня 2006 року. № 81. С. 3.
13. В. Журавський. Новий Закон про місцеві вибори: переваги і недоліки // Юридичний вісник України. 2-8 квітня 2005 року. № 13. С. 5.
14. С. Дойко. Європа високо оцінила вибори в Україні // Віче. № 7. 2006 // www.viche.info.
15. Запорізька Січ. – 28 березня 2006 року. № 67. С. 2.

Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів»

Стаття 1. Законодавство про вибори депутатів та сільських, селищних, міських голів (ВИТЯГ)

1. Депутати сільських, селищних, міських рад та сільські, селищні, міські голови обираються громадянами України, які належать до відповідних територіальних громад. Депутати районних, обласних рад обираються громадянами України, які належать до відповідних територіальних громад у межах району, області. Депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим обираються громадянами України, які проживають на території Автономної Республіки Крим.

Стаття 3. Загальне виборче право (ВИТЯГ)

3. Належність громадянина до відповідної територіальної громади визначається його місцем проживання на її території згідно з Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні».

Спостереження за виборами в Криму

Так цього року склалося, що виборам у Криму (Автономній Республіці Крим та м. Севастополі) Проект «Сприяння організації виборів в Україні» (SEAUP) приділив особливу увагу – більше, ніж в середньому в інших регіонах, тут було проведено навчальних семінарів для членів окружних, територіальних та дільничних виборчих комісій, більше було поширено навчально-методичних матеріалів, розроблених і виготовлених Проектом масовими тиражами.

**Олександр
БАРАБАШ,**
експерт Проекту
«Сприяння організації
виборів в Україні»

Зокрема, навчанням, яке проводилося відповідно до Плану співробітництва Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та Центральної виборчої комісії, було охоплено всі окружні та дільничні виборчі комісії з виборів народних депутатів, причому двічі: до і після призначення відповідних осіб до складу комісії. Напевно, вперше в історії виборів в Україні були проведені масштабні навчання з питань виборчого законодавства для керівників усіх територіальних виборчих комісій з місцевих виборів, включно з сільськими та селищними. Ці навчання (у середині лютого та на початку березня) були проведені за підтримки органів місцевого самоврядування АРК та м. Севастополя і проходили, відповідно, у залах Верховної Ради та Ради міністрів АРК, Севастопольської міської ради. А «Посібники для членів виборчих комісій», які одержав кожний учасник кожного семінару, на місцевих виборах взагалі були фактично єдиним навчально-методичним матеріалом для членів комісії.

Автор цих рядків особисто проводив навчання для членів окружних та територіальних виборчих комісій і отримав з інтерактивного спілкування на семінарах з членами комісій та індивідуального консультування колосальний обсяг зворотної інформації про проблеми та практику застосування виборчого законодавства. Крім того, 23–27 березня автору довелося спостерігати за перебігом парламентських та місцевих виборів 2006 року на заключних етапах виборчого процесу.

За цей час було відвідано виборчі комісії усіх рівнів: шість окружних виборчих комісій з виборів народних депутатів України (ОВК №№ 1, 2, 6, 7, 8, 225); одинадцять територіальних виборчих комісій (ТВК) з місцевих виборів усіх типів: від виборчої комісії АРК та Севастопольської міської виборчої комісії до сільських ТВК; двадцять дільничних виборчих комісій в усіх типах адміністративно-територіальних одиниць – містах, селищах, селах, зокрема тих, що входять до складу іншого міста.

Під час відвідування виборчих комісій отримано наочну картину про те, як на практиці виконуються всі виборчі процедури заключного періоду виборчого процесу, зокрема: обміну (між ОВК і дільничними виборчими комісіями (ДВК), між ТВК і ДВК) переліками списків виборців, щодо яких вносилися зміни до списків виборців; передачі виборчих бюлетенів від ОВК, ТВК до ДВК; облаштування виборчих дільниць та підготовка до голосування; проведення підготовчого засідання ДВК у день голосування; проведення голосування (у т.ч. – організація видачі виборчих бюлетенів, безпосередньо голосування, робота зі списками виборців); підсумкове засідання ДВК та підрахунок голосів на виборчій дільниці; прийом виборчих документів від ДВК окружною комісією, підбиття підсумків голосування в межах ТВО; встановлення результатів голосування на місцевих виборах.

Усі ці форми присутності SEAUP на виборах у Криму дали змогу побачити досить повну і детальну картину практики застосу-

вання виборчого законодавства та зробити відповідні узагальнення і підсумки.

Робота виборчих комісій

Загалом, практично всі виборчі комісії, попри безпрецедентні труднощі в їх роботі, цілком задовільно виконали свою місію. Панічні прогнози про «катастрофічну» неготовність ДВК до виборів і зрив виборів не підтвердилися. При цьому всі виборчі комісії здійснювали свої функції у надзвичайно складних умовах, основними факторами яких були:

- незадовільне виконання партіями (блоками) своїх монопольних повноважень з комплектування ДВК (недоукомплектування, безкінечні ротації складу ДВК, пропонування до їх складу недосвідчених кандидатур);

- надмірна складність низки виборчих процедур (передусім – видачі виборчих бюлетенів та підрахунку голосів);

- проведення одночасно парламентських і місцевих виборів, що зумовило (через велику кількість виборчих бюлетенів) різке збільшення навантаження на членів ДВК за рахунок кількаразового виконання відповідних процедур у різних місцях (одержання виборчих бюлетенів, обмін переліками списків виборців) і надзвичайного уповільнення процедури голосування та підрахунку голосів;

- додаткове фізичне виснаження членів ДВК через збільшення періоду голосування (початок – о 7 год., закінчення – о 22 год.) та перехід саме в ніч перед днем голосування на літній час;

- несвоєчасне і не завжди задовільне вирішення питань матеріального заохочення роботи членів ДВК та матеріально-технічного і фінансового забезпечення роботи комісій (у т.ч. – оплата праці, транспортне забезпечення, пакувальні матеріали, канцтовари, оргтехніка тощо);

- значна частина комісій працювала у непристосованих приміщеннях – тісних, холодних, без належних санітарних умов.

Керівники практично всіх виборчих комісій, роботу яких довелося спостерігати, справили враження підготовлених і добросовісних фахівців, проте загальний кваліфікаційний рівень членів виборчих комісій, особливо ДВК, був недостатньо високим. Партії рекомендували до складу комісій переважно новачків, які, зазвичай, уперше

працювали у складі ДВК. Можливо, в умовах одночасного проведення кількох різних виборів із сотнями тисяч (а, може, й мільйонами) кандидатів у депутати та на посади сільських, селищних, міських голів усі інші партактивісти пішли на вибори саме кандидатами у різноманітних виборчих списках, уповноваженими чи довіреними особами.

Проект SEAUP разом із Центральною виборчою комісією реалізували на цих виборах гігантську і безпрецедентну за масштабами програму підготовки членів виборчих комісій, якою були охоплені всі члени ОВК, керівники всіх ТВК з місцевих виборів та ДВК. Загальна кількість семінарів, проведених у грудні 2005 – лютому 2006 року, – більше 1700, загальна кількість учасників – більше 182000 осіб. На семінарах поширено понад 400 тисяч примірників навчально-методичних матеріалів восьми найменувань. Нічого подібного (за масштабами) не було на всіх попередніх виборах. Напевно, і ця діяльність була однією з підстав висновку Вищого адміністративного суду України у справі «аутсайтери виборів проти ЦВК», що, «незважаючи на труднощі, пов'язані з частою відмовою від роботи в окружних та дільничних комісіях значної кількості їх членів, ЦВК належним чином, у стислі строки організувала роботу комісій у всіх її аспектах і тим самим виконала свої повноваження, визначені законом» (постанова від 25 квітня 2006 р.).

Утім, практика виборів 2006 року свідчить, що реальна потреба в підготовці членів виборчих комісій є набагато більшою. Адже на останніх виборах в Україні було утворено більше 34 тисяч ДВК, близько 12 тисяч ТВК з місцевих виборів, загальна кількість членів виборчих комісій перевищувала (оціночно) 600 тисяч осіб. Мінімальне навчання має пройти кожний член виборчої комісії, а керівники комісій – більш ґрунтовне. Очевидно, що такий обсяг навчань не може бути реалізований повністю у короткий період виборчого процесу, основна його частина має здійснюватися у міжвиборчий період на системній, плановій основі.

Списки виборців

Проблема списків виборців на виборах 2006 року в Криму загалом не була такою критичною, як на виборах–2004. Всупереч песимістичним очікуванням, обсяг неправних помилок, виявлених у день вибо-

рів (зокрема, незаконного невключення виборців до списку виборців) був, за нашими спостереженнями, незрівнянно менший, ніж у 2004 році – не більше як 1–5 випадків на одній виборчій дільниці. Загальна кількість звернень виборців до місцевих судів АРК у день виборів 26 березня 2006 року (із зрозумілим результатом – «залишити без розгляду»), за нашими даними, не перевищувала 130, що на порядок менше, ніж у 2004 році. Проблема помилок у зв'язку з перекладом прізвищ українською мовою теж не була критичною. Подібні питання швидко й безпроблемно вирішувалися на всіх виборчих дільницях керівниками ДВК відповідно до Закону.

Обмін переліками виборців, щодо яких вносилися зміни до списку виборців, який був уперше запроваджений законами про вибори і мав відбутися обов'язково 23 березня, справив враження штучної, зайвої процедури, сенс якої не до кінця був зрозумілий членам ДВК (на місцевих виборах обмін здійснювався зазвичай «за залишковим» принципом – коли вийде, в т.ч. і 24–25 березня), але такої, що стала додатковим фізичним навантаженням на членів ДВК напередодні дня виборів. 23–24 березня члени ОВК і ТВК провели по одному додатковому затяжному засіданню комісії, а керівники ДВК простояли по кілька годин у додаткових чергах.

Голосування

Практично на всіх виборчих дільницях у день голосування спостерігалися величезні черги на вході до приміщення для голосування, до столів видачі бюлетенів, до кабін для таємного голосування, що створювало для виборців надзвичайно некомфортні умови для голосування. Комісії вдавалися до різних раціоналізацій в організації процесу голосування – у розміщенні столів видачі бюлетенів, у розподілі списків виборців між членами ДВК, організації пропуску виборців до приміщення для голосування тощо. Але принципово поліпшити ситуацію цими заходами не вдавалося. Основними причинами того, на наш погляд, були:

- надмірно ускладнена (Законом) процедура видачі бюлетенів (виключно двома членами ДВК), що зменшило загальну швидкість їх видачі як мінімум удвічі;
- велика кількість бюлетенів, що видавалися одному виборцю (в основному – по 5,

у населених пунктах Великої Ялти, Судака, Феодосії – по 6, у Севастополі – по 3);

- великі розміри виборчих бюлетенів (незручність розміщення на столах членів ДВК, незручність для ознайомлення, незрозумілість для виборців);

Облаштування всіх виборчих дільниць було цілком задовільне, розташування кабін для таємного голосування, скриньок відповідало вимогам Закону.

На всіх виборчих дільницях, у тому числі у сільській місцевості, були присутні багато спостерігачів – від 15 до 25 осіб. Зазвичай вони сиділи у відведеному місці і пасивно спостерігали за голосуванням з достатньо великих відстаней. Ніхто з них ніде не проявляв активності щодо, зокрема, безпосереднього спостереження за порядком видачі бюлетенів виборцям.

Члени ДВК чітко дотримувалися вимог Закону щодо проведення голосування, зокрема – щодо пред'явлення виборцем при одержанні бюлетеня виключно паспорта та щодо видачі виборчих бюлетенів двома членами ДВК.

Ознак застосування системних технологій фальсифікацій типу «карусель» чи інших, будь-якого тиску чи впливу на виборців помічено не було.

Підрахунок голосів

Підрахунок голосів на одній із виборчих дільниць Сімферополя (не називаємо її, оскільки ця ситуація була, скоріше, типовою, ніж винятковою) засвідчив низький кваліфікаційний рівень усіх членів ДВК. Незважаючи на наявність на виборчих дільницях усіх методичних матеріалів Центральної виборчої комісії та SEAUP, ані голова ДВК, ані інші її члени елементарно не знали положень Закону в частині підрахунку голосів, і тому припустилися неоправданих помилок ще під час голосування – зібрали докупи всі контрольні талони виборчих бюлетенів з усіх типів виборів. Внаслідок цього :

– порушено встановлену Законом послідовність процедур підрахунку;

– процедури окремих підрахунків взагалі не виконувалися (підрахунок невикористаних бюлетенів, підписів виборців у списку виборців кожним членом ДВК окремо, вголос);

– підрахунок перших результатів (до розкриття скриньок) затягнувся на три години,

оскільки в цьому хаосі вкрай важко було виявити причини неспівпадіння окремих підрахунків та встановити істину;

підрахунки (до розкриття скриньок) здійснювалися не всім складом ДВК, а окремими її членами на чолі з головою;

члени ДВК не знали, які інші операції потрібно робити (зокрема, упаковувати бюлетені, контрольні талони тощо), які робити етикетки для пакетів з бюлетенями.

З моменту розкриття скриньок ДВК почала дотримуватися вимог Закону, і справа пішла жвавіше. Проте повний підрахунок голосів виборців з усіх виборів на виборчих дільницях (1000 виборців) був завершений лише близько 14 години наступного дня.

Утім, незважаючи на всі ці ненавмисні «відхилення» комісії від процедури підрахунку, визначеної Законом, не виникло жодного сумніву в достовірності результатів підрахунку.

Але найбільше здивування викликала поведінка спостерігачів (приблизно 20 осіб), які поводити себе вкрай пасивно і за весь час хаосу в комісії не поставили членам ДВК жодного запитання, а після відкриття скриньок взагалі всі послули. Щодо такого ставлення напрошувалося визначення «мовчання ягнят». Було очевидно, що вони теж абсолютно не знали положень Закону – подали низку актів щодо дій членів комісії під час голосування, які насправді не були порушенням закону, не зробили жодних зауважень щодо реальних порушень закону під час підрахунку голосів і свою місію вбачали, здається, тільки в одному – якнайскоріше отримати результати підрахунку голосів та копію протоколу ДВК про підрахунок голосів і прозвітувати перед своїми керівниками. Враховуючи, що подібна поведінка спостерігачів є типовою (більше того, автору статті на жодних виборах не доводилося спостерігати іншої), викликають великі сумніви гласливі заяви кандидатів та політичних лідерів, які програли вибори, щодо порушень законодавства, виявлених начебто «їхніми спостерігачами» на виборчих дільницях.

Встановлення підсумків голосування

Безпосередньо прийом документації від ДВК окремими виборчими комісіями з виборів народних депутатів України та ТВК з місцевих виборів здійснювався, як і в усій країні, безпрецедентно повільно і дов-

го. Основними причинами цього, на наш погляд, було:

процедура підрахунку голосів на виборчих дільницях, яку практично неможливо виконати на всі 100 відсотків, навіть у «спрощеному» дільничними виборчими комісіями варіанті є надзвичайно складною і довготривалою;

вимога Закону транспортувати виборчу документацію до ОВК чи ТВК лише після підрахунку на виборчих дільницях голосів по всіх видах виборів (а їх на різних виборчих дільницях було від 3 до 6) і оформлення величезної кількості примірників протоколу та його копій з кожного виду виборів;

складна процедура за Законом, складна організація в ОВК чи ТВК процесу приймання виборчих документів від ДВК, зазвичай, у кількох різних приміщеннях, іноді – на різних поверхах.

ОВК, ТВК часто не виконували вимог Закону щодо процедури прийняття документів. Наприклад, в одній з ОВК в Криму (не будемо називати і її, оскільки й ця ситуація була типовою) приймалися документи від ДВК у маленькій, тісній кімнаті, і тільки двома, а не всіма членами ОВК, без голосування щодо результатів приймання по кожній ДВК. Але, очевидно, у таких умовах (друга доба безперервної роботи комісії) повне виконання вимог Закону було фізично неможливе.

Встановлення результатів місцевих виборів тривало в АРК та Севастополі від кількох днів (більшістю ТВК з місцевих виборів) до кількох тижнів (вибори депутатів Верховної Ради АРК, Сімферопольського міського голови та деяких інших), тобто ця частина спостереження автором статті здійснювалася за повідомленнями ЗМІ та текстами рішень судів і виборчих комісій. У багатьох випадках остаточні рішення про результати виборів були прийняті після низки судових рішень.

Головною причиною цих затяжних війн рішень виборчих комісій та судів була, на наш погляд, нечіткість і неоднозначність відповідних формулювань у Законі про місцеві вибори щодо визнання недійсними виборів або голосування на окремій виборчій дільниці (статті 70, 72, 75) та за видом виборів (стаття 75), які використовувалися невдахами виборів для вишукування «винахідливих» інтерпретацій Закону.

Щодо фальсифікацій

Чи були вибори в Криму ідеальними, без жодних фальсифікацій? Очевидно, що таких однозначних тверджень не може бути в принципі. Напевно, були помилки, порушення законодавства (переважно через фізичне перенавантаження членів виборчих комісій та недостатнє знання ними Закону). Можливо, були й свідомі фальсифікації (хоча автор не має щодо цього жодних достовірних відомостей).

Проте, на наше переконання, про порушення і фальсифікації на виборах як про політико-правовий фактор та їх вплив на результати виборів можна всерйоз говорити лише в тому випадку, коли ці факти встановлені юридично в порядку, визначеному законом, тобто рішеннями судів і виборчих комісій. Якщо виходити з таких позицій, то немає жодних серйозних правових підстав ставити під сумнів достовірність результатів виборів, як би комусь подобалися або не подобалися їх політичні результати. Масові акції протесту окремих партій проти оголошених результатів виборів у такому разі (за відсутності належних правових аргументів, зокрема й через власну неспроможність ці аргументи належним чином отримати) є виключно PR-акціями для виправдання своїх об'єктивних поразок.

Загальні висновки

1. Вибори в Криму та Севастополі за своїм характером, технологічними особливостями нічим не відрізнялися від виборів в інших регіонах України, в цілому пройшли прозоро, демократично. Незважаючи на окремі ненавмисні порушення законодавства, можна з упевненістю стверджувати, що результати, зафіксовані в рішеннях виборчих комісій (крім,

можливо, окремих випадків на місцевих виборах), є справжнім волевиявленням виборців.

2. Вибори 26 березня 2006 року стали неймовірно тяжким (передусім – фізичним) навантаженням, випробуванням для членів усіх виборчих комісій, особливо дільничних, а також пройшли у вкрай некомфортних умовах для виборців. Проте, це не вплинуло на достовірність результатів виборів. Водночас такий характер виборів вимагає істотного вдосконалення виборчого процесу, зокрема:

- проведення всіх видів виборів в різний час, у т.ч. – окремо різних видів місцевих виборів;
- своєчасного прийняття належних рішень та вчинення дій з боку Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Центральної виборчої комісії, органів місцевого самоврядування з питань матеріально-технічного та фінансового забезпечення виборів;
- удосконалення виборчого законодавства, зокрема в частині: уніфікації законодавства про місцеві та парламентські вибори; усунення всіх неточностей, неоднозначностей, виявлених під час минулих виборів; спрощення низки виборчих процедур (зокрема, видачі-передачі переліків списків виборців, видачі виборчих бюлетенів виборцям у день голосування, підрахунку голосів і встановлення підсумків виборів та ін.); скасування монополії партій на формування виборчих комісій;
- запровадження державної системи завчасної кваліфікаційної підготовки необхідної кількості майбутніх членів виборчих комісій, особливо голів та секретарів ДВК, включно з їх обов'язковою сертифікацією.

Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів»

Стаття 14. Види місцевих виборів та порядок їх призначення (витяг)

2. Чергові місцеві вибори проводяться у зв'язку з закінченням визначеного Конституцією України строку повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевої ради та сільського, селищного, міського голови. Рішення про проведення чергових виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів приймає Верховна Рада України. Рішення про проведення чергових виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим приймає Верховна Рада Автономної Республіки Крим відповідно до Конституції України.

Чергові вибори депутатів та сільських, селищних, міських голів відбуваються одночасно з виборами народних депутатів України.

Підсумки виборів-2006:

ЧОМУ МИ ОПИНИЛИСЯ У «ПОПУЛІСТЬСЬКОМУ ПОЛОНІ»?

Процес зміцнення демократії у цивілізованому світі відбувається у діалектичній супрязі з унезалеженням громадянського суспільства від політичної держави.

Чим сильніше у якійсь країні громадянське суспільство та обмеженіше авторитарне поле домінації держави, тим непримітніше у «вищих» і «нижчих» колах тієї країни панування політичного популізму.

А у нас – ледь не все навпаки...

Іван Варзар,
професор кафедри
політичних наук НПУ
ім. М. Драгоманова,
доктор
політичних наук,
професор,
академік
Української Академії
політичних наук

Електоральні «березневі іди» завершилися. Якими б не виявилися – після різносенсових верифікацій – конкретні цифри та рейтинги, якими б не вимальовувалися парламентські коаліції, а з них якими б не відкрystalізувалися урядові команди, – політологічний підсумок за всіх умов залишиться один і той же, – багатошаровий, поліаспектний та досить прикрий: систему політичної влади в центрі та на місцях радикально змінити не вдалося; як не було у нас, так і не виявилось в надбудові правової держави та всекраїнової політичної нації, а в соціальному фундаменті – зрілого громадянського суспільства та аутентичної системи місцево-регіонального самоврядування. У кінцевому підсумку, країна залишилася системно кризуючою та полісемічно розколотою, – в етноісторичному, соціально-економічному, політико-культурному та геополітичному вимірах. У найсуттєвішому, політико-кратологічному сенсі, як зауважує В. Скачко, в країні «фактично відбулися класичні вибори без вибору: перемогли тільки ті, кого народ України уже знає за попередньою діяльністю. Причому знає, що вони можуть і – найголовніше, – чого не можуть» [1].

Електоральні і плебісцитарні кампанії, процеси та акції завше і скрізь двополюсні, – вони мають своїх суб'єкта та об'єкта, ініціанта і реалізатора суспільно-політичної ідеї і дії. Дарма шукати «правду» та «істину» лише в одного з тих полюсів чи тільки «на боці» одного з акторів. Важко собі пояснити, який такий «координатор» спромігся того, щоб у нас і цього разу змагалися не

ідеї та програми, а – гроші та бізнес-інтереси? Цим безпардонцем виявився **повзучий популізм і посибілістських «верхів», і революційних «низів»**. Розбуджений Майданом кінця 2004 року, народ розколовся на дві частини, які й понині «живуть або революційним маренням, або ж мрією про контрреволюційний реванш», а звідси – і його «схильність до того, щоб віддавати свої голоси за **відвертих популістів**, – і за «Тимошенко-визволительку», і за «Януковича-рятівника» [2].

На цьому тлі напрошується оцінка-прогноз: якщо двадцять п'ять мільйонів виборців у програмах, проектах і самоатестаціях солідної групи електоральних суб'єктів **не помітили** ані крихти політичного реалізму в інтерпретаціях сучасності та конструктиву у баченні перспективи; якщо вони **не повірили** тверезому аналізу внутрішніх і зовнішніх реалій поточного моменту у програмах, проектах і самоатестаціях іншої групи електоральних суб'єктів і **віддали левову перевагу** пустопорожнім «обіцяльникам» з числа тих, що «жадають влади» за будь-яку ціну, політичним імпотентам та аполітичним непрофесіоналам, яких до законодавчої та державотворчої діяльності у цивілізованих країнах, як то кажуть, на гарматний постріл не допускають, то все це елементарно свідчить про те, що весь дорослий масив народу опинився в популістському полоні. А вже на цьому фоні, «приземлено» говорячи, нещасній країні на найближчу перспективу «світить»: а) нескінченний «серіал» соціально-економічних криз і загрозове припинення

притоку в економіку будь-яких інвестицій; б) погрязання в євразійський простір, який по-своєму перманентно кризує, і відкладення на невизначене «потім-потім» руху у бік євроатлантичних рубежів; в) внутрішня політична нестабільність і ще не одна конституційна реформа; г) ще кілька псевдо-«революційних майданів», найімовірніше, червоно-сіруватих кольорів і, зрештою, д) дострокові парламентські вибори... Ось такою бачиться автору ціна нашого популістського гріхопадіння у «березневі іди» 2006 року.

Визнаю: до цього політичного явища ставлюся цілком мізантропічно, тому що не люблю, мінімально – не поважаю месіаністських «вождівських» управлінців, фальшивих народолобців, розумових лінивців-агуманитаріїв, аполітичних патріотичних тупиць, автокар'єрних бюрократів, технократичних насильників, усіляких тугодумів у політиці, властолюбців за будь-яку ціну та інших подібних анти-типів. Бо ж точно знаю: усі вони і є втіленням і «наповненням» реакційного явища політичного популізму. Перекоаний, що саме носії рис, характерів та якостей цих анти-типів заздалегідь планували, ретельно підготували і «технологічно» провели березневі вибори. Ось так. Але, запевняю, мій мізантропізм не чайльдгарольдівського, декадансно-безвихідного гатунку, – він, скоріше, аналітико-самокритичного штибу.

Поміркуймо над тим, чому та як таке з нами могло статися...

Традиційно популізм – як сенсовий зріз суспільно-політичної діяльності – пов'язують лише з представниками правлячих «верхів». У солідному російському науковому виданні початку 90-х років так і значалося: популізм – це діяльність політико-урядовуючих верхів, «які мають на меті забезпечення собі популярності в народних масах ціною безпідставних обіцянок, демагогічних гасел, загравання з масами тощо» [3]. Як бачимо, тут популізм представлений односпрямовуваним кратологічним рухом чиєсь політичної волі «зверху – вниз», на адресу народних мас. Смію констатувати: це зліпок з реалій досить уже архаїчних часів. «Світова політична практика майже нічого не знає про нашу, українську практику», – спересердя констатував В.М. Литвин на засіданні парламенту 4 квітня нинішнього року. Звісно, малися на увазі численні політичні популізми в контекстах і поточ-

ної електоральної практики, і ближньої ретроспекції, – унікальний у світовій політиці «третій тур» (або ж «переголосування») на президентських виборах 2004 р.; досить часті політико-правові, а не суто юридико-правові рішення Верховного Суду та судів інших інстанцій; тихі, «під сурдинку» дезавуації або ж просте невиконання парламентських законів і нормативних рішень усіма гілками та органами політичної влади; ситуативне ігнорування судових ухвал у центрі та на місцях тощо.

Але не лише цього, «верхівського» популізму не знає світова політична практика. Напевно, не знає вона й ... **явища автонародного популізму**, – коли народ неначе заграє з самим собою, чи, як Луї Пастер, «смертогеройно» експериментує над собою; коли лідерські групи «народної еліти», як кульгавий біс у Жіля Блази, наносять собі такі рани, які, як гадають, у змозі самі ж і вилікувати... Цілком поділяю мізантропічні висновки правозахисника С. Глузмана (виступ 29 березня на «5-му каналі») та депутата С. Хмари (заява РПУ в парламенті від 4 квітня): цього разу народ України «легковажно і цілком популістськи проголосував проти себе». Розумію також, що одними мізантропізмами не прояснити сутності явища, та й ситуацію в країні не виправити. Але відповідально констатую: на цих виборах наш начебто мудрий та досвідчений народ, напевно, безсвідомісно, повівся мінімум а la «біса» Ж. Блази. Натомість вчиняю за порадою Гегеля: не моралізуйте, – краще теоретично та доказово аргументуйте. Ось кілька до того штрихів.

1. Політолого-соціологічний штрих. Автопопулістським, вважаю з досить давніх пір, ризикує стати той **народ, який через різні обставини опинився і бідним, і непросвітним, і несамоорганізованим у соціально-політичному сенсі**. Розшифрую цю політологему. **Три хвили політичних суверенізаторів України – романтичні ліберали, прагматичні демократи і помаранчеві революціонаристи** – зробили дуже багато задля того, аби так званий маленький українець: а) опинився крайнім мізераблем у майново-економічному сенсі; аби б) у країні знищити будь-яку систему політичної просвіти і без того малограмотних народних «низів» та аби в) створити більше сотні псевдополітичних партій «під окремих лідерів», а не «під соціальну базу»

окремих сегментів народної маси з конкретними життєвими запитами та жаданнями, потребами й інтересами. Як наслідок, на цих виборах популістські імпульси «зверху» і «знизу» зліпилися і перевтілилися у феномен не демократії низів, а вседозволеності верхівки «любих друзів».

2. Політико-економічний штрих. Усі три групи політичних суверенізаторів уперто говорили про те, що в країні «мають перемогти ринкові відносини». Усі ж безтямно забувають про те, що у феномену «ринкова економіка» є ще два структурних елементи, – «ринкові інститути» та «ринкова ідеологія». А, забуваючи про подібні «деталі», усі «ринкові дискурси» перетворюються на звичайнісіньку популістську риторіку, а насправді ж тут можна досягти лише «вдосконалювання» реально існуючого примітивного базару. Попри все те, відносно нещодавно Дядько Сем визнав нас «країною з ринковою економікою». Подумалось: якщо й США проходять всліпу повз діалектику зазначених трьох ринкових елементів, – значить, і вони популістськи поводять себе щодо України, як багатій – до бідного родича. Повернувшись до внутрішніх наших справ, можна констатувати: той базар – у примітивних популістських інтерпретаціях – фігурував ледь не в усіх передвиборних програмах недавніх електоральних суб'єктів.

Утім, якщо глибинніше вдивлятися в це явище, проглядається якийсь «потаємне дно». То, виявляється, і є так званий подвійний стандарт: одне – «для народу», інше – «для себе». І все – у популістській упаковці. Авжеж, «вмонтовані» в систему правління країною кланово-олігархічні сили будують для себе «свій чорний ринок», – і не популістськи спрощений, а справжній, з належною аутентичною атрибутикою: більше половини ВВП виробляється «в тіні» (там трудящі отримують непогані «конвертні» зарплати, але – в обхід офіційних податкової та пенсійної систем); там в честі позаправове накопичення прибутку; процвітають «планові» економіко-фінансові кризи, штучні інфляції/дефляції і примусова економічна еміграція/імміграція; іноземна валюта давно вже є справжнім «регулятором» національної економіки та ін. Отже, два «економічних ринки»: один – справжній, але «для своїх», другий – спрощено умоглядний, але «для народу». Обидва ж – під

популістським фльором та оком правлячих політичних кіл.

3. Специфічний штрих – буденно-популярний. Популістське середовище – як у «верхах», так і в «низах», – особливо активно формується під час плебісцитарних та соціумо- і державотворчих кампаній, процесів і акцій. Чому? Гадаю, тому, що тоді обидва «колективні актори» політичного процесу – правлячі верхи та народні низи – особливо акцентно та чуттєво зажадають одне одного, свідомо фальшивлячи щодо міри своєї «взаємоприязні». Ось щодо цього показовий політико-соціологічний епізод із контексту помаранчевих президентських виборів кінця 2004 року, який мені – у дослідницьких цілях – слугував трансметодологічним «містком» до березневих, 2006 року, парламентських виборів. Наведений нижче діалог іноземця і нашого провінційного активіста, як на мене, багато чим прояснює феномен автономного популізму в сьогоденній Україні.

Отже, епізод. Іноземний аналітик, який прихильницьки ставиться до нової України, під час відомих «майданових посиденьок/стоянок» тривалий час спостерігав за чоловіком передпенсійного віку з інтелігентним обличчям та одягненим дещо провінційно. Останній увесь час перебував у русі: перебігав від однієї групи людей до іншої, вів перемовини з лідерами угруповань, кликав «швидку» до хворих, гучно коментував чергових промовців тощо. Після виступу з «головної трибуни Майдану» одного «диджейського агітатора» той активіст гучно сказав: «Во-о! Молодець! Гарно і складно бреше...» Ось тут-то іноземець і вступив у діалог з тим «активістом»:

– Навіщо ж ви аплодуєте і схвалюєте виступаючого, якщо впевнені, що він бреше?

– А у нас кращих немає: усі одне одному брешуть і роблять вигляд, що є членами однієї спільності українства, – відповів «активіст».

– У нас це називали б популізмом, – зауважив іноземець. – А ви яким словом це іменуєте?

– Цим же словом і ми іменуємо, а ще – «словоблудством», – відгукнувся «активіст» і щільніше наблизився до іноземця. – Судячи з вашого акценту у вимові, ви – поляк або ж чех? Та це й не важливо... Так от, щоб ви знали: ми не полюбляємо заможніших за нас і усіляких начальничків – і **боїмося** їх, і **ненавидимо**, і ладні **популізувати** перед ними.

(Кілька хвилин іноземець уточнював сенсозміст підкреслених слів, і це надихнуло «активіста» на поглиблення своєї думки.) Це у вас «свобода вибору», бо ж маєте повсюди кадри кваліфікованих політиків, а у нас – усі отаке тріпло, особливо в «глибинці».

– Ви теж із «глибинки» чи з «центру»? А ким ви працюєте? – став заглиблюватися іноземець у біографію «активіста».

– Я живу в районному центрі над Бугом, учитель історії, на порозі мізерної пенсії. А мій шкільний товариш, який закінчив торговий технікум, у роки так званої ліберальної незалежності накопичив певний капітал, – тепер він і є тією «поважною елтедеушною особою», яка відрядила мене сюди «активничати на площі».

– І багато вас таких? – запитав іноземець. «Активіст» же відповів адекватніше за задум іноземця:

– «Елтедеушників» – мінімум одна третина дорослого населення країни; таких, як я і ми на цій площі, – напевно, половина населення. Відсотків із п'ятнадцять – це багачі, а ще понад сім відсотків – супербагачі. Та ось що я вам ще скажу: оті 50 відсотків біднішого населення в нинішній політиці «бовтається» в трикутнику «багаті – досить багаті – супербагаті», тобто імітують активну революцію на цій площі. Ви назвали це явище популізмом? Може, й так...

– І ви всі свідомо так себе поводите? – запитав іноземець.

– Коли – свідомо, а коли – за інстинктом того розумного собаки, який «точно знає», на кого слід гавкнути, а кому й руку лизнути... Та все тому, що за всі так звані незалежні роки керівники всіх рівнів – від столиці до району – так зрозуміло народу й не пояснили: хто є хто в нашому «новому суспільстві»? Куди йдемо і за чим? Хто та що на нас чекає у так званому ринковому майбутньому? Ось такі ми, як ви сказали, популісти...

Іноземець засвідчував мені, що саме в цьому, «собако-колізійному» місці до діалогуючих із наростаючою та виразно негативістською увагою стали прислуховуватися сусідні «революціонери» – почали втручатися в розмову, коригувати по-своєму запитання/відповіді сторін. Звісно, всім тим вони засмутили «районного активіста», який, урешті-решт, просто зник у натовпі...

З усієї цієї колізійності виводяться деякі узагальнення. Радянська система «пла-

номірного» облаштування життєдіяльності «простих людей» від самого початку була «начинена» популістською концепцією: ота «проста людина» – не самоціль, а засіб для утвердження влади над нею «верхів». Змінювалися і вдосконалювалися лише методи реалізації цього антигуманного завдання. На головних етапах «будівництва нового світу» основним популістським методом був **психонасильницький тиск на людину**, що й утілювався в горезвісну сакраментцію Й.В. Сталіна: «Боятися – отже, поважають!...».

В усьому цивілізованому світі, скрізь і завше народ – джерело політичної влади. Але народ, який і обирає, і поважає свою владу з остраху, це – народ-боягуз і популіст, який ніколи не стає об'єктивною соціальною базою тієї влади. Першому це відчуті і наочно в тому переконалися довелось М.С. Горбачову – під час проведення Всесоюзного референдуму за оновлення моделі радянської федерації: височенний відсоток «народної підтримки» в режимі *pro* і стрімкий розпад СРСР і КППС у фактичному режимі *contra*. Це – ознака народно-низового популізму. Наймогутніший на планеті авторитарний режим сконав не 19 серпня 1991 року (під час «декаенесівського заколоту») і не 8 грудня 1991 року (під час підписання «Біловезької угоди трьох лісових слов'янських братів»), – він системно розвалювався протягом усього 1991 року під ударами тихоболотного автонародного популізму.

Ця ж – прогресуюча («у підсоціальному ґрунті») проекція проявляється і в політичній історії нової України. Але не суцільно й одночасно, а дисперсно та трьома латентними кривими: 1) від 96 відсотків підтримки ідеї незалежності 1 грудня 1991 року – до 10 мільйонів голосів за повернення до соціалізму під час президентських виборів у листопаді 1999 року; 2) від 93 відсотків «всенародної підтримки» ідеї экс-президента «на обмеження свавілля парламенту» під час Всеукраїнського референдуму («за народної ініціативи») 16 квітня 2001 року – до 48 відсотків голосів «за представника влади» на президентських виборах кінця 2004 року; 3) від 52 відсотків голосів на підтримку В.А. Ющенка плюс «Нашої України» на президентських виборах кінця 2004 року – до 14 відсотків голосів за «Нашу Україну» (читай: за В.А. Ющенка) на парламентських виборах 26 березня 2006 року.

У політичному підґрунті всіх трьох системних латенцій – та ж «робота» підступного автонародного популізму. Нагадаю давньолатинську максиму: *Nihil possumus contra veritatem* (нічого не можна вдіяти проти істини). Латинці підказують: не лише правлячий політикум грає з народом у політику, а й народ інколи може підступно грати з політичними верхами «у піддавки», мінімум – лукаво підігравати їм. Згадаймо вищенаведену метафору про «розумного собаку»... Ця метафора нагадує недавній епізод лютого 2006 року, – про популістський «інструктаж» одного крупного політикуса виборців, які його обожнювали. На запитання «з глибин народних», брати чи не брати хабарі напередодні голосування, той відповів: «Беріть усе, що дають, а голосуйте за совістю» [4]. Вчитаймося і вдумаймося: у цій «мудрій поради» рідному народові – ситуативно роздвоюватися – не епітафія, а глорія сьогочасному українському політичному популізмові як феномену реальності.

Вище вже констатовалося, що на безрезневих (2006 року) виборах і «верхи» і «низи», – усі погрузли в бездонному популізмі... Теоретично цей казус можна пояснити проникненням у суспільне мислення і масову політичну поведінку так званої *інструменталістської діалектики*, яка «гарні» цілі засадовує на здійснення «поганими» засобами. Носіїв якостей подібної діалектики Гегель у бесіді з Гьоте (18 жовтня 1827 року) називав «людьми розумово травмованими» [5]. Звісно, класиків такого рівня апостеріорі виправляти не можна, – хіба що їх можна лише корелятивно переосмислювати. Отже, висновок: популіст – це людина, травмована не в біофізіологічному, а в політико-психологічному сенсі.

Ця психополітична «травмованість» ледь не всіх наших дорослих сучасників є підсумком «роботи» зазначеної інструменталістської діалектики протягом багатьох століть. На сьогодні вона виявилася попереднім «передпокоєм» шизофренічного популізму багатьох верхів і рефлексивною надбудовою популізму «маленьких українців» у низах. Синтезний підсумок – найдивніший парадокс: «...Складаючись із надзвичайно продуктивних, розумних і самодостатніх індивідів, слов'янська психокультура неспроможна інтегрувати їх у раціональний соціум»... [6].

На жаль, у нашій транзитній країні ще немає майново та політично структурованого громадянського суспільства внизу і правової та соціальної держави вгорі. Більше того, ці три різносенсові одиниці – *країну, державу, суспільство* – ледь не всі наші провідні фігури на основних політико-кратологічних щаблях світоглядно ототожують, зліплюючи в один популістський феномен – «державу»; інколи навмисно заплутують, а ще зрідка – цілеосмыслено проявляють незацікавленість у тому, аби їх диференційовано артикулювали на законотворчому рівні, популістськи жонглюють ними особливо в процесі підготовки та проведення виборчих кампаній та соціумо- і державотворчих акцій. Як же так званому простому народові свідомо брати участь у виборах, – якщо ж йому апіорі не ясно, «на якому світі живе», хто є хто та що є що в цьому світі?..

Популізм і держава – як політичні феномени – перебувають у «союзницькому підживленні» (за «посередництвом» політичної партії!) вже добрі дві тисячі років, – з моменту виникнення в Давньому Римі часів Юлія Цезаря *pars populi* братів Гракх («популярної, упізнаваної в народі партії»). На сьогоднішньому Заході цьому союзові дедалі упевненіше покладається край. Та й сам *процес зміцнення демократії у цивілізованому світі відбувається у діалектичній супрязі з унезалежненням громадянського суспільства від політичної держави*. У цивілізованому світі під «державою» розуміють сукупність політичних влад, що перебувають під наглядом права, та які – за дорученням народу – урядовують деякими його публічними справами, зокрема – правозахисними, економіко-обмінними, оборонними, інформаційно-інфраструктурними, науково-технологічними, міжнародно-представницькими, гуманітарно-консульськими та ін. Але не більше. Цей процес там називають «дерегуляцією» – функціонально-кратологічним та правовим обмеженням поля і можливостей втручання політичної держави у справи громадянського суспільства [7]. До речі, – ось де «секрет» провалу на референдумах у травні 2005 року в Нідерландах і Франції «сильної» Конституції ЄС, – у країнах, де здавна існують по-справжньому сильні, розвинені громадянські суспільства та підконтрольні їм у міру сильні правові

держави. Вимальовується примітна колізія: **чим сильніше у якійсь країні громадянське суспільство та обмеженіше авторитарне поле домінації держави, тим непримітніше у «вищих» і «нижчих» колах тієї країни панування політичного популізму.**

А у нас – ледь не все навпаки... Впадає в око суто наша «заковика»: у передвиборних програмах двох десятків електоральних суб'єктів – партій і блоків – містився сленг «сильна держава». Ось і виходить, – одне з двох: 1) або лідерські фігури у тих колективних суб'єктів не розуміють, що сильна держава у безсилій країні – це й є «тотально одержавлене суспільство, в якому всі соціальні процеси можливі лише як державні, а всі державні стосунки ототожнюються із суспільними» [8] (у такому разі вони – елементарно неграмотні, низькопрофесійні політики і, як наслідок, – стихійні популісти); 2) або ж вони в теоретичному плані дещо про ці матерії відають, а в суто праксеологічному сенсі багато в чому причетні до процесу створення в нещасній країні тільки-но змальованого «тоталітарно одержавленого суспільства» (у такому ж разі вони – свідомі своєї місії популістські політики).

Хіба можна благоговіти перед подібними «демократичними переможцями»? Хіба після аналізу авгієвих стаєнь вітчизняного популізму можна не бути, – хоча б і частковим, – політичним мізантропом? Але... Із мізантропією в політичній сфері діється одна маловивчена метаморфоза: бодай незначна і тиха, але мажорно-світла нотка у теситурі

популістського какофонізму, – іноді бодай вона одна здатна вселяти в душу аналітика деякий оптимізм. Оце саме сталося зі мною цього разу: сам по собі той факт, що найпопулістська в країні «партія влади» – навіть за умов прикладання нею велетенських зусиль – отримала лише сьому частину народних голосів, – саме цей факт говорить про те, що ми починаємо реально жити у вільній країні. У призмі моєї «хворої теми» цей же факт засвідчує й те, що популізм нас лише здорово «прим'яв», – остаточно ж не переміг... Ми вижили.

Сподіваюсь, видужування від політичного популізму станеться у нас не «автоматом»... У міру нашого політичного змужніння, – тобто створення в багатонародній країні «місцевих» типів політичного громадянина, єдинокраїнової етнополітичної нації, зрілого громадянського суспільства «внизу» і правової та соціальної держави «вгорі», – лише в міру цього висходження колись вдасться подолати популізм як політичних верхів, так і народних низів. Задля цього знадобиться лише маленька «деталь», – загнати його в рамки **діалектичного квадрата**: «цілісна демократизація всієї політичної сфери – наскрізна політична просвіта всіх соціопоколінських верств народу – професіоналізація будь-якої урядовуючої діяльності – верховенство права». Шкода лише, що це може статися не скоро і не за життя нинішніх соціовікових і політичних поколінь. Але вже цю діалектику нікому не преїдеши...

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Скачко Владимир. Многоплановый пат. Серая зона после победы. Кто кого победил? // Киевский телеграф. – 2006. – 31 марта – 6 апреля.
2. Див.: Солод Андрей. Страна разгульной демократии // Киевский телеграф. – 2006. – 31 марта – 6 апреля.
3. Популизм. – У вид.: Политология. Энциклопедический словарь / Общ. ред. и сост. Ю.И. Аверьянова. – М., 1993. – С. 306.
4. Цит. за: Еременко Александр. Заговор чиновников // Киевский телеграф. – 2006. – 31 марта – 6 апреля.
5. Цит. за: Эккерман, Иоганн Петер. Разговоры с Гете в последние годы его жизни / Пер. с нем. – М., 1986. – С. 548.
6. Донченко Олена, Романенко Юрій. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). – К., 2001. – С. 18.
7. Див., напр.: Гогвуд Браєн, Ган Луїс. Аналіз політики для реального світу / Пер. з англ. – К., 2004.
8. Гавриленко І.М., Мельник П.В., Недюха М.П. Соціальний розвиток. Навч. посібник. – Ірпінь, 2001. – С. 436.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИКОРИСТАННЯ ПАРТІЯМИ (БЛОКАМИ) КОШТІВ ВИБОРЧИХ ФОНДІВ НА ФІНАНСУВАННЯ ЗАХОДІВ І ЗАСОБІВ ПЕРЕДВИБОРНОЇ АГІТАЦІЇ

№ з/п	Назва партії (блоку)	Використано коштів виборчого фонду, тис. грн
1	Партія регіонів	112 698,63
2	Блок «НАША УКРАЇНА»	74 096,17
3	«Народний блок Литвина»	68 827,78
4	Соціалістична партія України	35 357,90
5	«Опозиційний блок НЕ ТАК!»	34 588,74
6	Український Народний Блок Костенка і Плюща	33 773,04
7	«Громадянський блок ПОРА-ПРП»	22 326,96
8	Партія «Віче»	18 590,79
9	Політична партія «Партія екологічного порятунку «ЕКО+25%»	18 589,22
10	Партія «Відродження»	14 982,46
11	Блок НДП	14 114,65
12	Блок Наталії Вітренко «Народна опозиція»	14 041,52
13	«Блок Юлії Тимошенко»	13 500,89
14	Партія Зелених України	10 088,99
15	Комуністична партія України	8 352,36
16	«Блок ЮРІЯ КАРМАЗІНА»	7 536,90
17	«Виборчий блок «Держава – Трудовий Союз»	7 266,78
18	Політична партія «Європейська столиця»	6 603,18
19	Виборчий блок політичних партій «ЗА СОЮЗ»	4 081,42
20	Політична партія «Третя Сила»	3 568,51
21	Виборчий блок «Влада народу»	3 367,24
22	Виборчий блок: «Блок Бориса Олійника та Михайла Сироти»	3 120,09
23	Партія національно-економічного розвитку України	2 751,00
24	Українська Консервативна партія	2 305,84
25	Селянська партія України	2 294,22
26	Партія Пенсіонерів України	2 118,09
27	«Виборчий блок «Євген Марчук – «Єдність»	1 671,88
28	Партія Соціального Захисту	1 399,72
29	Політична партія «Трудова Україна»	1 441,72
30	Народний Рух України за єдність	1 387,55
31	Партія патріотичних сил України	1 311,34
32	«Блок Лазаренка»	1 312,41
33	Всеукраїнська партія Народної Довіри	1 069,95
34	Політична партія України «Партія політики ПУТІНА»	799,87
35	Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	773,95
36	Українська партія честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю	617,67
37	Блок «Патріоти України»	468,94
38	Українська партія «Зелена планета»	220,35
39	Соціально-Християнська Партія	175,40
40	Соціально-екологічна партія «Союз. Чорнобиль. Україна.»	166,04
41	Всеукраїнська партія «Нова Сила»	100,68
42	«Блок Безпартійних «Сонце»	92,84
43	Ліберальна партія України	90,10
44	Політична партія «Вперед, Україно!»	0,00
45	Українська Національна Асамблея	0,00
	Всього	552 043,79

Нормативно-методичне забезпечення виборчого процесу

У період підготовки і проведення виборів народних депутатів України та місцевих виборів Центральна виборча комісія у повному обсязі забезпечила виборчі комісії методичною та нормативно-правовою літературою.

До комісій усіх рівнів надіслано Закони України «Про вибори народних депутатів України» – по три примірники на кожну дільничну виборчу комісію і по три – на кожну окружну; «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» – по одному примірнику на кожну дільничну виборчу комісію загальними тиражами відповідно 102549 і 33958 примірників.

Окружним виборчим комісіям надіслано збірники нормативно-правових актів з питань фінансового та матеріально-технічного забезпечення підготовки і проведення виборів та збірники нормативно-правових актів з питань виконання кошторисів, бухгалтерського обліку та звітності, касових операцій, оплати праці, придбання товарів та послуг за державні кошти, а також транспортного обслуговування та відряджень, зокрема постанови Центральної виборчої комісії з питань організації та проведення чергових виборів народних депутатів України;

збірник нормативно-правових актів з питань формування виборчих фондів політичних партій (блоків політичних партій), кандидатів у народні депутати України від яких зареєстровано Центральною виборчою комісією, місцевих організацій політичних партій (блоків політичних партій), кандидатів у депутати в одномандатних округах, кандидатів на посаду сільсь-

кого, селищного, міського голови та використання їх коштів;

посібник з питань застосування законодавства про вибори народних депутатів України для членів дільничних виборчих комісій на виборах народних депутатів України 26 березня 2006 року;

спеціальний посібник для голів окружних виборчих комісій з питань організації виборів.

З метою організації роботи виборчих комісій Центральна виборча комісія підготувала телефонний довідник регіональних та районних, міських робочих груп обліку виборців; телефонний довідник Центральної виборчої комісії;

журнал реєстрації звернень громадян;

журнал обліку з виборів депутатів;

посвідчення членів окружних виборчих комісій;

схему підрахунку голосів на виборах народних депутатів України.

На учасників виборчого процесу, передусім членів виборчих комісій, розрахована книга доктора юридичних наук Миколи Мельника «Кримінальна відповідальність за злочини проти виборчих прав», якою було забезпечено окружні та дільничні виборчі комісії.

